

ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΝΟΜΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (1204-1215)*

Ἀλέξανδρος Λιαρμακόπουλος

Δρ. Ιστορίας Βυζαντινοῦ Δικαίου

1. Εἰσαγωγή

Τυραννίδα¹ κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου (1195-1203) εἶχε ἀνεπιτυχῶς ἀποπειραθεῖ νὰ διαπράξει ὁ μετέπειτα θεμελιωτὴς τοῦ Δεσποτάτου² τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Α' (1204-1214/5), ἐνόσω διατελοῦσε θεματικὸς ἀξιωματοῦχος στὴν Μ. Ἀσία (1201).³ ἀκολουθῶς ὁμως ἡ μοῖρα

* Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ ἐλάχιστο ἀντίδωρο πρὸς τὴν Καθηγήτριά μου Κέλλυ Μπουρδάρα, στὴν χορεία τῶν μαθητῶν τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴ νὰ συγκαταλέγομαι καὶ μὲ τὴν ὁποία μᾶς συνδέουν δεσμοὶ πολυετοῦς καὶ ἀगाστής μαθητείας, συνεργασίας καὶ συνοδοιπορίας, γιὰ τὴν ὁποία τὴν εὐγνωμονῶ καὶ τὴν εὐχαριστῶ ἐκ βάθους καρδίας, εὐχόμενος εἰς ἔτη πολλὰ νὰ διακονεῖ τὴν ἐπιστήμη καὶ νὰ ἐργάζεται ἀόκνως γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποῦ ἐκ νεότητός της συνεχίζει νὰ ὑπηρετεῖ μὲ τὴν ἴδια νεανικὴ χάρη.

1. Περὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς τυραννίδος βλ. Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσώσεις καὶ τυραννίς κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους: μακεδονικὴ δυναστεία (867-1056)*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Σάκκουλας, 1981, σελ. 140-141. Οἱ περὶ τυραννίδος καὶ καθοσιώσεως παραπεμπόμενες μελέτες τῆς τιμώμενης Καθηγήτριας ἔχουν συμπεριληφθεῖ στὴν μνημειώδη συναγωγὴ μελετῶν: Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσώσεις καὶ τυραννίς...: τὸ πολιτικὸ ἀδίκημα στὸ Βυζάντιο (Η' - ΙΓ' αἰ.)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἡρόδοτος, 2015.

2. Περὶ ἀκριβολογίας τῆς χρήσεως τοῦ (καθιερωμένου πάντως) ὄρου «Δεσποτάτο» βλ. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη καὶ τὰ δεσποτικὰ ἔγγραφα τῆς Ἠπείρου», in: *Μεσαιωνικὴ Ἠπειρος*, Ἰωάννινα: ἐκδ. Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 2001, σελ. 73-97 (= ΕΛΔΕΜ, *Βυζάντιο ΙΓ' αἰ.: ἀπὸ τὴν κατάρρευση στὴν ἀνασυγκρότηση (Κράτος τῆς Ἠπείρου - Αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης)*, ΚΒΕ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2016, ἀρ. V). Ἄν προκύπτει ὁμως ζήτημα ἀναχρονισμοῦ ὡς πρὸς τὴν χρῆση τοῦ ὄρου «Δεσποτάτο» ἀπὸ μεταγενέστερες πηγές, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ Α' δὲν ἔφερε τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη (βλ. *infra* σημ. 146), τότε ἴσως ἀνακύπτει μείζον ζήτημα ἀναχρονισμοῦ διὰ τῆς χρήσεως τοῦ νεωτέρου ὄρου «κράτος», περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *Πολιτειολογία*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Σάκκουλας, 2016. Α. ΡΑΪΚΟΣ, *Γενικὴ Πολιτειολογία καὶ Συνταγματικὸ Δίκαιο*, I, Ἀθήνα: ἐκδ. Νομικὴ Βιβλιοθήκη, 2018. Ὁ ὄρος «κράτος» ἔχει καθιερωθεῖ πάντως γιὰ τὴν περιγραφὴ τῶν πολιτειακῶν μορφωμάτων ὅλων τῶν ἱστορικῶν περιόδων.

3. Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, «Τὸ ἐγκλημα καθοσιώσεως κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τῶν Ἀγγέλων (1185-1204)», in: *Τιμαὶ Ἰ. Τριανταφυλλοπούλου*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Σάκκουλας, 2000, σελ. (437-464) 448 καὶ 451. Περὶ τῆς πρὸ τοῦ 1204 ὑπαλληλικῆς σταδιοδρομίας τοῦ

ἐπεφύλαξε σ' αὐτὸν τὸν τέως στασιαστή, χρυσίον δόντα πολὺ,⁴ ἀσμένως νὰ ἐπωμισθεῖ τὴν διὰ λύτρων ἐξαγορὰ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ τοῦ ἐξόριστου πιά πρῶην αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' καὶ νὰ ἀναλάβει τὴν φιλοξενία του στὴν Ἄρτα,⁵ τὴν ἀναδεικνυόμενη πρωτεύουσα τοῦ νεότευκτου Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἓνα ἐκ τῶν τριῶν ἑλληνικῶν κρατιδίων (Νίκαια, Ἡπειρος, Τραπεζοῦντα) τῶν ἀναδυομένων ἀπὸ τὴν διαμελισμένη αὐτοκρατορία –καθάπερ ὀλκάδα μεγάλην, ἀνέμοις ἀγρίοις καὶ κύμασι θαλαττίοις συνειλημμένην, κατὰ τὴν ὁμηρικὴ παρομοίωση τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦρα⁶

Μιχαὴλ Α' βλ. Ν. ΛΑΠΠΑΣ, *Πολιτικὴ ἱστορία τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸν 13^ο αἰ.*, [Διδακτορικὴ διατριβή], Ἰωάννινα 2007, σελ. 57-60 καὶ infra σημ. 150.

4. Θεόδωρος Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονικὴ*, ἐκδ. Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. VII, σελ. 453-454. Περὶ τοῦ Θεοδώρου Σκουταριώτου βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. IV, Ἀθήνα 2015, σ. 430-431· Neville L., *Guide to byzantine historical writing*, Cambridge, 2018, σ. 232-236.

5. Γεώργιος Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 8, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, *Georgii Acropolitae Opera*, I, [*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*], Lipsiae, 1978, σελ. 13, στίχ. 23-σελ. 14, στίχ. 9). Ἰὼβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρα*: PG 127.904C. Ἐφραὶμ Αἰνίας, *Χρονογραφία*, 7581-7586, ἐκδ. Ο. LAMPIDES, *Ephraem Aenii Historia Chronica*, [CFHB 27], Athens 1990, σελ. 269. *Χρονικὸν Μορέως* (ἀραγωνικὴ παραλλαγή), 53 (ἐκδ. Α. MOREL-FATIO, *Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea*, Genève, 1885, σελ. 14). Περὶ τῆς διαμονῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' στὴν Ἄρτα βλ. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Ὁ ἐκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος στὴ Μακεδονία καὶ Θεσσαλία», in: *Βυζαντινὴ Μακεδονία*, I, [*Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη*, 82], Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 1995, σελ. (165-169) 168-169. Ν. ΛΑΠΠΑΣ, *Πολιτικὴ ἱστορία*, σελ. 62-64 (μὲ ἀναθεώρηση τῶν πηγῶν). Περὶ τοῦ Ἰὼβ Μελία τοῦ Ἰασίτη (PLP 7959) καὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ *Βίου Θεοδώρα* (BHG 1736) ὡς ἱστορικῆς πηγῆς (Ι. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Πουρναράς, 1987, σελ. 363-364) βλ. Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, *Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἡπείρου*, Ἰωάννινα: ἐκδ. Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 1962, σελ. 49-54. Πρβλ. ὁμοίως καὶ τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς Α. ΤΑΛΒΟΤ, *Holy Women of Byzantium*, Washington D.C., 1996, σελ. 324-325. Μτφρ. τοῦ βίου: Δ. ΤΣΑΜΗΣ, *Μητρικόν*, τ. III, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Μακρίνα, 1992, σελ. 354-367. Περὶ τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου καὶ τοῦ Ἐφραὶμ Αἰνίου βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, σελ. 32-45 καὶ 445-449 ἀντιστοίχως. Περὶ τῆς ἀραγωνικῆς παραλλαγῆς τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως* βλ. T. SHAWCROSS, *The Chronicle of Morea (Historiography in Crusader Greece)*, Oxford, 2009, σελ. 38-39 καὶ passim.

6. Νικηφόρος Γρηγοῦρας, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, 1.2, ἐκδ. L. SCHOPENUS, *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae*, I, [*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*], Bonnae, 1829, σελ. 13, στίχ. 9-14: «Τῆς γάρ τοι Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλούσης, συνέβη τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν, καθάπερ ὀλκάδα μεγάλην, ἀνέμοις ἀγρίοις καὶ κύμασι θαλαττίοις συνειλημμένην, κατὰ τεμάχια καὶ μέρη πλείστα διαιρεθῆναι, καὶ ἄλλον ἄλλοθι κατὰ μόρια, καὶ ὡς ἕκαστοι τύχοιεν, ταύτην διαλαχόντας κληρώσασθαι...». Πρβλ. μτφρ. Δ. ΜΟΣΧΟΣ, *Νικηφόρος Γρηγοῦρας: Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία (Α' περίοδος: 1204-1341)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Λιβάνης,

ὕστερα ἀπὸ τὸ θανατηφόρο πλήγμα, τὸ ὁποῖο κατάφερε στὸ ἀδύναμο σῶμα τῆς *τῶν Ῥωμαιοβόρον φυλὸν τῶν Λατίνων*.⁷

Ἀλυσίδα τυχαίων γεγονότων ὁδηγεῖ τὸν περιπλανώμενο Μιχαὴλ στὴν Ἡπειρο, ὅπου θὰ ἐδραιώσει τὴν ἐξουσία του καὶ ἀπὸ ὅπου ἐπιτυχῶς θὰ ἐξορμήσει μὲ ἐπεκτατικὴ διάθεση πρὸς πᾶσαν κατεύθυνση· τὸ ἔργο του θὰ συνεχίσει ὁ διάδοχος καὶ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός του Θεόδωρος Α΄, ὁ ὁποῖος κατόπιν θὰ ἀναγορευθεῖ καὶ θὰ στεφθεῖ *βασιλεὺς Ῥωμαίων* στὴν Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ σύντομα θὰ συντριβεῖ ὑπὸ τῶν βουλγαρικῶν δυνάμεων (1230)⁸ καὶ ἔτσι ἡ ἐπικράτειά του θὰ ὑπεισέλθει ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἀντίζηλου ἑλληνικοῦ κρατιδίου στὴν Βιθυνία τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκτοτε τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου θὰ ἐπιβιώσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς Νίκαιας καὶ μετέπειτα τῆς ΚΠόλεως ἢ ἄλλων δυνάμεων χειμαζόμενο καὶ διχαζόμενο ἀπὸ ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς καὶ ξένους δυνάστες.

2. Πολιτικὴ ἰδεολογία

Ἡ Ἡπειρος βαθμηδὸν ἀποκτᾶ πολιτικὴ συγκρότηση καὶ μορφώνει ἰδεολογικὴ ταυτότητα μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐξευμενίσεως ἀντιπάλων καὶ ἐξευρέσεως συμμάχων, λυτρώσεως τῶν ὁμόρων λατινοκρατούμενων περιοχῶν καὶ ἐπεκτάσεως τῆς κυριαρχίας τῆς, ἀλλὰ κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν κορυφούμενη διαπάλη πρὸς τὴν ἀντίπαλη Νίκαια, μὲ τὴν ὁποία θὰ συγκρουσθεῖ κυρίως σὲ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο· ἡ ἀνάκτηση βέβαια τῆς ΚΠόλεως (1261) ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγο θὰ σημάνει τὴν ἐκπνοὴ κάθε ἐπιζήσαντος ἔως τότε σχεδίου παλινορθώσεως τῆς ἡπειρωτικῆς δυναστείας στὴν *Βασιλεύουσα*,⁹ ἂν καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς οἰκογένειας τοῦ ἰδρυτῆ

1997, σελ. 42. Περὶ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. IV, σελ. 140-166.

7. R. STEFEC, «Beiträge zur Urkundentätigkeit epirotischer Herrscher in den Jahren 1205-1318», *Νέα Ῥώμη* 11 (2014) 249-370, σελ. 344. IDEM, «Die Regesten der Herrscher von Epeiros 1205-1318», *Römische Historische Mitteilungen* 57 (2015) 15-120. Γενικῶς περὶ τῆς κατὰ τῶν Λατίνων ρητορικῆς βλ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Πολυκέφαλος ὕδρα: οἱ δυτικοὶ στὴ βυζαντινὴ ρητορικὴ τοῦ ΙΓ΄ αἰ.», *Θησαυρίσματα* 47 (2017) 193-236.

8. Τὸν ἀνέλπιστο θρίαμβο τοῦ Βουλγάρου τσάρου Ἰωάννου Αἴσην Β΄ (Иван Асен, 1218-1241) στὴν μάχη τῆς Κλοκοτνίτσας (Клокотница, 1230) διαλαλεῖ ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐχαράχθη ἐπὶ κίονος τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Τυρνόβου: K. POPKONSTANTINOV - O. KRONSTEINER, *Altbulgarische Inschriften*, τ. II, [*Die slavischen Sprachen*, 52], Wien, 1997, σελ. 166-168. Περὶ δὲ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰωάννου Αἴσην Β΄ βλ. I. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ στὰ Βαλκάνια τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ ΙΓ΄ αἰ.», *Ἐγνατία* 2 (1990) 20-28.

9. N. BEES, «Unedierte Schriftsucke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des

Μιχαήλ Α' (1204-1214/5) θά ἐπιβιώσει μέχρι τὸν Θωμᾶ Α' (1296/8-1318),¹⁰ πρὶν ἀναλάβουν τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας ξένοι παράγοντες.

Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου ἀποδύομενο σταδιακὰ σὲ ἓνα βαθμηδόν αὐξανόμενο μιμητισμὸ τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ῥωμαίων, τροφοδοτούμενον ἀπὸ τὸν ὀξυμμένο ἀνταγωνισμὸ πρὸς τὴν (ἴδια ἀλλὰ ταχύτερη) τακτικὴ τῆς Νίκαιας, ἐγκολπώνεται τὰ στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τῶν πάλαι ποτὲ βασιλέων Ῥωμαίων, τὴν συμπλοκὴ μὲ τὸν χριστιανισμὸ καὶ τὴν μυστικὴ θεώρηση τοῦ κράτους ὡς σκεύους ἐκλογῆς τῆς θείας Πρόνοιας γιὰ τὸν εὐαγγελισμὸ τοῦ κόσμου καὶ τὴν σωτηρία τῶν ὑπηκόων. Οἱ ἡγεμόνες του ἐλευθερώνοντας τὶς περιοχὲς *de Latinis canibus*,¹¹ ὅπως καὶ ἡ Νίκαια, θά πλησιάζουν πρὸς «τὴν τῶν πόλεων πασῶν κορωνίδα»,¹² τὴν ΚΠολη, μὲ τὶς φροῦδες ἐλπίδες νὰ ἐπιβεβαιώσουν τρανῶς τὴν ἄρνησή τους, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων καὶ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης εἶναι πραγματικὰ οἱ ἐν Νικαίᾳ ἐδρεύοντες.¹³ Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ὁμως, ἀκόμη

Metropolitan von Naupaktos (in Aetolien)», *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 21 (1976) 59-243, σελ. 129: «...κατὰ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν... ὡς τῆς βασιλείας ἐπώνυμος». Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Συνοδικὰ γράμματα Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου, μητροπολίτου Ναυπάκτου», *Βυζαντικὴ* 1 (1909-1910) 8-30, σελ. 15: «καλοῦμεν γὰρ αὐτὴν καὶ νῦν βασιλεύουσαν, κἂν τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχῆς περιήρηται».

10. D. NICOL, *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου (1267-1479)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἑλληνικὴ Εὐρωεκδοτικὴ, 1991, σελ. 110-111.

11. G. PRINZING, «Der Brief Kaiser Heinrichs von Konstantinopel vom 13. Januar 1212», *Byzantion* 43 (1973) 395-431, σελ. 415. F. VAN TRICHT, *The latin renovatio of Byzantium: the Empire of Constantinople (1204-1228)*, [*Medieval Mediterranean*, 90], Leiden, 2011, σελ. 391-392. Πρβλ. τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ πρόρρηση τοῦ πάπα, ὅτι λόγῳ τῆς βαναυσότητος τῶν Λατίνων «ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν... δικαίως βδελύττεται αὐτοὺς ὡς χείρονας τῶν κυνῶν» (...*ut Graecorum Ecclesia...*, *ut iam merito illos abhorreat plusquam canes.*), A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III., VIII*, [*Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom*, 2.1], Wien, 2002, §133. Βλ. μτφρ. τοῦ ἀποσπάσματος ἐν Α. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, *Βυζαντινὰ μελέται*, Κωνσταντινούπολις, 1877, σελ. 197.

12. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, *Nicetae Choniatae Historia*, [CFHB, 11, τ. I-II], Berlin 1975, τ. 1, σελ. 606, στίχ. 12.

13. Πρβλ. τὴν μεταγενέστερη ἐπιστολὴ διαμαρτυρίας τοῦ Χωματηνοῦ πρὸς τὸν πατριάρχη, ὅπου γράφεται ὅτι ἡ Ἠπειρος μετὰ τὴν ἀναγόρευση καὶ στέψη τοῦ Θεοδώρου Α' θά ἐμμεῖτο τὴν Νίκαια ἴσως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴ πατριάρχου: Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα* 114.4, ἐκδ. G. PRINZING, *Demetrii. Chomateni Ponemata Diaphora*, [CFHB, 38], Berlin 2002, σελ. 372-373, στίχ. 67-75: «Ἐπὶ τούτοις φαμέν, ὡς, ὅπερ διεπραξάμεθα, οὐκ οἴκοθεν, ἀλλ' ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦτο διεπραξάμεθα· ὁ γὰρ προλαβοῦσα πεποιήκεν ἢ ἀνατολή, προάγουσαν πάντη καὶ πάντως ἔχουσα τὴν δυσχέρειαν, τοῦθ' ὕστερον ἢ δύσις εἰργάσατο κατὰ μίμησιν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ παραλύσει τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαίων ἐθῶν

καὶ ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ Νίκαια καὶ κατόρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Βασιλεύουσα, θὰ συνεχίσει μὲ παλινωδίες τὴν ἄστατη ὑποστήριξη τῆς προηγούμενης ἰδεολογίας προσπαθώντας μὲ αὐτὸν τὸν ἔσχατο τρόπο νὰ περισώσει ὅ,τι θὰ μπορούσε ἀπὸ τὴν προτέρα δόξα τοῦ Δεσποτάτου. Αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας μορφώνεται, κορυφοῦται καὶ φθίνει σὲ συνάρτηση μὲ τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ διαγράφεται πρωτίστως στὴν πολιτειακὴ νομικὴ γραμματεία ἐρμηνευόμενη ὑπὸ τὸ φῶς τῶν πάσης φύσεως ἱστορικῶν τεκμηρίων, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Α΄, τὸν ἀρχηγέτη τοῦ Δεσποτάτου.

3. Κατάληψη καὶ διαδοχὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ Συναχηρείμ

Ὁ πρωτεργάτης τῆς θεμελιώσεως τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α΄ (1204-1214/5) –ἀφοῦ μετὰ τὴν ἀποτυχημένη τυραννίδα κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ (1201) αὐτομόλησε στὸν σουλτάνο τοῦ Ἰκονίου (Rukn ad-Dīn Suleiman II, 1196-1204), τὸν ὁποῖον ὑπηρέτησε στὶς ἐκστρατείες του κατὰ τῶν χριστιανῶν χείρων τῶν ἀλλοφύλων καὶ νηλεέστερος ἀνδροφόνος δεικνύμενος¹⁴ κατέφυγε τὸν καιρὸ τῆς ἀλώσεως (1204) στὴν ΚΠολη¹⁵ ἔντασ-σόμενος στὸν μισθοφορικὸ στρατὸ τοῦ Βονιφατίου Μομφερρατικοῦ (Bonifacius Montisferrati marchio, 1192-1207),¹⁶ ὁ ὁποῖος προετοιμαζόταν τότε

*καὶ βασιλεὺς ἀνηγορεύθη καὶ πατριάρχης προεβλήθη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν Βιθυνῶν (τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ καιροῦ περίστασις τυραννήσασα ἐπεισήγαγε· πότε γὰρ ἠκούσθη τὸν αὐτὸν μητρόπολιν Νικαίας ποιμαίνειν καὶ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως λέγεσθαι;), οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ δύσει ταῦτο τοῦτο συμβέβηκε.». Περὶ τῆς ἐπιστολῆς βλ. Κ. ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ, «Οἱ ἀρχιεπισκοπὲς Πεκίου καὶ Τυρνόβου καὶ ὁ Δημήτριος Χωματιανός», in: *Ἀντικλήνωρ (Τιμητικὸς Τόμος Σ. Τρωϊάνου)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Σάκκουλας, 2013, σελ. 603-623. Ἀργότερα, ὁ πατριάρχης Γερμανὸς Β΄ (1222-1240) θὰ ἐπισκεφθῇ τὴν πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1238), ὥστε νὰ ἐπιβάλει ἐπὶ τῶν ἀποσχιστικῶν τάσεων τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἡπείρου τὴν ἐξουσιαστικὴ ἀρχὴ του, ἡ ὁποία ἀποτυπώθηκε καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἐγκαινίων ναοῦ: «Στα[υ]ρωπιγυον πατριαρχικον | το αγι[α]σθεν παρὰ Γερμανοῦ καὶ οικο[υ]μενικοῦ πατριάρχου?» βλ. S. ΚΑΛΟΠΙΣΣΙ-VERTI, *Inscriptions and donor portraits in thirteenth-century churches of Greece*, Wien, 1992, σελ. 50.*

14. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β΄ Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 529 στίχ. 23-24.

15. J. CHEYNET, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, [Byzantina Sorbonensia, 9], Paris, 1990, σελ. 134.

16. Δεσμοὶ συγγενείας συνέδεαν τὸν Μιχαὴλ Α΄ μὲ τὸν Βονιφάτιο, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀδερφὸς Κορνάδος (Conradus, 1140-1192) εἶχε νυμφευθῆ (1187) τὴν (πρωτεξαδέλφη τοῦ Μιχαὴλ) Θεοδώρα Ἀγγελίνα (γεν. 1160), βλ. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν*, τ. I-II, [Byzantina Κείμενα καὶ Μελέται, 20], ΑΠΘ/ΚΒΕ, Θεσσαλονίκη, 1984, τ. II, σελ. 842-844. Ἐξ ἄλλου τὸ 1205 ὁ Βονιφάτιος νυμφεύθηκε τὴν κόρη τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Βέλα III (1172-1196) καὶ χήρα τοῦ (πρωτεξαδέλφου τοῦ Μιχαὴλ) Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου (1185-1195, 1203-1204) Μαργαρίτα (Margit, γεν. 1175), ἡ ὁποία ἐπέστρεψε στὸ ρωμαιοκαθολικὸ δόγμα (Κ. ΜΠΑΤΣΙΟΛΑΣ, *Ἡ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὴν λατινοκρατία - Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου*

για την κατάκτηση τῶν διαλαχουσῶν στὴν μερίδα τοῦ περιοχῶν κατὰ τὴν προηγηθεῖσα συνθήκη διαμελισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους (*Partitio Romaniae*).¹⁷ Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1204¹⁸ ὅμως ὁ Μιχαὴλ μετακαλεῖται μετὰ σπουδῆς πρὸς βοήθεια ἀπὸ τὸν συγγενῆ¹⁹ τοῦ Συναχηρεῖμ,²⁰ διοικητὴ τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλυψε ἐξυφανθεῖσα εἰς βάρος τοῦ συνωμοσία. Ἄν καὶ ὁ Μιχαὴλ ἀμέσως ἐγκαταλείπει χωρὶς ἄδεια τὸ στρατόπεδο τοῦ Βονιφατίου²¹ σπεύδοντας νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση, ὥστόσο δὲν προφθαίνει ἐγκαίρως νὰ ἀποσοβῆσει τὸ ἀπειλούμενο δεινὸ· *μήπω δ' ἐκείνου φθάσαντος, δολοφονεῖται Συναχηρεῖμ*.²² Διαβλέποντας ὅμως ὁ φιλόδοξος ὅτι μπροστὰ τοῦ ἀναδιπλώνεται μία ἀπροσδόκητη ἀλλὰ καὶ μοναδικὴ εὐκαιρία, ἐκτελεῖ ἀμέσως τοὺς συνωμότες ἀποβαίνοντας ἔτσι κύριος τῆς καταστάσεως. Ἐχοντας λοιπὸν ἐπιβάλλει κατὰ κράτος τὴν δύναμὴ τοῦ καταστέλλοντος κάθε πιθανὴ ἀντίπραξη, τελικὰ ὑπεισέρχεται αὐτο-

Γ' πρὸς τὴν λατινικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Μέθεξις, 2019, σελ. 199-200). Βλ. J. BARKER, «Late Byzantine Thessalonike», *DOP* 57 (2003) 5-33, σελ. 9-11.

17. A. CARILE, «Partitio terrarum imperii Romaniae», *Studi Veneziani* 7 (1965) 125-305, σελ. 217-222 (B. HENDRICKX, «Régestes des empereurs latins de Constantinople (1204-1261/1272)», *Βυζαντινά* 14 (1988) 7-221 (ἀρ. 16). Βλ. N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, «La décomposition de l'empire byzantin à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: a propos de la "Partitio Romaniae"», in: *XVe Congrès International d' Études Byzantines-Rapports*, τ. I, Athènes, 1976, σελ. 1-28.

18. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes: Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, [*Documents relatifs à l'histoire des Croisades*, 2], Paris, 1948, §301. L. STIERNON, «Les origines du despotat d'Épire», *Revue des Études Byzantines* 17 (1959) 90-126, σελ. 122. J. CHEYNET, *Pouvoir et contestations*, σελ. 148-149.

19. Ἡ σύζυγος τοῦ Συναχηρεῖμ πιθανὸν ἦταν δευτέρα ἐξαδέλφη τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Μιχαὴλ Α', βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «Ζητήματα κωλυμάτων γάμου ἀπὸ τὴν νομολογία καὶ τὴν πρακτικὴ τοῦ "Δεσποτάτου" τῆς Ἡπείρου», in: *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 1992, σελ. (355-374) 358-360. ΙΔΕΜ, *Τὸ κώλυμα γάμου λόγω συγγενείας ἐβδόμου βαθμοῦ ἐξ αἵματος στὸ βυζαντινὸ δίκαιο*, [*Θρακικὲς Νομικὲς Μελέτες*, 8], Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Σάκκουλας, 1985, σελ. 414-415 σημ. 4.

20. Περὶ τοῦ γριφώδους προσώπου τοῦ Συναχηρεῖμ βλ. R. LOENERTZ, «Aux origines du Despotat d'Épire et de la Principauté d'Achaïe», *Byzantion* 43 (1973) 360-394, σελ. 377. Περὶ τῆς πιθανῆς σχέσεως μετὰ τὸν Ἰωάννη Βρανᾶ βλ. A. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden*, τ. I-II, [*Wiener Byzantinistische Studien* 28/2], Wien, 2011-2015, τ. II, ἀρ. 2121:

«Σκέποις, Μιχαὴλ ἀγγέλων ἀρχηγέτα,
Βρανᾶν σεβαστὸν οἰκέτην Ἰω(άννην)».

21. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §301. Βλ. μτφρ. Κ. ΑΝΤΥΠΑΣ, *Γοδεφρείδου Βιλλαρδουίνου Ἡ κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης*, Ἀθήνα: ἐκδ. Χατζηνικολῆς, 1985, σελ. 139-140: «... τὸν ἐγκατέλειψε παρ' ὅλ' αὐτά, χωρὶς νὰ πεί κουβέντα...».

22. Ἰὼβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, PG 127.904B.

βούλως καὶ κυριαρχικῶς στὴν θέση τοῦ διοικητῆ τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ποὺ κατεῖχε ὁ φονευθεὶς Σεναχηρεῖμ· παραβλέποντας δὲ τὸ κώλυμα γάμου λόγῳ συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας συνδέεται καὶ μὲ τὰ δεσμὰ τοῦ γάμου²³ πρὸς τὴν οἰκογένεια τοῦ ἀποικομένου διοικητῆ καὶ λοιπὸν πᾶσαν τὴν περιουσίαν Σεναχηρεῖμ σὺν τῇ ἀρχῇ ἑαυτῷ περιποιεῖται.²⁴

Ὁ Μιχαὴλ ἐγκαθίσταται ὡς διάδοχος στὴν ἐκ βασιλέως ἐξουσία τοῦ Σεναχηρεῖμ, ὁ ὁποῖος βέβαια εἶχε συνεχίσει ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς ΚΠόλεως (1204) νὰ διοικεῖ τὸ θέμα Νικοπόλεως ὄχι ὑπαγόμενος στὸν κεντρικὸ ἔλεγχο τῆς κατεχομένης πιά Βασιλευούσης ἀλλ' ὡς αὐτόνομος τοπικὸς ἡγεμόνας, ὅπως συνέβη στὴν Νίκαια καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἢ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς πρῶν αὐτοκρατορίας.²⁵ Τὴν αὐθαίρετη ὡστόσο ὑπεισέλευσή

23. Ὁ ἦδη χῆρος (Ἰῶβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.904C: «ἔφθασε γὰρ καὶ τὴν ἰδίαν γυναῖκα νόμῳ θανάτου ἀποβαλέσθαι») Μιχαὴλ Α' νυμφεύθηκε ἴσως τοῦ Σεναχηρεῖμ τὴν χῆρα, ἢ ὅποια συνδεόταν πρὸς τὴν προαποβιώσασα γυναῖκα τοῦ Μιχαὴλ Α' μὲ συγγένεια πιθανὸν ἔκτοσθ βραχέως γνησίας ἀγχιστείας, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τίς πηγές ἀλλ' ἴσως καὶ ὑποκρύπτεται στὴν ἐπιστολὴ (Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα* 8.8, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 52, στίχ. 169-189) τοῦ τότε χαρτοφύλακος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος Δημητρίου Χωματηνοῦ πρὸς τὸν μητροπολίτη Κερκύρας Βασίλειο Πεδιαδίτη, περὶ ὧν βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «Ζητήματα κωλυμάτων γάμου» (1992) σελ. 356-360. ἸΔΕΜ, *Τὸ κώλυμα γάμου*, σελ. 414-415 σημ. 4. Πρβλ. ὁμοίως Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, *Νίκαια καὶ Ἡπειρος τὸν 13^ο αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Βάνιας, 1991, σελ. 61, ὅπου πιθανολογεῖ γάμο τοῦ Μιχαὴλ Α' μὲ τὴν κόρη τοῦ Σεναχηρεῖμ. Ἀπὸ αὐτὸν πάντως τὸν γάμο γεννήθηκε ὁ Μιχαὴλ Β' (1236-1267) (PLP 220). Περὶ προσωπογραφικῶν στοιχείων τῆς οἰκογένειας τοῦ Μιχαὴλ Α' βλ. Γ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, «Κομνηνοδοουκάδες τῆς Ἡπείρου», in: *Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν*, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 307-319· *Μπουρδάρη Κ.*, «Δίκαιο καὶ πολιτικὴ: ἓνας γάμος τὸν ΙΓ' αἰ.», *ΕΚΕΙΕΔ* 47 (2017) 119-140. Περὶ Δημητρίου Χωματηνοῦ (Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ πηγές τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Σάκκουλας, ³2011, παρ. 6.4.9, σελ. 418-420) καὶ Βασιλείου Πεδιαδίτου βλ. Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Εκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ καὶ νομικὴ φιλολογία στό "Δεσποτάτο" τῆς Ἡπείρου», *Βυζαντιακά* 35 (2018-2019) 131-170, σελ. 143-157, ἀντιστοιχῶς.

24. Ἰῶβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*: PG 127.904B.

25. Μικροῦ χρόνου πρὸ τῆς πτώσεως τῆς ΚΠόλεως (1204) εἶχαν ἤδη ἐμφανιστεῖ τοπικὲς ἡγεμονίες ὡς ἀποκορύφωση τῶν ἀποσχιστικῶν τάσεων ἐπιχωρίων δυνατῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωση ἐπεβίωσαν τὰ τρία ἀνθεκτικώτερα ἑλληνικὰ κρατίδια (Νίκαια, Ἡπειρος, Τραπεζοῦντα)· βλ. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 637, στίχ. 34-40: «Εἰσὶ δ' οἱ καὶ εἰς ὄλοσχερῆ φιλοτιμίαν κατὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ὑπεκκαέντες, ἀνδραποδώδεις ἄνθρωποι, τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπονοίαις διεφθαρμένοι, ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων ἀποτόμων λαβόμενοι, οἱ δὲ καὶ πόλεων εὐτειχίστων ἐπιβάντες, κακοδαίμονας τυραννίδας περιβάλλοντο, καὶ δέον φιλεχθεῖν Λατίνοις, οἱ δ' ἀντωφθάλμου ἀλλήλοισι καὶ Λατίνοις, τὸ καινόν, ἐσπένδοντο.». Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 7, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 12, στίχ. 5-10: «Ἐν γὰρ τῇ συγχύσει τῆς Κωνσταντινίου ἀλώσεως ἄλλοθεν ἄλλος ἡγεμόνες εἶναι τυχόντες ἢ καὶ οἱ τῶν ἄλλων προύχοντες ὡς οἰκείαν ἀρχὴν τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ ἐποιοῦντο χώραν, ἢ ἐξ αὐτῶν εἰς τοῦτο ὀρμήσαντες ἢ καὶ παρὰ τῶν οἰκητόρων μετακληθέντες

του στην θέση του ανεξάρτητου επιχωρίου ἄρχοντος ὁ Μιχαήλ ισχυροποίησε μὲ τὸν γάμο του, ἀφοῦ ἔτσι συνδέθηκε ἀκόμη περισσότερο μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Συναχηρείμ· ὅμως δὲν βραδυπόρησε νὰ ἀναθάλει νέα εὐκαιρία ἐνισχύσεως τῆς βαθυμῆδον στερεομένης ἐξουσίας του, καθὼς ἡ τύχη ὀδήγησε στὴν δυτικὴ ἔδρα του τὸν ἐπιζῶντα πρῶην αὐτοκράτορα.

4. Νομιμοποίηση αὐτοκρατορική

Ὁ δολόεις Ἀλέξιος Γ' εἶχε κατορθώσει νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς ΚΠόλεως (1204) ἔχοντας ἤδη διαφύγει στὴν Θράκη (1203),²⁶ ὅπου μετὰ τὴν ἄλωση τεχνηέντως τύφλωσε²⁷ τὸν τελευταῖο βασιλέα Ῥωμαίων, τὸν Ἀλέξιο Ε' Μούρτζουφλο,²⁸ ὥστε νὰ ἀπομείνει ὁ ἴδιος ὡς ὁ ἀποκλειστικὸς

εις τὴν τῆς χώρας δεφένδουσιν.». Ἰωάννης Ἀποκαυκος, V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII», (1896), σελ. 276, στίχ. 31-32: «...ἄλλος ἀλλαχοῦ διεσπάρημεν καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐξουσίας κατέστημεν...». Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, 86.5, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 298, στίχ. 63-65: «Ποῦ δὲ καὶ βασιλεία νῦν, ...πολλῶν ἄρτι κατὰ τόπους ἐξουσιαζόντων...». R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 344, στίχ. 11-13 (μεταγενέστερη [ἀντηπειρωτικὴ] εἰσαγωγικὴ ἐπισημείωση ἐν R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 99): «...καὶ οἱ κρατοῦντες ταύτης (sc. τῆς ΚΠόλεως) ἐξώσθησαν ἔξω που περιπλανώμενοι καὶ περιφερόμενοι, κατεμερίσθη μεν ἄλλος ἀλλαχοῦ, καὶ τόπον ἕκαστος ἔσχεν, ὃν ἡρετίσατο»· *Χρονικὸν Μορέως, 1035-1037*, ἐκδ. J. EGGA, *La Crónica de Morea*, [Nueva Roma, 2], Madrid, 1996:

«τὸ πῶς οἱ Φράγκοι ἀπήρασιν τὴν ἀφεντίαν τῆς Πόλης,
τὲς χώρες ἐμερίσασιν ὅλης τῆς Ῥωμανίας...».

Βλ. καὶ supra σημ. 6. Α. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, *Βυζαντινὰ στασιαστικὰ καὶ αὐτονομιστικὰ κινήματα στὰ Δωδεκάνησα καὶ στὴν Μικρὰ Ἀσία (1189-σ. 1240 μ.Χ.)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Δόμος, 1987, σελ. 120 κ.ἐξ. Π. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ, «Οἱ πολιτικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀντίσταση στοὺς Λατίνους τὸ 1204», *Σύμμεικτα* 5 (1983) 143-160, σελ. 152-153. Μ. ANGOLD, *A Byzantine government in exile: government and society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford, 1975, σελ. 97-98. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Οἱ Λατῖνοι στὰ δυτικὰ πέρατα τοῦ Βυζαντίου (1204-1318)*, διδ. διατριβή, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα, 2012, σελ. 60. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, *Νίκαια καὶ Ἡπειρος*, σελ. 52. Π. ΚΑΛΛΙΓΑΣ, *Μελέται βυζαντινῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς πρώτης (1204) μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως (1453) (Λασκαρίδαι-Παλαιολόγοι)*, Ἀθήναι, 1894, σελ. 143-144.

26. R. LOENERTZ, «Aux origines» (1973), σελ. 370-374. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση καὶ ἡ ἐδραίωση τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νίκαιας: ὁ αὐτοκράτορας Θεόδωρος Α' Κομνηνὸς Λάσκαρις*, [Μονογραφίες, 12], Ἀθήνα: ἐκδ. ΕΙΕ/ΙΒΕ, 2008, σελ. 42 σημ. 63.

27. Περὶ τῆς τυφλώσεως βλ. Κ. ΜΠΟΥΡΑΡΑ, *Καθοσώσεις καὶ τυραννίς*, σελ. 165-167. Ο. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς*, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ΕΚΠΑ, Ἀθήνα, 1949. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος Β' ἀποτελεῖ ἴσως τὴν μοναδικὴ περίπτωση στὴν ἱστορία τῆς ὑπερχιλιετοῦς αὐτοκρατορίας, ποῦ ἐπανῆλθε στὸν βασιλικὸ θρόνο τυφλός, βλ. Κ. ΜΠΟΥΡΑΡΑ, «Τὸ ἔγκλημα καθοσώσεως κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τῶν Ἀγγέλων» (2000), σελ. 461.

28. Περὶ τῆς βραχυβίας βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Ε', ὁ ὁποῖος τελικὰ θανατώθηκε ὑπὸ τῶν Λατίνων στὴν ΚΠολὴ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1204 βλ. Β. HENDRICKX - C. MATZUKIS, «Alexios

νόμιμος διεκδικητὴς τοῦ ἀπολεσθέντος αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς ΚΠόλεως· ἐπίσης «ἦταν ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς πρῶν αὐτοκράτορες, στὸν ὁποῖον μποροῦσαν νὰ προσβλέπουν ὅσες περιοχὲς τοῦ Βυζαντίου δὲν εἶχαν ἀκόμη πέσει σὲ φραγκικὰ χέρια».²⁹ Ἀκολούθως περιπλανήθηκε στὴν Μακεδονία καὶ τὴν Θεσσαλία, καταλήγοντας τοῦ Βονιφατίου αἰχμάλωτος γιὰ συμμετοχὴ σὲ συνωμοσία εἰς βάρος του στὴν Θεσσαλονίκη.³⁰ Δὲν ἦταν βέβαια κάτι ἀπροσδόκητο αὐτό, ἀφοῦ ὁ Ἀλέξιος Γ΄ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐγείρει ἀξιώσεις γιὰ ἐπανάκτηση τοῦ θρόνου του μόλις μικρὸ χρόνο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ΚΠολη,³¹ ἐνῶ ἡ πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ἐξελισσόταν σὲ «πόλο ἔλξεως γιὰ τοὺς ἐπώνυμους φυγάδες, οἱ ὁποῖοι ἤλπιζαν ὅτι ἐκεῖ θὰ μποροῦσαν νὰ ὀργανώσουν κάποια ἀντίσταση, δεδομένου ὅτι βιάδιζαν πρὸς τὴν δεύτερη πόλη τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ἦταν καλὰ ὀχυρωμένη».³² *Καὶ τὸν δυσπραγῆ ἐν βασιλεῦσι Ἀλέξιον*³³ ὁ λατίνος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἀπογεγυμνωμένον πιά ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ σύμβολα³⁴ ἀποστέλλει διὰ θαλάσσης γιὰ

V Doukas Mourtzouphlos: his life, reign and death (?-1204)», *Ἑλληνικά* 31 (1979) 111-117.

29. Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 165.

30. *Ibid.*, σελ. 166.

31. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β' Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 556, στίχ. 79-81: «...ὁ γὰρ θεῖος αὐτῶ καὶ πρῶν βασιλευῶν Ἀλέξιος ἀπαναστὰς Δεβελτοῦ τὴν Ἀδριανοῦ κατέλαβε, καὶ ἦν ἀπείπατο βασιλείαν ἐρασταῖς καταπροδούς ἐκμανέσιν, ἐρᾶν τε πάλιν καὶ πειρᾶν οὐκ ἠνέσχετο...». Βλ. «...ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν ἡ τέταρτη πόλη μετὰ τὴν Ἀδριανούπολη, τὴ Φιλιππούπολη καὶ τὴ Λάρισα, ὅπου ὁ Ἀλέξιος προέβη σὲ κάποιες κινήσεις νὰ ἐπιβληθεῖ, χωρὶς ὅμως κανένα ἀποτέλεσμα.», Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 167.

32. Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 169. Ὁ στόχος αὐτὸς θὰ πραγματοποιεῖ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ καὶ διάδοχο τοῦ Μιχαῆλ Α', τὸν Θεόδωρο Α'.

33. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, τ. I, σελ. 620, στίχ. 67.

34. *Ibid.*, τ. I, σελ. 612, σελ. 42-43. Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 167. Ὁ Ἀλέξιος Γ' ἀπεκδύεται δεύτερη φορὰ τὰ βασιρικὰ σύμβολα ἀπὸ τὸν γαμβρὸ τοῦ Θεόδωρο Α' Λάσκαρη: βλ. *infra* σημ. 65. Περὶ βασιλικῶν συμβόλων βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκλογή, ἀναγόμεναι καὶ στέψεις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος*, [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 22/2], Ἀθήναι, 1956, σελ. 151. Ὁ διάδοχος τοῦ Θεοδώρου Α', ὁ Ἰωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254), θὰ ἀναγκάσει τὸν υἱὸ τοῦ Θεοδώρου Α' τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννη (1237-ca. 1241), νὰ ἀποθέσει τὰ βασιρικὰ διάσημα ἀρκοῦμενος στὸν τίτλο τοῦ δεσπότη· βλ. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 40, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 67, στίχ. 16-24: «τὰ μὲν γὰρ ἐρυθρὰ πέδιλα ἀπεβάλλετο καὶ τὴν περιμάργαρον πυραμίδα, εἰς ἣν καὶ λίθος ὑπερκάθηται κόκκινος, βασιρικὰ ταῦτα σύμβολα, τετίμηται δὲ πρὸς τοῦ βασιλέως (sc. Ἰωάννου Γ' Βατάτζη) τῶ δεσποτικῶ ἀξιώματι, καὶ εὔνους ἀνεφάνη τῶ βασιλεῖ. Ταῦτα διαπραξάμενος ὁ βασιλεὺς παλινοστεῖ πρὸς τὴν ἔω, καταλιπὼν δεσπότην τὸν βασιλέα (sc. Ἰωάννην) καὶ ὑποχείριον, ὄρκους συνδήσας τοῖς εἰωθόσι καὶ δώροις

εἰκόσι δεξιωσάμενος καὶ πάντας τοὺς ὑπ' ἐκεῖνον φιλοφρονησάμενος χρήμασι.» Βλ. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 88. F. DÖLGER et al., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, τ. III, München - Berlin, 1932, ἀρ. 1775. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, *Νίκαια καὶ Ἡπειρος*, σελ. 87. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ τίτλου τοῦ Ἰωάννου βλ. J. NESBITT - C. MORRISSON, *Catalogue of byzantine seals*, VI, Washington D.C., 2009, ἀρ. 100, σελ. 191: «*Ἰω(άννης) ἐ[ν] Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμέων Κομνηνὸς ὁ Δούκας*». J. HOECK - R. LOENERTZ, *Nikolaos - Nektarios von Otranto, Abt von Casole (Beiträge zur Geschichte der ost-westlichen Beziehungen unter Innozenz III. und Friedrich II.)*, [Studia patristica et byzantina, 11], Ettal, 1965, σελ. 153-154 καὶ ἐπιστολὲς Βαρδάνη, ἐκδ. Α. ΓΑΛΩΝΗ, *Γεώργιος Βαρδάνης*, [Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται, 46], ΚΒΕ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2008, ἀρ. 24, σελ. 226, στίχ. 1: «*Georgius metropolita ad Imperatorem*», καὶ σελ. 226, στίχ. 23: «*...numquam in ipso imperii tui limine et cum primum paternae haereditatis factus es dominus adeo bonam voluntatem ostendisses...*», καὶ ἀρ. 25, σελ. 228, στίχ. 2, 7, 14-15. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Α', Μανουὴλ (δεσπότης: 1231/2-1237), ὑπὸ τὴν πίεση τοῦ Ἰωάννου Γ' Βατάτζη περιορίσθηκε στὸν τίτλο τοῦ δεσπότη, βλ. Σ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Γεώργιος Ἀκροπολίτης: Χρονικὴ συγγραφή. Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία τῆς λατινοκρατίας (1204-1261)*, [Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, 3], Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Ζήτρος, 2004, σελ. 578-579, σημ. 157. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ τίτλου τοῦ Μανουὴλ βλ. ἐπιστολὴ Βαρδάνη ἐν J. HOECK - R. LOENERTZ, *Nikolaos - Nektarios von Otranto*, ἀρ. 23, σελ. 224, στίχ. 1-2: «*Georgius, metropolita Coryphorum domino Emmanuели Duca, Imperatori a Deo custodito*» καὶ σελ. 224, στίχ. 3, 19, 29, 35. Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, 106.4 καὶ 106.13, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 346, στίχ. 69-70 καὶ σελ. 350, στίχ. 205-206, ἀντιστοίχως: «*...τοῦ ἐν ἡμῖν κρατοῦντος κρατίστου δεσπότη καὶ βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Δούκα...*» καὶ «*...τοῦ κρατίστου δεσπότη καὶ βασιλέως τοῦ Δούκα κυροῦ Μανουὴλ...*». Πρβλ. ὅμως καὶ *ibid.*, 106.20, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 354, στίχ. 335-336: «*...τοῦ κρατίστου δεσπότη κυροῦ Μανουὴλ...*». Βλ. δὲ καὶ ἐπιγραφή: «*...Μανουὴλ αὐτοκράτωρ*», Α. RHOBY et al., *Byzantinische Epigramme*, τ. III, ἀρ. Gr5, σελ. 144 (B4) καὶ σχόλια σελ. 146. Βλ. καὶ τὴν διήγηση τοῦ Ἀκροπολίτη, ὁ ὁποῖος σατυρίζει τὴν μεγαλομανία τοῦ ἡγεμονίσκου τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννου, νὰ χρησιμοποεῖ τοὺς δύο τίτλους τοῦ παντοδύναμου Χριστοῦ, δηλ. τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ δεσπότη, *Ἀκροπολίτης, Χρονικὴ Συγγραφή*, 40, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 67, στίχ. 16-24: «*Ὁ μὲν οὖν ἀδελφὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Ἄγγελος, ὃς δεσποτικῶ ἀξιώματι παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τετίμητο, φυγῆ χρησάμενος, ἠνίκα τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐτρέπετο στράτευμα, περὶ τὴν Θεσσαλονικὴν ἀπήει καὶ δεσπότης ὀνομάζετο, ταύτης τε κυριεύων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν, ἐρυθροῖς δὲ γράμμασι τὰς αὐτοῦ γραφὰς ἐπεκύρου. πρὸς ὃν καὶ ἀπέσκωπέ τις τῶν πρέσβων παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποσταλεῖς, ὡς εἰς σὲ καὶ μᾶλλον ἀρμόσει τὸ εἰς Χριστὸν ψαλτωδούμενον, σὲ τὸν βασιλέα καὶ δεσπότην.*», βλ. τὸ «*ψαλτωδούμενον*» ἐν *Παρακλητικῇ, Ἦχος πλ. δ'*:

«Σὲ τὸν βασιλέα καὶ δεσπότην
ἄγγελιο ἀπαύστως ἀνυμνοῦσιν»,

Ι. - Σ. ΒΕΛΟΥΔΟΣ, *Παρακλητικῇ*, Βενετία, 1871, σελ. 312 (βλ. *Παρακλητικῇ*, Ρώμη, 1885, σελ. 635) = Κ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, *Τριῶδιον καταναυτικόν*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 2014, σελ. 536. R. MACRIDES, *George Akropolitēs: the History*, Oxford, 2007, σελ. 183-184 σημ. 4. Περὶ τοῦ Μανουὴλ βλ. B. FERJANČIĆ, «The Thessalonican emperor Manuel Angelus, 1230-1237 (σερβιστί)», *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 14 (1979) 93-101. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, *Νίκαια καὶ Ἡπειρος*, σελ. 86.

περιορισμὸ στὴν Ἰταλία.³⁵ ἀργότερα (t.a.q. 1210) ἓνα πλοῖο ὀρμίζεται γιὰ ἐνδιάμεση στάση στὸ ἐπίνειο τῆς Ἄρτας (Σαλαώρα, Salagora),³⁶ ἐντὸς τοῦ ὁποῖου τὸν πρῶην βασιλέα Ἀλέξιον μὴ γνωριζόμενον ὡς ἀνδράποδον³⁷ ὁ ἐξάδελφός του Μιχαὴλ Α΄ ἀναγνωρίζει καὶ ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία ἀπολυτρώνει.

Ὁ Μιχαὴλ Α΄ φιλοξένησε στὴν Ἄρτα τὸν Ἀλέξιο Γ΄, τὸν ὁποῖον συνόδευε ἢ πάλαι ποτὲ κραταῖα βασίλισσα Εὐφροσύνη.³⁸ λησμονώντας τὶς παλαιῆς ἀντιθέσεις καὶ ὁμονώντας ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ κοινῶ ἐχθροῦ, τῶν Λατίνων κατακτητῶν, συνήψαν ἀγαστὴ συνεργασία, ὥστε νὰ ἐπινοήσουν τρόπους ἐπιβιώσεως ἐν μέσῳ πολεμίων. Ἡ πρὸς ἀλλήλους ὑποστήριξη τῶν δύο πρωτεξαδέλφων τροφοδοτοῦνταν ἀπὸ τὶς πολιτικὲς φιλοδοξίες τους· ὁ μὲν ἔκπτωτος βασιλεὺς ἀνεῦρε ἐλευθερωτὴ ἀλλὰ κυρίως ὑποστηρικτὴ τῶν παλινορθωτικῶν ὁραμάτων του, ὁ δὲ αὐτοανακηρυχθεὶς τοπικὸς ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου συνεπλήρωσε διὰ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ τὸ ἔλλειμα τῆς νομιμοποιήσεως τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ ἢ ἐκ βασιλέως ἀρνομένη τοῦ Συναχειρήμ ἐξουσία, τὴν ὁποῖαν αὐτοβούλως νοσφίσθηκε, εἶχε μετὰ τὴν κατάληψη τοῦ θρόνου ἀπὸ τοὺς Λατίνους (1204) ἀπωλέσει τὴν πηγὴ τῆς νομιμοποιήσεως. Ἔτσι, ὁ Μιχαὴλ Α΄ πρῶτα μόνος του τὸν οἶκο τοῦ Συναχειρήμ σὺν τῇ ἀρχῇ ἑαυτῶ περιποιεῖται³⁹ καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ περιβάλλεται

35. *Annales Ianienses*, an. 1205, ἐκδ. L. T. BELGRANO - C. I. DI SANT' ANGELO, *Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori*, τ. II, [Fonti per la Storia d'Italia], Roma - Genova, 1901, σελ. 95, στίχ. 15-20: «*Marchio autem Bonifacius de Monteferrato, qui dominatum Salonicensem et regnum habebat, cum perrexisset ad obsidionem Neapolis et Coranti, quibus dominabatur Alexius quondam Constantinopolitanus imperator, ipsum Alexium, uxorem et filium cepit, Ianuamque in galea. i. Portus Veneris, que apud Salonicum erat, per Enricum de Carmadino mandavit.*». D. JACOBY, «Foreigners and the urban economy in Thessalonike (ca. 1150-ca. 1450), *DOP* 57 (2003) 85-132, σελ. 95 σημ. 58. Βλ. καὶ τὴν ἀναφορὰ αὐτόπτου μάρτυρος: Anonymus Caietanus, *Qualiter caput beati Theodori martyris, ducis Heracleae in Ponte, de Constantinopolitana urbe ad Caietam translatum est*: «*Postmodum vero marchio Montis-Ferrati, qui erat in eodem stolio, ivit cum exercitu Thessalonam, et cepit eam, atque eundem Alexium cum uxore cepit et filio, et in terram suam in una galea captivum deduxit; quos in hac civitate Caieta asportari vidimus, et postmodum a Genuensibus redemptos vidimus revertentes.*», P. Riant, *Excuviae sacrae Constantinopolitanae*, τ. I, Genevae, 1877, σελ. 153. R. MACRIDES, *George Akropolitēs*, σελ. 80 σημ. 492.

36. TIB 3.253-254

37. Ἰὼβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*: PG 127.904C.

38. Περὶ προσωπογραφικῶν στοιχείων τῆς Εὐφροσύνης βλ. D. POLEMIS, *The Doukai: a contribution to Byzantine prosopography*, London 1968, ἀρ. 101, σελ. 131. L. GARLAND, *Βυζαντινὲς αὐτοκράτειρες: γυναῖκες καὶ ἐξουσία στὸ Βυζάντιο (527-1204)*, (μτφρ. Α. ΚΟΥΒΑΡΑΚΟΥ), Ἀθήνα: ἐκδ. Ἑλλην, 2000, σελ. 227-242.

39. Ἰὼβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*: PG 127.904B.

καὶ τὴν βασιλικὴ ἀναγνώριση, ὥστε νὰ νομιμοποιήσῃ πλήρως καὶ στερρῶς τὴν ἐξουσία του καὶ νὰ καταπαύσῃ ἔναντι νεήλυδων δυναστῶν πᾶσα πιθανὴ φωνὴ διαμαρτυρίας τῶν ἐπιχωρίων.⁴⁰

Ἀρτιφανῆς ἀπειλὴ ὅμως καὶ γιὰ τοὺς δύο ἀπετέλεσε ἡ προϊοῦσα ἐδραίωση ἐνὸς ἄλλου συγγενοῦς τοῦ ἔκπτωτου βασιλέως στὴν Νίκαια. Μικρὸ χρόνο μετὰ τὴν διαφυγὴ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἀπὸ τὴν ΚΠολη, ὁ δεῦτερος σύζυγος (1199) τῆς πρώτης κόρης του Ἄννας Ἀγγελίνας, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης (γεν. 1172-1176)⁴¹ δραπετεύσε ὡσαύτως ἀπὸ τὴν ΚΠολη (τὸ φθινόπωρο τοῦ 1203)⁴² διαπεραιούμενος στὴν Βιθυνία· *πρὸ τοῦ παραλαβεῖν τοὺς Λατίνους τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπήγεν εἰς τὴν Νίκαιαν*⁴³ καὶ *παρεκάλει τοὺς Νικαεῖς ἔσω τοῦτον τῆς πόλεως δέξασθαι καὶ ὡς κυρίῳ προσανέχῃεν αὐτῷ· οἱ δὲ οὐκ ἐδέχοντο.*⁴⁴ Ὁ δισταγμὸς τῶν Νικαέων νὰ τεθοῦν ἀναφανδὸν ὑπὸ τὴν προστασία ἐνὸς φιλάρχου βασιλικοῦ στρατιωτικοῦ, ὤθησε τὸν ἴδιον

40. Ἡ δυσφορία τῶν πληθυσμῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν ἐντονὴ ἀπέναντι στοὺς πρόσφυγες τῶν ἀνωτέρων κυρίως τάξεων τῆς ΚΠόλεως λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ Βασιλεύουσα ζοῦσε διεφθαρμένον βίον ὠχυρωμένον πίσω ἀπὸ τὴν δῆθεν εὐνομία καὶ τὴν περὶ τὸ δίκαιο ἐνασχόληση, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῆς ἀπομυζήσεως τῶν ἐπαρχιῶν διὰ τῆς ἀφορήτου φορολογίας· βλ. Μιχαὴλ Χωνιάτης, *Ἐπιστολαί*, 50.8-9, ἐκδ. Φ. ΚΟΛΟΝΟΥ, *Michaelis Choniatae Epistulae*, [CFHB 41], σελ. 69, στίχ. 52-60: «...ὁμοῖς δέ, ὦ τρυφεροὶ τῆς Κωνσταντίνου πολῖται, οὐδὲ τοῦ τείχους καὶ τῶν πυλῶν προκύπτειν ἐθέλετε, οὐδὲ τὰς ἀστυγείτονας καὶ ἀγχιπύλους ἐπισκέπτεσθαι πόλεις ποτέ, ἵνα τῆς παρ' ὁμῶν εὐνομίας ὄναιτο, μόνους δὲ φορολόγους καὶ θηρίων ὀδόντας κατὰ τὴν μωσαϊκὴν ἀπειλὴν στέλλετε ἄλλους ἐπ' ἄλλοις καλαμωμένους τὰ τῶν πόλεων ἐγκαταλείμματα· αὐτοὶ δὲ μένετε κατὰ χώραν ἡσυχίαν ἄγοντες, εἴ τις νόμων ἐπιστήμην πλουτεῖ, εἴ τις δικαστικὴν ἐψηκῆσατο, εἴ τις δικαιοσύνην ἀσπάξεται ἢ καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου τάχα καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν· ἐξερημοῦσι δὲ τὰς πόλεις οἱ φθόροι καὶ λοιμοὶ πράκτορες...».

41. Περὶ τοῦ Θεοδώρου Α' βλ. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, ὅπου στίς σελ. 29-32 ἡ ἐτυμολόγησις τοῦ ὀνόματος· βλ. ὅμως καὶ τὴν πιθανὴ γραφὴ ὡς πρωτοκλίτου (Λάσκαρης, -η) ἐν Α. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus*, τ. II, ἀρ. 2519:

«Σφραγὶς Λάσκαρ(η) Κομνηνοῦ Θεοδώρου
πρωτοβεστιαρίτου σεβαστοῦ πέλω».

42. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου (*Prosopography of the Byzantine World*: 20453) ἀναγορεύθηκε (;) αὐτοκράτωρ τὴν 12^η Ἀπριλίου 1204 (Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 46), περὶ οὗ βλ. Α. SAVVIDES, «Constantine XI Laskaris: uncrowned and ephemeral “Basileus of the Rhomaioi” after the Fall of Constantinople to the to the Fourth Crusade», *Βυζαντιακὰ* 7 (1987) 141-174· Σαββίδης Α., «Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἐφήμερο βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο ΙΑ' Λάσκαρι (1204-1205)», *Βυζαντιακὰ* 19 (1999) 195-210.

43. *Βραχέα Χρονικά*, 8.1, ἐκδ. Ρ. SCHREINER, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, [CFHB 12], τ. I-II, Wien 1975, τ. I, σελ. 74, στίχ. 2-3. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σ. 45 σημ. 73.

44. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 6, ἐκδ. Α. HEISENBERG - Ρ. WIRTH, σελ. 10, στίχ. 21-23.

νὰ ἀναζητήσει στὰ πέριξ ὑπηκόους πειθήνιους στὴν διακήρυξή του, ὅτι ὡς βασιλεὺς ἀντὶ τοῦ πενθεροῦ Ἀλεξίου⁴⁵ Γ' θὰ ἀναλάβει τὴν κυριαρχία τους, παρουσιάζοντας ἔτσι τὴν νομιμοποιητικὴ βάση τῆς ἐξουσίας του.⁴⁶ πάντως οὔτε στὶς ὁμορες περιοχὲς μποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐδραιώσει τὴν ἐξουσία του,⁴⁷ ἀλλ' ἦν τόπους τόπων ἀμείβων μηδὲ τοῖς ποσὶν εὐρίσκων ἀνάπανσιν πρὸς δὲ καὶ καταστασιαζόμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν δυσηνίως διακειμένων καὶ ἀποπτύοντων τὰ τῆς κυριότητος στόμια.⁴⁸ Τελικὰ ἔκανε προσωρινὴ ἔδρα τοῦ στρατηγεῖο του τὴν Προῦσσα,⁴⁹ ἀπὸ ὅπου μὲ τὶς δυνάμεις του ἐξουθένωσε

45. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 6, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 10, στίχ. 28-σελ. 11, στίχ. 1. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §313: «...avoit la file l'Empereor à fame dont il clamoit la terre...». R. MACRIDÈS, *George Akropolitēs*, σελ. 82. Μ. ΚΟΡΑΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 167. Διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῆς τῆς συγγενικῆς σχέσεως (πρὸς τὸν Ἀλέξιο Γ') ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀξιώματός του διέφυγε ὁ Θεόδωρος Α' ἐκ τῆς ΚΠόλεως, βλ. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 6, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 10, στίχ. 16-17: «...ὄν γαμβρὸν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τελεῖν, καὶ δεσπότην ὑπ' ἐκείνου τετιμημένον.»

46. Περὶ ἐπικλήσεως τῆς βασιλικῆς συγγενείας βλ. Νικόλαος Μεσαρίτης, *Λόγος κατηχητικὸς τέταρτος*, 20, ἐκδ. Α. HEISENBERG, «Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion: III. Der Bericht des Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214», *Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-Philologische und Historische Klasse* 3 (1923) 3-96, σελ. 25, στίχ. 19-22: «Τῆς ἡμετέρας πατρίδος κατὰ κράτος ἀλούσης ἄλλος ἄλλη πη τῶν ἐκ τῆς βασιλικῆς συγγενείας γῆν Ῥωμαῖδα ὡς ἴδιον κληρὸν ἐσφετερίσατο τε καὶ ὤκειώσατο, καὶ ἤθελε τοῖς Ἰταλοῖς ὑμῖν ὑποτάσσεσθαι ἢ ὁμογνίφ αἰματι καὶ φυλῆ.» (περὶ τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου βλ. Μ. ANGOLD, *Nicholas Mesarites (his life and works)*, [Translated Texts for Byzantinists, 4], Liverpool, 2017). R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 344, στίχ. 11-18 (μεταγενέστερη [ἀντηπειρωτικὴ] εἰσαγωγικὴ ἐπισημείωση ἐν R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 99): «...καὶ οἱ κρατοῦντες ταύτης (sc. τῆς ΚΠόλεως) ἐξώσθησαν ἔξω που περιπλανώμενοι καὶ περιφερόμενοι, κατεμερίσθη μὲν ἄλλος ἄλλαχού, καὶ τόπον ἕκαστος ἔσχεν, ὃν ἠρετίσατο· εἰσὶ δ' οἵτινες αὐτῶν οὐδὲ προσέχον διὰ τέλους τὸν τῆς ὑποταγῆς φυλάξαι νόμον πρὸς τοὺς ἤδη κρατοῦντας καὶ στέργειν ὡς εἰκὸς τὰ παρ' αὐτῶν νομιζόμενα, ἀλλ' ἐκείθεν ἀπορραγέντες καθ' ἑαυτοὺς ὡσπερ ἐγένοντο καὶ τόπων ἐκράτησαν διὰ τὸ τῆς ἀρχῆς ὡς ἂν τις καλέσειεν σεσαλευμένον ἔτι καὶ ἀνυπόστατον. Ἐντεῦθεν ὑπὸ τούτους ἐγεγόνεισαν οὐκ ὀλίγοι καὶ τῶν ἐπὶ εὐγενεῖα σεμννομένων καὶ τοῖς ἐκ γένους ἀξιώμασι... ». Πρβλ. ἐπίσης τὴν ἐπικλήση τῆς συνδέσεως μὲ τὸν βασιλικὸ οἶκο τῶν Κομνηνῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμη, υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ τοπικοῦ ἄρχοντος τῆς κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου ἐν Α. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus*, τ. II, ἀρ. 1605:

«Ὁμώνυμον σκέποις με τόν, φύτλης λύχνε,
Κομνηνοφυῆ Μαυροζώμην πατρόθεν».

47. Νικήτας Χωνιάτης, *Λόγος* 14, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 131, στίχ. 12-132, στίχ. 6.

48. Α. ΓΑΛΩΝΗ, *Γεώργιος Βαρδάνης*, σελ. 431, στίχ. 432-435.

49. Κτητορικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Προῦσσης, χρονολογούμενη ὁμως μεταξὺ

καὶ ἐξουδετέρωσε τοὺς ἀνθισταμένους τοπάρχες κατακτώντας βαθμηδὸν τὴν Βιθυνία, ὥσπου ἐδραιώθηκε στὴν Νίκαια⁵⁰ χωρὶς βεβαίως νὰ διακόψει τὴν ἐπεκτατικὴ τακτικὴ του.⁵¹ Ὁ Θεόδωρος μέχρι τὴν ἀναγόρευση (1205) καὶ στέψη του ὡς βασιλέως Ῥωμαίων (1207)⁵² συγκρατοῦσε τὴν νομιμοποίησι τῆς ἐπὶ τῶν πόλεων ἀσκουμένης ἐξουσίας τοῦ ἀρχικῶς στὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, μὲ τὸ ὅποιο τὸν εἶχε τιμήσει ὁ πενθερὸς τοῦ Ἀλέξιος Γ΄.⁵³ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρώϊμη περίοδο, ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχε ἐκκινήσει ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὰ δύο ἀρτισύστατα κρατίδια (Ἡπειρος - Νίκαια), μαρτυρεῖται καὶ ἡ πρώτη ἐπαφὴ τῶν δύο ἐπιχωρίων ἡγεμόνων:⁵⁴ ἀπὸ τὸν Λάσκαρη ζήτησε ὁ Μιχαὴλ Α΄ τῆς Ἡπείρου νὰ ἀποδεσμεύσει τὸν ἀδελφὸ τοῦ Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε τότε στὸν στρατὸ τῆς Νίκαιας· τὸ δὲ αἶτημα τοῦ Μιχαὴλ

τῶν ἐτῶν 1206-1222: CIG IV.8744. Βλ. Κ. ΜΕΝΤΖΟΥ, «Χρονολογημένα βυζαντινὰ ἐπιγραφαὶ τοῦ CIG IV.2», *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 9 (1977-1979) 77-132, σελ. 107-108. F. CUMONT, «Les inscriptions chrétiennes de l'Asie Mineure», *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 15 (1895) 245-299, σελ. 282.

50. Μεταγενέστερες ἐπιγραφές ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας βλ. CIG IV, 8745-8746. A. SCHNEIDER - W. KARNAPP, *Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea)*, [*Archäologisches des Deutschen Reiches. Istanbul Forschungen*, 9], Berlin, 1938, σελ. 52-53. Κ. ΜΕΝΤΖΟΥ, «Χρονολογημένα βυζαντινὰ ἐπιγραφαὶ» (1977-1979), σελ. 106. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σ. 47 σημ. 78. Μ. LAUXTERMANN - I. TOTH, *Inscribing texts in Byzantium*, [*Society for the Promotion of Byzantine Studies*, 23], Oxon, 2020, σελ. 175. Περὶ ἐνισχύσεως τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας βλ. A. RHOBY et al., *Byzantinische Epigramme in inschriftlicher Überlieferung (BEIÜ)*, τ. I-IV, Wien, 2009-2018, τ. III, ἀρ. TR96, σελ. 705-708. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας βλ. C. FOSS - D. WINFIELD, *Byzantine Fortifications*, Pretoria, 1986, σελ. 79-121.

51. Βλ. π.χ. τὸ κτητορικὸ ἐπίγραμμα στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου (1211) ἐν A. RHOBY et al., *Byzantinische Epigramme*, τ. III, ἀρ. Tr44, σελ. 593-595.

52. Π. ΓΟΥΝΑΡΙΑΗΣ, «Ἡ χρονολογία τῆς ἀναγόρευσης καὶ τῆς στέψης τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρως», *Σύμμεικτα* 6 (1985) 59-71.

53. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 7, ἐκδ. A. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 11, στίχ. 5-6: «Δύο γοῦν παραδραμόντων ἐνιαυτῶν καὶ ὡς δεσπότη παρὰ πάντων φημιζομένου τοῦ Λασκάρως...», βλ. καὶ *Ibid.*, 6, σελ. 10, στίχ. 17. Θεόδωρος Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονικῆς*, ἐκδ. Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. VII, σελ. 451, στίχ. 22 καὶ σελ. 452, στίχ. 5. Βλ. καὶ σφραγίδα (βλ. καὶ *infra* σημ. 149), ὅπου ὀνομάζεται ὡς Κομνηνὸς πρὸς δήλωσι τῆς συγγενείας μὲ τὸν βασιλικὸ οἶκο: A. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus*, τ. I, ἀρ. 1372:

«Μάρτυς, Κομνηνὸν Θεόδωρον δεσπότην
ἀνακτ[ο]φροῦς συζ<ύ>γου Ἄννης σ<κέ>π<οις>».

Περὶ τῆς ἀπονομῆς τῶν τίτλων τοῦ πρωτοβεστιαρίτου καὶ τοῦ σεβαστοῦ στὸν Θεόδωρο Λάσκαρη: βλ. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σ. 36-39. A. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus*, τ. II, ἀρ. 2519:

«Σφραγὶς Λάσκαρ(η) Κομνηνοῦ Θεοδώρου
πρωτοβεστιαρίτου σεβαστοῦ πέλω».

54. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 1.

Α' ἔγινε δεκτὸ καὶ ὁ Θεόδωρος ἐγκατέλειψε τὴν Μ. Ἀσία πορευόμενος πρὸς τὴν Ἡπειρο, γιὰ νὰ συνδράμει τὸν ἀδελφὸ του (ca. 1207).⁵⁵

Αὐτὴ ὅμως ἡ ταχίστη στερέωση τοῦ Θεοδώρου στὴν Νίκαια καὶ ἡ αὐτόβουλη περιβολὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τίτλου ἐξήγειραν ἔντονες ἀνησυχίες στὴν Ἡπειρο σὲ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο. Ἐφόσον ζεῖ ὁ Ἀλέξιος Γ', δὲν νοεῖται ἄλλος βασιλεὺς· ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Λάσκαρη ἦταν πραξικοπηματικὴ καὶ αὐτόχρομα ἀντιβαίνουσα στὴν αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία.⁵⁶ Νὰ μιμηθεῖ τὸν Λάσκαρη πάντως ὁ κυβερνήτης τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ δὲν εἶχε προλάβει μέχρι τότε, τώρα δὲν θὰ μπορούσε, ἐπειδὴ εἶχε ἤδη ἐκεῖ φιλοξενούμενον τὸν Ἀλέξιο Γ' καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως εἰς κληρὸν ἐδόθη αὐτῷ τε τῷ Μιχαήλ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ, ἡ λαχοῦσα τότε τῆς ἡγεμονίας ἀρχή.⁵⁷ Ἐπομένως ἡ προβολὴ τοῦ φιλόδοξου ἔκπτωτου βασιλέως ἔναντι τοῦ ἐν Νικαίᾳ σφετεριστοῦ ἦταν ἡ μόνη λύση ἀνάγκης καὶ γιὰ τοὺς δύο.⁵⁸ Γι' αὐτὸ ὁ Μιχαήλ Α' ὀργανώνει τὴν ἀποστολὴ στὴν Μ. Ἀσία τοῦ Ἀλεξίου Γ',⁵⁹ ὁ ὁποῖος

55. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 14, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 24, στίχ. 15-σελ. 25, στίχ. 3: «...ὁ μὲν Θεόδωρος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων συνῆν Θεόδωρῳ τῷ Λάσκαρι, ὑπηρετῶν αὐτῷ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ῥωμαίων. διὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Θεόδωρον ὁ Μιχαήλ, ἵνα τοῦτον πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ ... Τοῦτον δὲ τὸν Θεόδωρον ὁ βασιλεὺς ἐκπέμπει τῷ ἀδελφῷ Μιχαήλ, ὄρκους πρῶτον ἐμπεδωσάμενος πίστιν δουλείας εἰς τοῦτον φυλάττειν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν τῶν Ῥωμαίων κατάρζοντας. Ὅς καὶ ἀφικόμενος συνῆν τῷ ἀδελφῷ Μιχαήλ.» περὶ τοῦ γριφώδους αὐτοῦ ὄρκου (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 14) βλ. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 142-150. Α. Γαλῶνη, *Γεώργιος Βαρδάνης*, σελ. 180-186.

56. Ἡ πολιτειακὴ ἀρχὴ τῆς Ἡπείρου ἀμφισβητεῖ τὴν οἰκείωση τοῦ βασιλικοῦ τίτλου ὑπὸ τῆς Νικαίας, ὅπως θὰ πράξει ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ ποδηγετούμενη ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Α' ἱεραρχία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου.

57. Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρα*, ἐκδ. PG 127.904C: «ἐξ οὗ βασιλέως (sc. Ἀλεξίου Γ') εἰς κληρὸν ἐδόθη αὐτῷ τε τῷ Μιχαήλ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ, ἡ λαχοῦσα τότε τῆς ἡγεμονίας ἀρχή.»

58. Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Ὁ ἔκπτωτος βυζαντινὸς αὐτοκράτορας» (1995), σελ. 168.

59. Τὸν Ἀλέξιο Γ' συνόδευσε στὴν Μ. Ἀσία ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ Α', ὁ Κωνσταντῖνος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη Ἀπόκαυκο: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος», in: *Sbornik statej posvjaščennych V. I. Lamanskomu*, St. Petersburg, 1907, σελ. 243, στίχ. 17-18. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου βλ. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 656-664· μαρτυρεῖται δ' ὡς δεσπότης ἐν R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 306, στίχ. 68-70 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 55). Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, «Λόγια στοιχεῖα στὴν ἐπιγραφικὴ τοῦ Δεσποτάτου», *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, ἐκδ. Σκουφᾶς, Ἄρτα, 1992, σελ. (517-544) 531, καθὼς καὶ στὸ ἐξῆς ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα τῆς μονῆς Βαρνάκοβας:

«Ἦγαγεν ἡμᾶς ᾧδε θανάτου νόμος

.....]

σεβαστοκράτωρ, Ἄννα καὶ Κωνσταντίνος

.....]

καὶ λοῖσθον αὐτὸν δεσπότην Κωνσταντίνον

περιβεβλημένος πάλι τὰ διάσημα τῆς διεκδικούμενης ἐξουσίας του καταφεύγει στὸν κάποτε προστατευόμενό του καὶ νῦν παλινρθωμένο σουλτάνο τοῦ Ἰκονίου (Ghiyath ad-Din Kay-Kkhusraw I, 1192-1197, 1204/5-1211)⁶⁰, ὁ ὁποῖος δραττόμενος τῆς ἀπρόσμενης εὐκαιρίας ἀπέστειλε ἀπαίτηση ἀπεκδύσεως τοῦ Λάσκαρη ἀπὸ τὸν παρανόμως προσοικειωθέντα αὐτοκρατορικὸ τίτλο (ὡς ἄδικος εἶη ξένης ἐπειλημμένος ἀρχῆς) εἰς βάρος τοῦ Ἀλεξίου Γ'.⁶¹ Ἡ ἀντίδραση τῆς Νίκαιας εἶναι ἀστραπιαία· ὁ ἴδιος ὁ Λάσκαρης ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ἐξέρχεται ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου καὶ κατὰ κράτος συντρίβει τὶς δυνάμεις του στὴν Ἀντιόχεια τοῦ Μαιάνδρου (1211),⁶² ὅπου ὁ μὲν σουλτάνος κεῖται ἄπνους ὁ δεῖλαιος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τὸ δὲ δέλεαρ,⁶³ ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ', ὡς αἰχμάλωτος μεταγέται στὴν Νίκαια καὶ γεγυμνωμένος δεύτερη φορὰ ἀπὸ τὰ διακριτικὰ τῆς βασιλείας ἐγκλείεται καὶ τελικῶς ἀποβιώνει στὴν μονὴ Ἰακίνθου⁶⁴ (1211), ὅπου ἐνταφιάζεται⁶⁵ προσμένοντας πλησίον του νὰ ταφεῖ ἀργότερα (1222) καὶ ὁ

.....]

πρὸ τῆς δίκης ρῦσαί με τῆς καταδίκης

[.....]»,

A. RHOBY et. al., *Byzantinische Epigramme*, τ. III, ἀρ. Gr36, σελ. 190-192.

60. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, «Ὁ Σελτζοῦκος σουλτάνος Καῖχοσρόης Α' (1192-1197, 1204/5-1211) μέσα ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν βυζαντινῶν λογίων», *Βυζαντιακά* 24 (2004) 255-273. R. MACRIDÈS, *George Akropolitēs*, σελ. 128 σημ. 20.

61. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 9, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 15, στίχ. 4-11: «Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεόδωρος διῆγεν ἐν τῇ Νικαίᾳ, καὶ πρεσβεία πρὸς τοῦ σουλτάν παρ' αὐτὸν ἀφικνεῖται τὴν τοῦ βασιλέως καὶ πενθεροῦ γνωρίζουσα ἄφιξιν, καὶ ὡς ἄδικος εἶη ξένης ἐπειλημμένος ἀρχῆς... Ὁ μὲν γὰρ σουλτάν πρόφασιν εἶχε τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, τῇ δ' ἀληθείᾳ σκοπὸς ἦν αὐτῷ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων καταδραμεῖν καὶ καταληῖσασθαι ἢ καὶ ὑπὸ χεῖρα ποιήσασθαι.».

62. Περὶ τῆς μάχης τῆς Ἀντιοχείας τοῦ Μαιάνδρου τῆς Φρυγίας (1211) βλ. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 70-82. Α. SAVVIDÈS, «Acropolites and Gregoras on the Byzantine-Seljuk confrontation at Antioch-on-the Maeander (A.D.1211)», *Journal of Oriental and African Studies* 8 (1996) 73-82.

63. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 9, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 15, στίχ. 21.

64. Περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἰακίνθου βλ. R. JANIN, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, [*La géographie ecclésiastique de l' Empire Byzantin*, 2], 1975, σελ. 121-124. R. MACRIDÈS, *George Akropolitēs*, σελ. 132 σημ. 9.

65. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 10, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 17, στίχ. 19-23: «Προσελάβετο δὲ καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν βασιλέα Ἀλέξιον ἐν τῇ μάχῃ εὐρών, καὶ τὰ εἰκότα τιμήσας ἀπήγαγε τε εἰς Νικαίαν καὶ τῶν βασιλικῶν παρασήμων ἐκδύσας ἐν τῇ τοῦ Ἰακίνθου μονῇ διάγειν ἐκέλευσεν. Ἐνθα καὶ θνήσκει...» βλ. καὶ supra σημ. 34. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴ ὁ Ἀλέξιος Γ' ὑφίσταται καὶ τὴν ποινὴ τῆς τυφλώσεως: Θεόδωρος Σκουταριώτης,

σφετεριστὴς ἀλλὰ καὶ συνεχιστὴς τῆς ἐξουσίας του, ὁ ἐν ἐξορία βασιλεὺς Ῥωμαίων Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης.⁶⁶

5. Ἀναγνώριση de iure τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου

Μαζὶ μὲ τὸν Ἀλέξιο Γ΄ ἐξανεμίστηκε τοῦ Μιχαήλ Α΄ κάθε πιθανὴ ἐλπίδα, ὅτι ὁ μόνος ἐν ζωῇ νόμιμος αὐτοκράτορας θὰ ἀνελάμβανε τὴν ἡγεσία τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Λατίνων στὴν Μ. Ἀσία. Οἱ ἄοκνες ὡστόσο ἐνέργειες καὶ ἡ τόλμη τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου ὀδηγοῦσαν σὲ σημαντικὴ ἐπέκταση τῆν ἐπικράτειά του, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ συγκρούεται μὲ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῶν νεήλυδων Λατίνων κατακτητῶν αὐτῶν τῶν περιοχῶν. Ὁ πολυμήχανος ὅμως Μιχαήλ Α΄ κινητοποιήθηκε πρὸς πᾶσα κατεύθυνση μὲ ἰδιάζουσα εὐστροφία καὶ πανουργία, ὥστε, συνάπτοντας προσχηματικὲς συνθήκες μὲ τοὺς ἀναμενόμενους ἐχθροὺς του, ἐκεῖνοι μὲν νὰ ἐφησυχάζουν τυρβαζόμενοι περὶ ἄλλων πολλῶν, αὐτὸς δὲ νὰ ἐξοικονομεῖ χρόνο καὶ δυνάμεις προετοιμαζόμενος ἀνενόχλητος γιὰ τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α΄ συνδέθηκε διὰ συνθηκῶν μὲ τὸν πάπα, τὸν Λατῖνο αὐτοκράτορα τῆς ΚΠόλεως Ἑρρίκο (Henricus Imperator Romaniae, 1206-1216) καὶ τὴν Βενετία. Ἡ διαπραγμάτευση ὡστόσο ὄρων καὶ ἡ ὑπογραφὴ διμερῶν συνθηκῶν μὲ ξένα κράτη σήμανε τὴν de iure ἀναγνώριση τοῦ Μιχαήλ Α΄ ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου ἀσκοῦντος ἀπόλυτη ἐξουσία ἐπὶ ἐδάφους μὲ ἀνεγνωρισμένη πιά νομικὴ ὑπόσταση κράτους. Ἔτσι, κατορθώνει νὰ σύρει τοὺς ἀντιπάλους του στὴν παγίδα τῶν συνθηκῶν, ἂν καὶ οἱ δυνάμεις του δὲν θὰ παύσουν νὰ προελαύνουν νικηφόρες ἐλευθερώνοντας ἐδάφη ἀπὸ αὐτοὺς, ποὺ μόλις πρὸ ὀλίγου εἶχε μαζὶ τοὺς συνθηκολογήσει. Αὐτὴ βεβαίως ἢ κατάφωρη καὶ ἀπροκάλυπτη παραβίαση τῶν συμφωνιῶν ἐξήγειρε τὴν μὴνιν τῶν ξένων δυναστῶν, ἀλλὰ γιὰ τὸν Μιχαήλ Α΄ ἐλογίζετο ὡς ἓνα ἄριστο τέχνασμα γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς ἐξουσίας του καὶ τὴν ἐπιβίωση τοῦ κράτους του.

Σύνοψις Χρονική: «Οἱ δὲ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ τὸ διαφέρον αἰτήσαντες καὶ λαβόντες αὐτόν, αἰτίαν προσάψαντες τὴν αὐτῶν πρὸς τὸν σουλτάνον προδοσίαν καὶ τῶν χωρῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν, μετὰ δίκην στεροῦσι τοῦ φάους τῶν ὀφθαλμῶν. Ἐν δὲ τῇ Νικαίᾳ τὸ λείπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ διανύσας, θνήσκει καὶ θάπτεται ἐν τῇ τοῦ Ἰακίνθου μονῆ.», ἐκδ. Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. VII, σελ. 457, στίχ. 3-9 = Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 6, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 278, στίχ. 6-12. R. MACRIDÈS, *George Akropolitēs*, σελ. 132 σημ. 9. Περὶ τῆς τυφλώσεως βλ. supra σημ. 27.

66. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 18, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 32, στίχ. 8-11: «Κατετέθη δὲ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ (sc. τοῦ Θεοδώρου Α΄) ἐν τῇ τοῦ Ἰακίνθου μονῆ, ἔνθα καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος τέθαπται καὶ ἡ βασιλις Ἄννα ἡ τούτου (sc. τοῦ Θεοδώρου Α΄) σύζυγος.» Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 57.

6. Συμφωνία με πάπα

Από μεταγενέστερη επιστολή⁶⁷ (t.a.q. 1209) του πάπα Ίννοκεντίου Γ' (1198-1216) *nobili viro Michalicio Cuminiiano Romaniae* συνάγεται ότι ο Μιχαήλ Α' είχε θέσει τὸν ἑαυτὸν του ὡς *servum* ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Ῥώμης, γιὰ νὰ καταφέρει ὡς προστατευόμενος τοῦ Ποντίφηκος νὰ ἐξευμενίσει τοὺς Βενετούς, στοὺς ὁποίους εἶχαν προσκυρωθεῖ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἰονίων νήσων τὰ ἐδάφη,⁶⁸ τὰ ὁποῖα ὁμως βαθμηδὸν ἀνακτοῦσαν οἱ δυνάμεις τῆς Ἡπείρου. Ἡ πράξη βεβαίως αὐτὴ τῆς κατ' ἐπίφασιν ὑποταγῆς⁶⁹ δὲν ἐξετάθη σὲ δογματικά

67. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XII, ἀρ. 96, σελ. 178 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 2). Ἀπὸ ἐπιστολὴ διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Honorius III τὸ 1217 διαφαίνεται ὅτι ὁ Μιχαήλ Α' θεωροῦσε τὸν ἀδελφὸ του Θεόδωρο ἴσως ὡς διάδοχο ἢ ἀναπληρωτὴ του: W. DUBA - C. SCHABEL, *Bullarium Hellenicum: Pope Honorius III's Letters to Frankish Greece and Constantinople (1216-1227)*, [*Mediterranean Nexus 1100-1700*, 3], Brepols, 2015, ἀρ. 30, σελ. 173 (πρβλ. R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 2): «*Prudenter quidem egisses, si conservasses tibi favorem Sedis Apostolice specialem, cuius aliquando patrociniū clare memorie M., frater tuus, pro te sicut pro se ipso, per solemnes nuntios specialiter invocavit.*». P. PRESSUTTI, *Regesta Honorii Papae III*, τ. I, Romae, 1888, σελ. 120, ἀρ. 687. Πρβλ. Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.906A: «τὸν ἴδιον αὐτάδελφον Θεόδωρον τὸν δούκαν, διάδοχον ἑαυτοῦ καταλιπών».

68. Σύμφωνα με τὴν *Partitio Romaniae* θὰ περιέρχονταν στὴν Βενετία οἱ ἐξῆς περιοχές: Ἡπειρος, δυτ. Στερεὰ Ἑλλάδα, Ἄλβανον, Δυρράχιο, Κέρκυρα, Ζάκυνθος καὶ Λευκάδα· βλ. A. CARILE, «*Partitio terrarum imperii Romaniae*» (1965), σελ. 219-220 (B. HENDRICKX, «*Régestes*» [1988], ἀρ. 16).

69. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ὑποταγῆς, ἡ ὁποία ἐκείνη τὴν ἐποχὴ θεωρήθηκε ὅτι δὲν ἐκτείνεται καὶ σὲ θέματα πίστεως, βλ. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 10, ἐκδ. A. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 30, στίχ. 4-10: «*Οἱ καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἑρῆν ἀφιγμένοι "Ἡμεῖς μὲν" ἔφασαν "ἄλλου γεγονότες γένους καὶ ἄλλον ἀρχιερέα ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μὴν γε πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς. Σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, τῶν δ' ἡμετέρων ἐκοτῆναι σεβασμάτων καὶ θρησκευμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντη καθέστηκεν.*»· ὁ δὲ πατριάρχης Θεόδωρος Β' Εἰρηνικός στὴν θεωρητικὴ του θεμελίωση ἐρεῖδεται ἐπὶ τῆς ἐκρύθμου περιστάσεως καὶ προτρέπει στὴν ὑποταγὴ ἄλλ' οὐχὶ καὶ μέχρι τῆς πίστεως· βλ. γράμμα τοῦ Θεοδώρου Εἰρηνικοῦ πρὸς τοὺς ἐν ΚΠόλει: «*ὑποταγὴν μὲν παρὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ὑμῖν ἐπισφρήσασαν, φημί δὴ τὴν ἐκ πλεονεξίας καταδουλοῦσαν καὶ οὖσαν ἀναγκαστήν, στερκτὴν ἠγεῖσθαι καὶ ἄκοντες, ἀρρήτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ ἐπιφορτισθεῖσαν ὑμῖν, ὅπου γε οὐδὲ ταύτην, ἢ σφόδρα ἐστὶν ἐπιβλαβῆς καὶ παράλογος· ἀλόγοις γὰρ ἐπιταγαῖς δεσποτῶν ἀνένδεκτόν ἐστι πείθεσθαι· τοιαύτην γὰρ, ὡς εἶπον, ὑποταγὴν καὶ ἄκοντες δέξασθε. ... Τὴν δὲ γε <κατὰ τὴν> ὑποταγὴν τὴν ἐς τὸ ἑτερόδοξον καθυπάγουσαν, ταύτην πάντη πάντως ἀπόσασθε· καλὸν γὰρ εἰς ταύτην ἔχειν τὸ ἀνυπότακτον... ἀπόσασθε τοῦτο πανούργως ἐκφωνούμενόν τε καὶ ἀφ' ὑμῶν ἀπαιτούμενον.*», A. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «*Θεόδωρος Εἰρηνικός, πατριάρχης οἰκουμενικός ἐν Νικαίᾳ*», BZ 10 (1901) 182-192, σελ. 189, στίχ. 34-σελ. 190, στίχ. 24 (V. LAURENT, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, τ. I, τεύχ. 4, Paris 1971, ἀρ. 1219)· παροτρύνει δὲ πρὸς τὴν ἀναγκαστικὴ

ζητήματα,⁷⁰ ἀλλ' ἀπλῶς μιμήθηκε τὴν ἀντίστοιχη εὐστροφὴ κίνηση τοῦ Ματθαίου Α' τῆς Κεφαλληνίας (*Matthaeus Ursinus Cephaloniae comes*, 1194 - t.a.q.1228).⁷¹ Ὅρος τῆς συμφωνίας ἀποτελοῦσε φυσικὰ ὁ σεβασμὸς

ὑποταγὴ ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὑποταγὴν στὸ δόγμα, ἀφοῦ μόνον ἔτσι μποροῦν οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἐπιβιώσουν ὑπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ζητεῖ μόνον τυφλὴ ὑποταγὴ καὶ βέβαια δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ συνδιαλεχθεῖ: «Τὸ ἀπαντῆσαι δὲ ἡμᾶς εἰς προσκύνησιν τοῦ μεγίστου πάπα, ἀσύμφορον ἔμοι δοκεῖ, καὶ οὐ λυσιτελές, ὅτι οὐ ζητεῖ προσκυνητὰς μόνον καὶ τιμητικούς, ἀλλὰ λατρευτικούς καὶ ὑποτακτικούς τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν...» καὶ «Ὅμιλεῖν δὲ αὐτοῖς (sc. τοῖς Λατίνοις) διαλεκτικῶς πάννυ δοκεῖ περιττόν, διότι ἐθελογνώμονές εἰσιν...» καὶ «Διὰ ταῦτα οὖν διαλέγεσθαι τούτοις οὐκ ἔξόν...», P. CATALDI, «Una "lettera al papa" di Irenico, cartofilace della Grande Chiesa (Teodoro Irenico, patriarca di Costantinopoli 1214-1216?)», *Bollettino della Badia greca di Grottaferrata* 48 (1994) 23-87, σελ. 82, στίχ. 139-142, σελ. 82, στίχ. 158-σελ. 83, στίχ. 159, σελ. 84, στίχ. 204. Π. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ, «Ἡ φεουδαρχία στὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου», in: *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, ἐκδ. Σκουφᾶς, Ἄρτα, 1992, σελ. (37- 45) 40.

70. Τὸ 1217 καὶ ὁ Θεόδωρος Α' θέτει ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Ρώμης, ὥστε ἀπαγορεύθηκε ἀπὸ τὸν πάπα γενικῶς (καὶ κυρίως στοὺς Βενετούς) πᾶσα ἐπιθετικὴ ἐνέργεια ἐναντίον τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου, βλ. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 20: W. DUBA - C. SCHAPEL, *Bullarium Hellenicum*, ἀρ. 48, σελ. 200-201, καὶ ἀρ. 49, σελ. 202-203. Τὸ 1232 θὰ θέσει καὶ ὁ Μανουὴλ τὸ κράτος του ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ πάπα, βλ. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 67: A. ΤΑΥΤΟΥ, *Acta Honorii III (1216-1227) et Gregorii IX (1227-1241)*, [Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis. Fontes, III.3], Romae, 1950, ἀρ. 176, σελ. 232, στίχ. 2-7, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπιστέλλει ὁ πάπας ὡς *nobili viro Manuelli Cominiano* (L. AUVRAY, *Les registres de Grégoire IX, I (1227-1235)*, [Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. Series 2], Paris, 1896, ἀρ. 786, σελ. 491). Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Μανουὴλ Δούκα (1230-1237): ἡ ἔξωτερικὴ πολιτικὴ», in: *Πρακτικὰ ἸΓ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἐταιρείας*, Θεσσαλονίκη, 1993, σελ. (157-178) 168-174. Ἀντιθέτως ὁ δογματολόγος Νικήτας Χωνιάτης διαδηλώνει τὸν τρόπο του ὡς πρὸς τὸ ὅτι ὁ Ἀλέξιος Γ' εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς σταυροφόρους *παρεκτροπὴν πίστεως*, δηλ. μεταστροφή στὸν ρωμαιοκαθολικισμό, βλ. Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β' Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 540, στίχ. 20-23: «Τὸ δὲ δὴ μείζον καὶ ἀτοπώτατον, παρεκτροπὴν πίστεως, ὁποῖα τοῖς Λατίνοις ἀσπάζεται, καὶ τῶν τοῦ πάπα προνομίων καινισμὸν μετᾶθεσίν τε καὶ μεταποίησιν τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ἔθων συγκατέθετο.». Περὶ τῆς Πανοπλίας Δογματικῆς καὶ γενικῶς τῆς θεολογίας τοῦ Νικήτα Χωνιάτη βλ. J. VAN DIETEN, *Zur Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia Dogmatikē des Nikētas Choniātēs*, [Zētēmata Byzantina, 3], Amsterdam, 1970. L. BOSSINA, «Niketas Choniates as a theologian», in: *Niketas Choniates: a historian and a writer*, Geneva 2009, σελ. 165-184.

71. TIB 3.176. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Τὰ Ἴονια νησιά κατὰ τὸ πρῶτο μισθὸ τοῦ ἸΓ' αἰ.», in: *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνoῦς Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. II, [Κέντρο Μελετῶν Ἰονίου, Ἐταιρεία Ζακυνθιακῶν Σπουδῶν], Ἀθήνα, 2001, σελ. (41-52) 43. Τὸ 1207 ὁ πάπας ἐντέλλεται (A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, X, ἀρ. 128, σελ. 219) τὴν ἐπιβολὴ συμμορφώσεως ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ τοῦ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου Ζακύνθου, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται νὰ δηλώσει ὑποταγὴν στὴν λατινικὴ ἐκκλησία· βλ. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος

καὶ ἡ προστασία τοῦ λατινικοῦ κλήρου καὶ τῶν περιουσιακῶν δικαιωμάτων τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατὰ τὴν προέλαση τῶν δυτικῶν κατακτητῶν δὲν λησμονοῦσε ποτὲ νὰ ἐγκαθιστᾶ παντοῦ ἱεραρχία τῆς δικῆς τῆς δικαιοδοσίας. Ὁ Μιχαὴλ Α΄ πάντως, ὁ ὁποῖος σύντομα ἀνεδείχθη κύριος ὀλοκλήρου τοῦ παλαιοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως⁷² διευρύνοντας συνεχῶς τὴν κυριαρχία του,⁷³ οὐδόλως θὰ σεβαστεῖ τὴν συμφωνία, ἀλλ’ ἀντιθέτως θὰ προχωρήσει

Ἄντελμος καὶ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας Πατρῶν», *ΕΕΒΣ* 10 (1933) 401-417, σελ. 406. Τὸ 1208 ἐπίσης ὁ πάπας ἐπιστέλλει *nobili viro Demetrio Arban(ensi) Principi* ὅτι θὰ ἀναθέσει στὸν λατῖνο ἀρχιδιάκονο τοῦ Δυρραχίου Νικόλαο ὡς *legatum a latere* νὰ τὸν κατηχήσει στὴν λατινικὴ πίστη, ὅπως ὁ ἴδιος ζήτησε τιθέμενος ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ πάπα (A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz’ III.*, XI, ἀρ. 6, σελ. 8, στίχ. 14), γιὰ νὰ ἐξευμενίσει τὴν ἐχθρική πρὸς αὐτὸν Βενετία· καὶ αὐτὴ ὅμως ἡ συμφωνία σύντομα ἀπεδείχθη ἀπατηλή, ἀφοῦ λίγο ἀργότερα ἀπεβίωσε ὁ Λατίνος μητροπολίτης Δυρραχίου καὶ ἐδόθη ἔτσι ἡ ἀφορμή, νὰ κατασχεθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία σταῦ ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ Δημητρίου ἐδάφη· γι’ αὐτὸ ὁ πάπας τὸν ἀπειλεῖ μὲ ἐκκλησιαστικὲς ποινές, ἀν δὲν ἀποκαταστήσει τὴν εἰς βάρος τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ἀδικία (*Ibid.*, XII, ἀρ. 97 σελ. 179).

72. Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν: «Αἰτωλίαν δὲ καὶ τὰ τῆ Νικοπόλει προσοριζόμενα καὶ ὅσα πρόεισιν ἐς Ἐπίδαμνον ὁ Μιχαὴλ ἰδιώσατο, ὃν ἐκ σπερμάτων σκοτίων ὁ σεβαστοκράτωρ ἐφύτευσεν Ἰωάννης ὁ Δούκας.»*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 638, στίχ. 43-45.

73. Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μαρτυρία περὶ προηγουμένης συμφωνίας ὑποταγῆς τοῦ Μιχαὴλ Α΄ πρὸς τὸν πάπα, περιλαμβάνει τὴν ἀπαίτηση τοῦ πάπα, νὰ σεβαστεῖ ὁ Μιχαὴλ Α΄ τὴν περιουσία τῆς λατινικῆς μητροπόλεως Δυρραχίου· βλ. D. NICOL, *Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου*, (μτφρ. Π. ΛΕΥΚΑΣ), Ἰωάννινα: ἐκδ. Ἡπειρωτικὴ Ἔσθια, 1974, σελ. 28. Ἀπὸ νωρὶς (α. 1205) ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἐποφθαλιμᾷ τὴν περιοχὴ τοῦ Δυρραχίου: G. PERTZ, *Alberici monachi Trium fontium Chronicon*, [*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, 23], Hannoverae, 1874, σελ. 886, στίχ. 1-2: «*Similiter quidam Michalis, dum missus fuisset versus Durachium in partibus illis, se ducem fecit de consensu Grecorum.*» (Πρβλ. *Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores* 18.770E). Ἀργότερα (ca. 1212/3) τοποθετεῖ τὴν μητρόπολη Δυρραχίου ὡς ὀρθόδοξο ἐπίσκοπο τὸν Δοκειανό, ἐκλεγμένο ἀπὸ τὴν τοπικὴ σύνοδο τῆς Ἡπείρου· βλ. τὴν ἐπιστολὴ Μανουὴλ Α΄ Χαριτοπούλου-Σαραντηνοῦ ἐν V. VASILJEVSKIJ, «*Epirotica saeculi XIII*», (1896), σελ. 268, στίχ. 19-20 (V. LAURENT, *Les regestes*, ἀρ. 1230 [an. 1222]): «...καὶ ἀναφορὰν ἔθεσθε διὰ τοῦ μακαρίτου ἐκείνου Κομνηνοῦ κῦρ Μιχαὴλ (sc. R. STEFEC, «*Die Regesten*» [2015], ἀρ. 8), δεόμενοι συγγνώμης ἐπὶ τοῖς φθάσασιν τέως τυχεῖν καὶ δεχθῆναι καὶ τοὺς, ὡς εἴρηται, ἀκανονίστους χειροτονηκότας δύο ἀρχιερεῖς.» (πρβλ. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου σφωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα*, τ. III, Κωνσταντινούπολις, 1905, σελ. 976) καὶ τὴν ἀντιγραφὴ Ἰωάννου Ἀποκαύκου ἐν V. VASILJEVSKIJ, «*Epirotica saeculi XIII*», *Vizantijskij Vremennik* 3 (1896) 296-299, σελ. 270, στίχ. 21-23: «...τὸν μὲν Δυρράχίου, ἐνναετηρίδος ἤδη παρωχηκυίας ἀφ’ οὗ ἐπεσκόπησεν, ἀπαξ εἶδον ἐν Ἄρτη, χειροτονηθέντα ἐκ θελήματος τοῦ αἰοδίου κῦρ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ παρὰ τῶν ὑπ’ αὐτὸν ἐπισκόπων.» Πρβλ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, [*Ἱστορικὲς μονογραφίαι*, 6], Ἀθήνα: ἐκδ. Βασιλόπουλος, 1988, σελ. 216-219 (E70). Περὶ τοῦ μητροπολίτου Δυρραχίου Δοκειανοῦ (ca. 1212/3-1227) βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «*Κωνσταντῖνος Καβάσιλας μητροπολίτης Δυρραχίου, ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος*

σὲ ἐκκαθάριση τῶν ἀπελευθερουμένων περιοχῶν ἀπὸ τὸν λατινικὸ κλῆρο, φανερώνοντας τὶς ἀπατηλὲς ὑποσχέσεις τοῦ πρὸς τὴν ρωμαϊκὴ ἐκκλησία.⁷⁴

7. Συνθήκη μὲ Ἑρρίκο ΚΠόλεως

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πάπα ὅμως ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἔπρεπε νὰ καλυφθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Ἑρρίκο, τὸν Λατῖνο αὐτοκράτορα τῆς ΚΠόλεως, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατο (1207) τοῦ Βονιφατίου τῆς Θεσσαλονίκης κατόρθωσε νὰ ἀναγνωριστεῖ ὡς κυρίαρχος τῶν ἐδαφῶν του, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονταν πρὸς νότον ἀποτελώντας πρόσκομμα στὴν ἐπέκταση τοῦ Μιχαὴλ Α΄ πρὸς ἀνατολάς.⁷⁵ Γι' αὐτὸ σπεύδει πρὸς διαπραγμάτευση μὲ τὸν Λατῖνο αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ὡστόσο γνωρίζοντας καλὰ τὸ διπρόσωπον τοῦ συνομιλητῆ του –ποῦ ἦταν «μέγας προδότης καὶ ψεύστης» ἀλλὰ μὲ «λόγια πολὺ πειστικά»–⁷⁶ παρουσιάζεται ἄκρως ἄκαμπτος καὶ λιάν ἀπειλητικὸς ἀπαιτώντας δι' ἐπιστολῆς⁷⁷ τὴν πλήρη ὑποταγὴ του, εἰ δ' ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν πανστρατιᾶ ἐπίθεση τοῦ Ἑρρίκου.⁷⁸ Ὁ ταχύνους ὅμως Μιχαὴλ Α΄ ἀντιπροτείνει ἀφοπλιστικὸς δικούς του ὄρους, δηλ. τὸν γάμο τῆς πρωτότοκης κόρης του⁷⁹ μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορα, τὸν Εὐστάθιο, ὑποσχόμενος τὸ ἓνα τρίτο (1/3) τῶν ἐδαφῶν του ὡς προῖκα, καὶ ἐμμέσως πλὴν σαφῶς ἀνταπειλεῖ τὸν Ἑρρίκο διαβεβαιώνοντας περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῶν δυνάμεών

(προσωπογραφικὰ προβλήματα)», in: *Μεσαιωνικὴ Ἡπειρος*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα, 2001, σελ. (151-229) 184-188· περὶ τῆς μητροπόλεως Δυρραχίου βλ. J. PREISER-KAPPELLER, *Der Episkopat im späten Byzanz*, Saarbrücken, 2008, σ. 101 κ.ἐξ. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ γένος τῶν Δοκειανῶν εἶχε συγγενικοὺς δεσμοὺς πρὸς τοὺς Κομνηνοὺς, βλ. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. I, σελ. 121 σημ. 3.

74. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XIII, ἀρ. 182, σελ. 274-275 (B. HENDRICKX, «Régestes» [1988], ἀρ. 120).

75. Μαρτυρία περὶ τῶν κτήσεων τοῦ Μιχαὴλ Α΄ ἀνευρίσκεται στὴν αἴτηση τῶν ἀρχόντων τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Ἑρρίκο ΚΠόλεως, οἱ ὁποῖοι αἰτοῦνται τὴν ὑποταγὴ τοῦ Μιχαὴλ Α΄ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπιτετραμμένων του: J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §584. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Ἡ κατάκτηση τῆς νότιας Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Φράγκους», *Ἱστορικογεωγραφικὰ* 1 (1986) 53-194, σελ. 121.

76. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §689. Πρβλ. G. PRINZING, «Der Brief Kaiser Heinrichs» (1973), σελ. 411, στίχ. 19: «...Michaelicus, traditor potentissimus...» καὶ σχόλια ἐν σ. 422-423· βλ. μτφρ. Κ. ΑΝΤΥΠΑΣ, *Ἑρρίκου τῆς Βαλανσιέν: Ἡ ἱστορία τοῦ αὐτοκράτορα Ἑρρίκου τῆς Κωνσταντινουπόλης (Συνέχεια τοῦ χρονικοῦ τοῦ Βιλλαρδουΐνου)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Χατζηνικολίς, 1987, σελ. 125.

77. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §691 (B. HENDRICKX, «Régestes» [1988], ἀρ. 106).

78. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §690.

79. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 681.

του «σὲ γῆ καὶ θάλασσα ἔναντι παντὸς ἄλλου στὴν Ῥωμανία».⁸⁰ Ἐνώπιον τῆς ἀπροσδόκητης αὐτῆς προτάσεως ἀλλὰ καὶ τοῦ φόβου περὶ πιθανῆς ἀδυναμίας νὰ ὑποταχθεῖ τὸ κράτος τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τῶν λατινικῶν ὄπλων, ὁ Ἐρρίκος ὑποχωρεῖ καὶ συγκατατίθεται μὲ τοὺς ὄρους τοῦ Μιχαῆλ Α΄, ὥστε τελικῶς ὑπογράφεται τὸ θέρος τοῦ 1209 συνθήκη,⁸¹ τῆς ὁποίας δὲν σώζεται τὸ κείμενο⁸² ἀλλὰ ἀρῶνται σχετικὲς πληροφορίες ἀπὸ μεταγενέστερη πρὸς τὸν Ἐρρίκο ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ΄⁸³ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἱστοριογραφικὲς πηγές.⁸⁴

Τὰ ἄδηλα καὶ κρύφια τοῦ Μιχαῆλ Α΄ κίνητρα, τὰ ὁποῖα δὲν κατάφερε ἐν τέλει νὰ διαγνώσει ὁ Ἐρρίκος, στόχευαν φυσικὰ στὸν ἀντιπερισπασμὸ τῶν ἀντιπάλων του καὶ στὴν ἀποτροπὴ τῆς ἐπαπειλούμενης εἰσβολῆς κατὰ τοῦ κράτους του. Ἀναμενόμενο ἐπομένως ἦταν ἡ συνθήκη μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῶν δύο κρατῶν νὰ ἀποβεῖ κενὸ γράμμα καὶ ὁ Μιχαῆλ Α΄, ἂν καὶ συγγενῆς πᾶ καὶ σύμμαχος τοῦ Ἐρρίκου, νὰ συνεχίσει μετ’ οὐ πολὺ τὴν ἐπιθετικὴ τακτικὴ του, προκαλώντας σύντομα τὴν ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ ἐξαπατηθέντος Λατίνου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος θὰ διαλαλήσει δι’ ἐπιστολῆς (α. 1212) τὴν ἀγανάκτησή του ἀπέναντι σὲ ἓνα ἐντελῶς ἀναξιόπιστο ὑποτελεῖ, ὁ ὁποῖος θὰ ἔχει ἤδη ἀθετήσῃ τετράκις τὸν ὄρκον του.⁸⁵

8. Συνθήκη μὲ Βενετία

Ὁ Μιχαῆλ Α΄ ὁμως προχωρεῖ ἀκάθεκτος πρὸς τὴν σύναψη συμμαχιῶν καὶ εἶναι πανέτοιμος νὰ μετέλθει οἰουδήποτε προσφόρου μέσου ἢ τεχνάσματος πρὸς ἐπίτευξη τῶν ἐπιδιώξεών του. Ἐχοντας ἐξασφαλίσει τὴν εἰρήνη μὲ τὸν πάπα καὶ τὸν Ἐρρίκο ΚΠόλεως, στρέφεται πρὸς τὴν ἐτέρα ἀπειλὴ καὶ

80. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §693.

81. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §694.

82. Βλ. «...εἶναι ἀβέβαιο ἂν ἡ ἀνακωχὴ τοῦ 1209 μὲ τὸν λατῖνο αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκο καὶ οἱ συμφωνίες ποὺ κλείστηκαν ἀργότερα μαζί του ἐπικυρώθηκαν μὲ κάποιο ἐπίσημο ἔγγραφο.», G. PRINZIG, «Studien zur Provinz- und Zentralverwaltung im Machtbereich der epirotischen Herrscher Michael I. und Theodoros Dukas (I)», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 24 (1982) 73-120, σελ. 110-111.

83. B. HENDRICKX, «*Régestes*» (1988), ἀρ. 120.

84. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, σελ. 118, στίχ. 10-12, σελ. 119, στίχ. 8-11, σελ. 120, στίχ. 18-24, σελ. 121, στίχ. 6-9 A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XIII, ἀρ. 182, σελ. 274, στίχ. 13-16. G. PRINZIG, «Der Brief Kaiser Heinrichs» (1973), σελ. 412, στίχ. 21, 30-31 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 3· B. HENDRICKX, «*Régestes*» [1988], ἀρ. 107).

85. G. PRINZIG, «Der Brief Kaiser Heinrichs» (1973), σελ. 412, στίχ. 30-31 (B. HENDRICKX, «*Régestes*» [1988], ἀρ. 123).

μεγίστη θαλάσσια δύναμη, τὴν Βενετία.⁸⁶ Ἐπειδὴ ἔχει ἤδη ἀποκτήσει τὸν ἔλεγχο ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν, τὰ ὁποῖα τῆς προσκυρώθηκαν μὲ τὴν *Partitio Romaniae* (δυτικὰ τῆς Πίνδου, ἀπὸ Δυρράχιο καὶ Ἰωάννινα μέχρι τὴν Αἰτωλία κλπ.),⁸⁷ θὰ ἐπιδιώξει νὰ τὴν ἐξευμενίσει, γνωρίζοντας βέβαια τὸ ἄσβεστο ἐνδιαφέρον τῆς ὄχι τόσο γιὰ τὴν ἐνδοχώρα, ὅσο γιὰ τὰ παράλια, ὅπου ὡς ἐρασιχρήματι ἐπιθυμεῖ ἀνενόχλητη νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ ἐμπορικὲς δραστηριότητες.⁸⁸

Γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ὁ Μιχαὴλ Α' ἐπιλέγει δύο πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του, τὰ ὁποῖα προφανῶς ὑποστηρίζουν τὶς πολιτικὲς φιλοδοξίες του, τὸν Συμεὼν Κουνάλη,⁸⁹ ὁ ὁποῖος εἶναι συγγενὴς του, καὶ τὸν ἐπίσκοπο Κερνίκου (Černík)⁹⁰ Θεόδωρο (*episcopus Theodorus Cernicensis [Vregensis]*), τοῦ ὁποῖου ἡ πλησίον τοῦ Δυρραχίου ἔδρα⁹¹ μόλις ἔχει ἀνακτηθεῖ ἀπὸ τὸν στρατὸ τῆς Ἡπείρου. Αὐτοὶ οἱ δύο ἀποστέλλονται ὡς πρεσβεία στὸν *Petrus Zianus*,⁹² δόγη τῆς Βενετίας (*Dux Venetiarum*, 1205-

86. Συνθῆκες μὲ τὴν Βενετία θὰ συνάψει καὶ ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρης: Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 131-139.

87. A. CARILE, «*Partitio terrarum imperii Romaniae*» (1965), σελ. 219-220 (B. HENDRICKX, «*Régestes*» [1988], ἀρ. 16).

88. D. NICOL, *Τὸ Δεσποτάτο*, σελ. 30-31.

89. Γονεῖς τοῦ Συμεὼν Κουνάλη ἦταν ὁ Νικηφόρος Κουνάλης καὶ ἡ κομνηνικῆς καταγωγῆς Ἑλένη Πακουριανή (Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 681).

90. Ἡ ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς κεῖται παρὰ τὸν ποταμὸ Ἄψο, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴν περὶ οὗ ὁ λόγος πρὸς τὴν Βενετία συνθήκη ὡς ἡ πρὸς βορρᾶν ὀριογραμμὴ τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου. Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς βλ. G. FEDALTO, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis (Series Episcoporum Ecclesiarum Christianarum Orientalium)*, τ. I, Padova, 1988, σελ. 534 (παρ. 47.17.3). M. ŠUFFLAY, «*Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien: Die orthodoxe Durchbruchzone im katholischen Damme*», *Illyrische-Albanische Forschungen* 1 (1916) 188-281, σελ. 242 σημ. 5 καὶ σελ. 217 σημ. 2. J. DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, [*La Géographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantin*, 1], Paris, 1981, σελ. 330 (παρ. 10.42.621). G. PRINZIG, «*Studien (I)*», (1982), σελ. 92 σημ. 86. Τὸ 1270 μαρτυρεῖται ἀκόμη ὀρθόδοξος (ἀρχι)ἐπίσκοπος Κερνίκου: Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, «*Ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μητροπολίτου Δυρραχίου Νικήτα καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τζερνίκου Λέοντος*», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 1 (1904) 240-241, ἐνῶ ἤδη τὸ 1318 μαρτυρεῖται λατῖνος ἐπίσκοπος: C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, τ. I, Monasterii, ²1913, σελ. 182 (*Cernitem vel Cervicem*).

91. Ἡ ἐπιλογή τοῦ ἐν λόγῳ ἐπισκόπου ἴσως ὀφείλεται στὴν πιθανὴ γνώση τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀπαραίτητης στὴν εὐρύτερα περιοχὴ τοῦ Δυρραχίου, ἡ ὁποία κατακλύζεται ἀπὸ δυτικοὺς ἐμπόρους. Πρβλ. τὰ περὶ μητροπολίτου Δυρραχίου Κωνσταντίνου Καβάσιλα: Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «*Ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ καὶ νομικὴ φιλολογία*» (2018-2019), σελ. 164.

92. Μετὰ τὴν ἐμπορικὴ συμφωνία μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Βενετίας χρονολογεῖται τὸ νόμισμα τοῦ *Petrus Zianus*, τὸ ὁποῖο εὐρέθῃ στὶς Πρέσπες: Μ. ΓΑΛΑΝΗ-ΚΡΙΚΟΥ, «*Συμβολὴ*

1229), για να καταλήξουν ως προς τους όρους της επικείμενης συμφωνίας.⁹³ Ἡ συνθήκη υπογράφεται και ἡ Βενετία ἐφησυχάζει ἔχοντας ἀποσπάσει ὄρκο ὑποτελείας ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Α΄ (20 Ἰουνίου 1210). ἔτσι ἐπισφραγίζεται και ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα τῆς συνθήκης (concessio)⁹⁴ και τοῦ ὄρκου (promissio)⁹⁵ τὰ περιβεβλημένα τὸν τύπο τοῦ χρυσοβούλλου σιγιλλίου.⁹⁶

Διὰ τῆς διακρατικῆς αὐτῆς συνθήκης ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἀναγνωρίζεται μὲν de iure ὡς ἡγεμῶν κρατικῆς ὑποστάσεως μὲ ἐδαφικὴ δικαιοδοσία ἐκτεινομένη ἀπὸ τὴν περιοχὴ νοτίως τοῦ Δυρραχίου ἕως και τὴν Ναύπακτο,⁹⁷ ἄλλ' ὅμως τίθεται ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία ἐκχωρεῖ ὡσὰν τιμᾶριο

στὴν ἔρευνα τῆς κυκλοφορίας», in: *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, ἐκδ. Σκουφᾶς, Ἄρτα, 1992, σελ. (125-161) 130 (βλ. σελ. 155 κατάλογο τῶν βενετικῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν στὴν Ἡπειρο).

93. Andrea Dandulus, *Chronica per extensum descripta*, 4 (De Petro Ciano duce et factis occursis in diebus suis): «*Similiter Michael Conniano, qui Dispostaticum (leg. Despotatum) posidebat, per suos legatos huic duci reverenciam exhibuit, et ab eo, a flumine Vrecus usque Neopantum recognoscens fidelitatem, et anuale censum exhibere promisit.*», *Rerum Italicarum Scriptores*, τ. 12, σελ. 284, στίχ. 12-14 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 4).

94. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, [*Fontes Rerum Austriacarum*, Series II, τ. 13], Wien 1856, σελ. 120-123 (ἀρ. 224) (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 5).

95. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 119-120 (ἀρ. 223) (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 6): «*Ego Michael Comnanus Dux, filius quondam Seuastocratoris Joannis Ducis, juro supra sancta Dei evangelia et supra sanctam et vivificam crucem, quod fidelis ero beato evangelistae Marco, patrono Venetiarum, et domino Petro Ziani, Dei gratia Duci Venetiarum, et successoribus ejus; et omnibus hominibus Venetiarum sine fraude ero legalis et fidelis amicus; et omnia capitula, quae continentur in concessione mihi facta per dominum Ducem, aureo sigillo impressa, et in promissione, quam ego ei feci, similiter aureo sigillo impressa, observabo et faciam observari sine fraude, si Deus me adjuvet, et sancta evangelia, et sancta, venerabilis et vivifica crux. Mense Junii, vicesima, die dominica, indictione decima tertia.*».

96. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 119, στίχ. 7-9 (ἀρ. 223): «*...et omnia capitula, quae continentur in concessione mihi facta per dominum Ducem, aureo sigillo impressā, et in promissione, quam ego ei feci, similiter aureo sigillo impressā...*».

97. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 121, στίχ. 8-15 (ἀρ. 224): «*...a flumine videlicet, qui dicitur Vrecus, quod est de ducatu Durachii, et sursum usque Nepantum. Nomina quarum provinciarum hec sunt: ducatus de Nicopola (leg. Nicopoli, cum pertinentijs de Larta (leg. Arta) et de Achilo (leg. Achelōo) et de Natolico (leg. Anatolico); et Talisiana de Ceris et arcontorum monasteriorum. Prouincia Janina (leg. Iōannina); Grandis; prouintia de Uagenithia (leg. Bagenetia); prouincia Istronopolis et Crete (leg. Drynopolis et cetera); prouincia Collonie (leg. Colōniae); cartholoratum et Glauernica (leg. Glabinitzae).*» βλ. σχόλια ἐπὶ τῶν ἀπαριθμουμένων τοπωνυμίων ἐν G. PRINZIG, «Studien (I)», (1982), σελ. 96-102.

(nomine feudi) αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν Partitio Romaniae δικά της ἐδάφη στὸν Μιχαὴλ Α΄ (καὶ τοὺς κληρονόμους του)⁹⁸ ὑπὸ τὴν ὑποχρέωση τῆς καταβολῆς πρὸς αὐτὴν ἐνιαυσίου φόρου ὑποτελείας σὲ δύο ἰσόποσες δόσεις καὶ τῆς ἀφιέρωσης ἐνὸς χρυσοποικίλτου καλύμματος γιὰ τὸ θυσιαστήριο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἐτέρου ὁμοίου γιὰ τὸν ἐκάστοτε Δόγη,⁹⁹ ἐνῶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση, ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἡπείρου νὰ ἀντιτάσσεται ὡς πολέμιος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Βενετίας καὶ νὰ τοὺς ἐπιβάλλει ἀπαγόρευση εἰσόδου ἢ νὰ τοὺς ἐξωθεῖ ἀπὸ τὸ κράτος του.¹⁰⁰

Ὡς πρὸς τὰ ἐμπορικὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπολάμβαναν οἱ Βενετοὶ στὴν Ἡπειρο, ὁ Μιχαὴλ Α΄ τοὺς ἐπιτρέπει κατὰ τὴν συνθήκη νὰ ἀσκοῦν ἀνενόχλητοι ἐμπορικὲς δραστηριότητες σὲ ὅλη τὴν ἐδαφικὴ του ἐπικράτεια¹⁰¹ ἐγγυώμενος ἀσφάλεια καὶ προστασία στοὺς ἰδίους καὶ στὴν περιουσία τους,¹⁰² τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ φόρους καὶ εἰσαγωγικοὺς δασμούς, τοὺς παραχωρεῖ τὸ δικαίωμα ἰδρύσεως ἢ διατηρήσεως ἐμπορικῶν σταθμῶν μὲ λατινικὸ ναὸ καὶ curia καὶ γενικῶς ἐπικυρώνει ὅσα τοὺς εἶχαν ἀπονεμηθεῖ¹⁰³

98. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 120, στίχ. 5-σελ. 121, στίχ. 7 (ἀρ. 224): «... concessistis michi et heredibus meis, et nomine feudi dedistis terras, que vestri juris sunt, quas ego tenebam...» Περὶ δυτικῶν ἐπιδράσεων στὸ κείμενο τῆς συνθήκης βλ. Π. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ, «Ἡ φεουδαρχία» (1992), σελ. 38.

99. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 122, στίχ. 53-58 (ἀρ. 224): «*Et debeo omni anno semper in Dirachio dare misso uestro, qui apparuerit ibi, vel Duci vel alteri libras ypperperorum quadraginta duas, vel tantundem valens: medietatem per mensem Madii, et aliam medietatem per mensem Septembris; et unum pannum honorabilem auro textum ad ornatum altaris sancti Marci, et aliud unum uobis et successoribus vestris.*»

100. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 39-41 (ἀρ. 224): «*Debeo quoque eos, qui vobis sunt inimici et erunt, habere pro inimicis et inimicari eis, nec eos recipere in terris, donec ad vestram gratiam reformentur.*»

101. *Ibid.*, σελ. 121, στίχ. 28-σελ. 122, στίχ. 32 (ἀρ. 224): «*Et debent et ipsi et Dirachini libere mercari ubique et sine contrarietate cuiusquam, et habere transitum ad omnem fluuium et ad omnem aquam pariter, sine contrarietate alicuius, sine diavato (leg. diavatico) et rerasia (leg. redagio) et pedagio et ulla alia exactione et dactione.*»

102. *Ibid.*, σελ. 121, στίχ. 15-21 (ἀρ. 224): «*Ego autem omnes homines Venecie salvos et securos habere debeo in personis et rebus ubique et Dyrachinos et sine ulla exactione et dactione in omnibus partibus et locis, in quibus nunc dominium habeo et habebo in antea, eosque defensare debeo contra omnes homines; saluos et securos habere debeo omnes, qui sub dominio nostro sunt, in personis et rebus pariter ubique.*» καὶ σελ. 122, στίχ. 60-σελ. 123, στίχ. 61: «...*quod homines Venecie salvos et securos habebunt in persona et rebus...*»

103. M. POZZA - G. RAVEGNANI, *I trattati con Bisanzio (992-1198)*, [Pacta Veneta, 4], Venezia, 1993, ἀρ. 4, σελ. 60-65, καὶ ἀρ. 5, σελ. 70-74 (F. DÖLGER et alii, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, τ. II, München, 1995, ἀρ. 1365 καὶ 1373). Βλ. Β. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Τὰ χρυσόβουλλα στὸ βυζαντινὸ δίκαιο*, Ἀθήνα 2020, σελ. 370 κ.ἐξ.

ὑπὸ τοῦ θεοῦ του βασιλέως Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ (1143-1180).¹⁰⁴ Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπελεύσεως ζημίας καὶ γενικὰ προκλήσεως βλάβης σὲ Βενετὸ ἀπὸ κάτοικο τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου, ὁ Μιχαήλ Α΄ δεσμεύεται νὰ καταβληθεῖ ἀποζημίωση ἐντὸς ἀποκλειστικῆς προθεσμίας 15 ἡμερῶν ἐπὶ ποινῇ ἀποκαταστάσεως εἰς διπλοῦν (*emendatio in duplum*).¹⁰⁵ Ἐπιπροσθέτως παρέχει ἀπόλυτη ἐλευθερία στὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο σιτηρῶν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο πρὸς τὴν Βενετία,¹⁰⁶ ἐνῶ συγχρόνως παραιτεῖται ἀπὸ τὸ *ius naufragii*, ὥστε, ἂν βενετικὸ πλοῖο ναυαγήσει πρὸς τὶς ἀκτὲς του κράτους του, νὰ ἐξασφαλίζεται ἢ μετὰ σπουδῆς ἀπόδοση τοῦ φορτίου στοὺς δικαιοῦχους.¹⁰⁷ Εἰδικὰ ὡς πρὸς τὴν Κέρκυρα, τὴν ὁποία μονίμως ἐποφθαλιμᾷ ἀνατολῇ καὶ δύση καὶ ἢ ὁποία διατελοῦσε ὡς βενετικὴ ἀποικία, ὑπισχνεῖται νὰ ἀπέχει ἀπὸ πᾶσα

Τὸ κείμενο τῆς συνθήκης μνημονεύει μόνον τὰ προνόμια ἐπὶ Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ, ἂν καὶ εἶχαν ἀκολουθήσει παρόμοια τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων, δηλ. τοῦ Ἰσαακίου Β΄ (M. POZZA - G. RAVEGNANI, *I trattati*, ἀρ. 7, σελ. 88-89, καὶ ἀρ. 8, σελ. 90-99 [F. DÖLGER, *Regesten*, ἀρ. 1577 καὶ ἀρ. 1578]) καὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ (M. POZZA - G. RAVEGNANI, *I trattati*, ἀρ. 11, σελ. 119-137 [F. DÖLGER, *Regesten*, ἀρ. 1647]· Β. ΚΟΛΛΙΑΣ, «Εἰδικοὶ κανόνες δικαίου σχετικοὶ μὲ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν μέση βυζαντινὴ περίοδο (ΙΑ΄-ΙΒ΄ αἰ.)», in: *Τόμος εἰς μνήμην Κ. Πιτσάκη* [ὑπὸ ἔκδ.], παρ. 3.3, σημ. 132). IDEM, *Τα χρυσόβουλλα*, σελ. 371 σημ. 1367.

104. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 121, στίχ. 22-27 (ἀρ. 224): «*Debent autem vestri Venetici in omnibus terris, quas habeo et habebo, et in eis, que sunt michi concesse per uos, in quibus volueritis vos et successores uestri, habere ecclesiam et curiam et fondicum et omnes alias honorificentias tam in spiritualibus, quam in temporalibus, quas habebant tempore domini Emanuelis Imperatoris.*». Ὡς πρὸς τὰς *honorificentias... in spiritualibus* σημειωτέον ὅτι πρέπει νὰ ὑπονοεῖται καὶ ὁ μὴ ἐξαναγκασμὸς προσχωρήσεως στὸ δόγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

105. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 33-38 (ἀρ. 224): «*Et si casu contingerit, quod aliquis de pertinentijs meis offenderit aliquem Venetorum, vel dampnum ei intulerit, aut Dyrachinum aut Corfianeum, dampnum et offensam emendari faciam infra dies XV, ex quo notificatum mihi fuerit, vel bailijs meis. Quodsi infra dies XV emendatum non erit, faciam tunc illud emendare in duplum.*».

106. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 45-47 (ἀρ. 224): «*Debet autem hominibus Venecie libera potestas esse extrahendi frumenta de partibus omnibus dominij mei sine contrarietate aliqua ad deferendum in Venetia.*». Πρβλ. τὴν μεταγενέστερη (an. 1234) περὶ Ραγουσαίων ρύθμιση τοῦ δεσπότη τοῦ Ἠπείρου Μανουήλ: R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 330, στίχ. 11-13 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 71): «ἐὰν δὲ συμβῆ καιρ(ὸς) λείψε(ως) γενήμ(α)τ(ων) ἐν τῇ χώρ(α) τ(ῆς) βασιλ(ει)(ας) μου, τότε οὐ μὴ παραχωρωντ(αι) ἀγοράζειν γενήμ(α)τ(α) (καὶ) ἐξάγειν αὐτὰ ἐκ τ(ῆς) χώρ(ας) τ(ῆς) βασιλ(ει)(ας) μου· ἀνάγκη γὰρ πάντ(ως) ἐστὶ πρῶτ(ον) διατραφῆν(αι) τὸν ἐγχώρι(ον) λαὸν καὶ τότε ἐξάγεσθ(αι) τὸ τ(ῆς) χώρ(ας) τ(ῆς) βασιλ(ει)(ας) μου ἀγαθὸν (καὶ) εἰς τ(ὰς) γειτονούσ(ας) χώρ(ας)».

107. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 122, στίχ. 42-44 (ἀρ. 224): «*Preterea si navis aliqua Venetorum in partibus dominij mei naufragium sustinuerit, studiose facere debeo, quod homines recuperent bona sua.*».

ἐναντίον τῆς ἐπιθετικῆς ἐνέργεια,¹⁰⁸ ἀλλὰ σὲ περίπτωση ἀνυπακοῆς εἴτε τῆς νήσου εἴτε τῶν Ἀλβανῶν τῆς ἀντίπερα ἀκτῆς τότε νὰ σπεύδει πρὸς πάταξη τῆς ἀπειθείας καὶ ἀποκατάσταση τῆς τάξεως καὶ τῆς ὑπακοῆς στὴν Βενετία.¹⁰⁹ Ἀκολούθως δὲ ἀναφέρει τὸν ὄρκο τῶν ἐπιτετραμμένων του, οἱ ὁποῖοι ὡσαύτως ὑπόσχονται νὰ προστατεύουν τοὺς Βενετοὺς καὶ τὶς περιουσίες τους,¹¹⁰ ἐνῶ δὲν παραλείπει νὰ προσθέσει καὶ τὴν ὑποχρέωση τοῦ διαδόχου του πρὸς τήρηση τῶν συμπεφωνημένων.¹¹¹ Ὅπως καὶ ὁ ὄρκος (*promissio*),¹¹² ἔτσι καὶ ἡ συνθήκη (*concessio*), ὡς εἴθισται, καταλήγει πανηγυρικῶς μὲ τὴν «ρήτρα ἐλλείψεως δόλου καὶ ἀπάτης» (*fideliter sine fraude*),¹¹³ ὥστε νὰ διασφαλισθεῖ ἡ τήρηση ὅλων τῶν διὰ φρικτῶν ὄρκων (ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ)¹¹⁴ ὑπεσχημένων ἐνώπιον τοῦ Δόγη καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Βενετίας.

9. Ἀθέτηση τῶν συνθηκῶν

«Ὁ Μιχαὴλ ὁμολογώντας ὑπακοὴ στὸν πάπα εἶχε ἐκθέσει τὶς διεκδικήσεις τῆς Βενετίας καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Βενετίας εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴν συμμαχία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορα.»¹¹⁵ Ἐχοντας διὰ συνθηκῶν ἐπιτύχει τὴν ἀναγνώριση τοῦ κράτους του καὶ

108. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 48-49 (ἀρ. 224): «*Corfiaticos de cetero in aliquo molestare non debeo, neque ab eis datum ullum auferre.*».

109. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 50-52 (ἀρ. 224): «*Et si Arbanenses (leg. Albanenses) uel Corfiatici nollent vestris et successorum uestrorum obedire preceptis, ego in hoc vobis et vestris adiutorium pro posse prestare debeo.*».

110. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 59-σελ. 123, στίχ. 62 (ἀρ. 224): «*Debeo quoque facere iurare omnes bailos meos, quos, sicut michi placuerit, per loca diversa constituam, quod homines Venecie salvos et securos habebunt in persona et rebus, propter que beato euangeliste Marco fidelitatis uinculo sum astrictus.*».

111. *Ibid.*, σελ. 123, στίχ. 65-67 (ἀρ. 224): «*Et post decessum meum filius meus Constantinus de singulis capitulis obseruandis debet simile per omnia facere sacramentum.*».

112. *Ibid.*, σελ. 119, στίχ. 3 (ἀρ. 223): «*...fidelis ero...*», σ. 119^b: «*... sine fraude ero legalis et fidelis amicus...*», σελ. 120, στίχ. 10: «*...observabo et faciam observari sine fraude...*».

113. *Ibid.*, σελ. 122, στίχ. 59-σελ. 123, στίχ. 65 (ἀρ. 224): «*Debeo quoque facere iurare omnes bailos meos, quos, sicut michi placuerit, per loca diversa constituam, quod homines Venecie salvos et securos habebunt in persona et rebus, propter que beato euangeliste Marco fidelitatis uinculo sum astrictus; et quod vobis et successoribus vestris et hominibus Venecie ero sine fraude fidelis et legalis amicus; et insuper, me omnia suprascripta capitula seruaturum fideliter sine fraude.*». Περὶ τῆς ρήτρας ἐλλείψεως δόλου καὶ ἀπάτης βλ. D. PENNA, *The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa (10th-12th c.)*, Groningen 2012, σελ. 49-50.

114. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 119, στίχ. 2-3 (ἀρ. 223): «*... supra sancta Dei evangelia et supra sanctam et vivificam crucem...*».

115. D. NICOL, *Tò Δεσποτάτο*, σελ. 32.

συγχρόνως έχοντας παραπλανήσει τούς έχθρους του, μπορούσε τώρα να έπιδοθει στις πολεμικές παρασκευές του, για να πλήξει τούς κατ' όνομα συμμάχους του. Ήδη πρὶν τὸ 1210 μαρτυρεῖται ὅτι ἔχει διεξαγάγει πόλεμο κατὰ τῶν Λατίνων ἀποκαλύπτοντας τὴν δυσκάθεκτη ὁρμή του γιὰ ἀνάκτηση τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν.¹¹⁶ Μὲ ἐνισχυμένο ἀκόμη καὶ μὲ δυτικούς μισθοφόρους στρατό,¹¹⁷ πρὶν προλάβει νὰ διαρρεῦσει ἕνα ἔτος ἀπὸ τὴν συμφωνία εἰρήνης πρὸς τὸν Ἑρρίκο (1209) καὶ σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης μὲ τὴν Βενετία (1210), ὁ ἐπίορκος ἡγεμὼν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1210 ἐπεξέρχεται κατὰ τῶν Λατίνων τῆς Θεσσαλίας προκαλώντας φοβερὲς ἀπώλειες μαχητῶν καὶ αἰφνίδια κατάληψη ἐδαφῶν. Ἀπελπισμένος ὁ Ἑρρίκος¹¹⁸ ἐγείρει οὐρανομήκη διαμαρτυρία πρὸς τὸν πάπα γιὰ τὴν ἀθέτηση τῶν ὄρκων τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἠπείρου, ὁ ὁποῖος σπεῖρει τὸν ὄλεθρο στις δυνάμεις τοῦ πρῶην συμμάχου του, καθὼς μὲ ἐνέδρα αἰχμαλωτίζει ὀλόκληρη στρατιωτικὴ μονάδα τοῦ Ἑρρίκου καὶ ἀπὸ τούς συλληφθέντας ἄλλους ἐκτελεῖ, ἄλλους φυλακίζει καὶ τὸν ἀξιωματικὸ μὲ τρεῖς συνοδοὺς μαζί καὶ ἕνα Λατῖνο ἱερέα θανατώνει μὲ εἰδεχθῆ τρόπο, ἐνῶ ἐκπορθεῖ φρούρια, ἐξολοθρεύει κῶμες καὶ ἐκδικεῖται τούς ἐπὶ ἡλυδες Λατίνους κληρικούς.¹¹⁹ Ὁ πάπας καταδικάζει συλλήβδην αὐτὲς τὶς *horribile dictu* βαναυσότητες καὶ ραδιουργίες ἐξαπο-

116. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XIII, ἀρ. 159, σελ. 248, στίχ. 22-23: «*Cumque dudum ad bellum contra Michalicium...*». Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Ἡ κατάκτηση» (1986), σελ. 137.

117. Βλ. *infra* σμ. 121.

118. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XIII, ἀρ. 182, σελ. 274, στίχ. 24: «*Ex litteris karissimi in Christo filii nostri H(enrici), Constantinopolitani imperatoris illustris...*» (B. HENDRICKX, «*Régestes*» [1988], ἀρ. 120).

119. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XIII, ἀρ. 182, σελ. σ. 274, στίχ. 13-24: «*...Michalicius fidelitate, quam eidem praestiterat imperatori, contempta hominibus eius minime diffidatis et spreto nihilominus iuramento, quod eidem imperatori et E(ustachio) fratri eius, cui idem M(ichalicius) filiam suam primogenitam tradiderat in uxorem, praestiterat, A(madeum), imperii comestabulum, cum militibus et aliis usque centum in dolo capiens quosdam flagellavit ex eis, quosdam retrusit in carcerem et quibusdam nequiter interfectis comestabulum ipsum cum tribus aliis et capellano suo, quod est horribile dictu, suspendit in cruce. Hiis autem ad nequitiam postmodum animatus Latinorum fretus potentia, qui cupiditate caecati ad ipsum Micalicium confugerunt, castra eiusdem imperatoris obsedit, villas combuxit et omnes Latinos presbiteros, quos capere potuit, et quendam electum in presulem et etiam confirmatum fecit capitibus detruncari.*». Τὸ πιθανότερον εἶναι ὅτι στὴν ἐπιστολὴ γράφεται καθ' ὑπερβολὴν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Α' θανάτωσε ἐπὶ σταυροῦ τὸν κοντόσταυλο τοῦ Ἑρρίκου μαζί μὲ τρεῖς συνοδοὺς καὶ τὸν Λατῖνο πρεσβύτερο· προφανῶς ἡ φήμη περὶ τῆς καθ' ὀλοκληρίαν ἐξολοθρεύσεως τοῦ στρατεύματος ταξιδεύει ὀγκουμένη ἕως τὸν πάπα βλ. D. NICOL, *Τὸ Δεσποτάτο*, σελ. 33 («...τούς κρέμασαν»).

λύνοντας ἀπειλὲς ἀφορισμοῦ ἐναντίον τοῦ ἐπίορκου Μιχαὴλ Α΄, καθὼς ἐδείχθη ἀγνώμων, δυσσεβὴς καὶ βάνανσος ἔναντι τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον ὄσων Λατίνων, *qui cupiditate cecati ad ipsum Micalicium confugerunt*¹²⁰ τιθέμενοι ὑπὸ τὶς διαταγές του ὡς μισθοφόροι· γι' αὐτὸ ἐξ ἄλλου καλεῖ καὶ τὸν Ἑρρίκο νὰ αὐξήσῃ τὸν μισθὸ τῶν στρατιωτῶν του, ὥστε νὰ μὴ προσελκύονται ἀπὸ τὶς δελεαστικὲς ἀμοιβές τοῦ Μιχαὴλ Α΄.¹²¹

10. Ἐμπορικὴ συνθήκη μὲ Ραγοῦζα

Μία ἄλλη ὥστόσο ἀκμάζουσα ἐμπορικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς ἀποτελοῦσε καὶ ἡ Ραγοῦζα (Ragusa), πρὸς τὴν ὁποῖαν, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ μεταγενέστερες πολιτειακὲς πηγές,¹²² ὁ Μιχαὴλ Α΄ συνῆψε διακρατικὴ συνθήκη τιμώντας τὴν μὲ ἐμπορικὰ προνόμια.¹²³ Ἄν καὶ ἡ Ραγοῦζα βρίσκεται ἀρκετὰ βορειότερα ἀπὸ τὰ τότε σύνορα τοῦ Μιχαὴλ Α΄, αὐτὸς ὥστόσο ἀκολούθησε τὴν πεπατημένη ὁδὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὥστε διὰ συνάψεως συμφωνιῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὴν εἰρήνην δι' ἀποτροπῆς τυχόν στρατιωτικῆς ἐπιβουλῆς ἀλλὰ καὶ τὰ ὀφέλη ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες ὑπὲρ τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου.¹²⁴

120. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III*, XIII, ἀρ. 182, σελ. 274, στίχ. 21.

121. *Ibid.*, ἀρ. 182, σελ. 275· καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μιχαὴλ Α΄, ὁ Θεόδωρος Α΄, θὰ ἐγκαταριθμεῖ στὸν στρατὸ τοῦ Λατίνου μισθοφόρου, βλ. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 25, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 41, στίχ. 23-24: «...κατὰ Βουλγάρων χωρεῖ, πολλὴν συναθροίσας τὴν στρατιὰν ἐκ τε Ῥωμαίων συγκεκροτημένην καὶ Ἰταλῶν.»

122. R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 333, στίχ. 3-5, 12-13 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 92): «...ἀνανεοῦμ(εν) διατοῦ παρόντο(ς) ἡμῶν ὀρισμοῦ τὸ τοῖς Ῥαουσαίοις ἐπιβραβευθὲν σιγίλλιον παρὰ τοῦ αἰοδίου ἀθέντου καὶ τοῦ Κομνηνοῦ κύρ Μιχα(ήλ) τοῦ Δούκα...» καὶ «πλείον δὲ τῆς π(ατ)ρικ(ῆς) εὐεργεσί(ας), ἧς εὔραντο οἱ Ῥαουσαῖοι...»· σελ. 336, στίχ. 7 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 93): «...ἀνενέωσα τὸ τοῦ π(ατ)ρ(ό)ς [μο]υ σιγίλλιον ...»· σελ. 339, στίχ. 3-4 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 96): «...διὰ ἀργυροβούλλου πρ(οσ)τάγμ(α)τ(ο)ς τοῦ αἰοδήμου ἀθ(έν)του (καὶ) π(ατ)ρ(ό)ς μου ἐκείνου τοῦ Κομνηνοῦ...».

123. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 11.

124. Ἐμπορικὴ συμφωνία μὲ τὴν Ραγοῦζα συνῆψε καὶ ὁ ἐπιγραφόμενος ὡς πανυπερσέβαστος Δημήτριος μέγας ἄρχων τῆς Ἀλβανίας: A. SOLOVIEV, «Eine Urkunde des Panhypersebastos Demetrios megas archon von Albanien», *BZ* 34 (1934) 304-310, σελ. 304-305. Περὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Ραγουσαίων στὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο βλ. Σ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ - ΕΥ. ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ, «Ο Ἀμβρακικὸς κόλπος κατὰ τὸν ὄψιμο μεσαιῶνα (χῶρος-οἰκονομία)», *Πρέβεζα Β΄*, τ. Ι, Πρέβεζα: ἐκδ. Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 2010, σελ. 69-85. P. SOUSTAL, «Arta und Ragusa: zu den Handelsbeziehungen Ragusas mit Epirus», in: *Νικόπολις Ι*, Πρέβεζα: ἐκδ. Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1987, σελ. 361-368.

11. Συνθήκη με Λατίνους Θεσσαλονίκης

Ὁ μόνιμος προσανατολισμός ὁμως τοῦ φιλόδοξου ἡγεμόνος τῆς Ἠπείρου πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη τὸν ἔσυρε πάλι στὴν πρῶην συμβασιλεύουσα, τὴν ὁποία ἐπιβουλευόταν τότε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βουλγάρου τσάρου Βορίλα (Борѣл, 1207-1218) καὶ κάτοχος τῆς Τιβεριουπόλεως (Στρούμιτσα, Струмица) καὶ τῶν Στενῶν (Πρόσακος, Проσεκ) ὁ Στρέαζος (Добромир Стрез), ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Μιχαήλ Α΄ ὡς πρόσφατος (1210) σύμμαχος του. Ὁ Ἑρρίκος ἀμέσως ἔσπευσε νὰ διαφυλάξει τὴν Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν δύο αὐτῶν ἐχθρῶν καὶ κατόρθωσε νὰ ἀνακόψει τὴν ὁρμὴ τους ὕστερα ἀπὸ συμφωνία ἀνακωχῆς. Ἐπωφελούμενος ὁμως ὁ Στρέαζος ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασα αἰφνίδια ἀνάκληση τοῦ Ἑρρίκου στὴν ΚΠολη, ἀρχίζει συντονισμένες ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς ἀνυπεράσπιστης Θεσσαλονίκης· ὁ Μιχαήλ Α΄ ἐνώπιον ἐνὸς τέτοιου ἐνδεχομένου, δηλ. νὰ γίνει μόνος κύριος τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Στρέαζος, ἔδρασε ἀντίθετα μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ Βουλγάρου συμμάχου του ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν Λατίνων, ἀφοῦ συνῆψε συμφωνία¹²⁵ μὲ τοὺς δύο ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου Λατίνου βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν γαμβρὸ ἐπ' ἀδελφῆ του καὶ ἀδελφὸ τοῦ Ἑρρίκου, δηλ. τὸν Εὐστάθιο, καὶ τὸν Γερμανὸ Bertoldus (II Cattimeliboci comes),¹²⁶ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐνωθοῦν τὰ στρατεύματά τους μὲ τὶς ἡπειρωτικὲς δυνάμεις καὶ νὰ συντρίψουν κατὰ κράτος τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις στὴν μάχη τῆς Πελαγονίας (1211).¹²⁷

125. G. PRINZING, «Der Brief Kaiser Heinrichs» (1973), σελ. 414, στίχ. 78-79: «...sed praefati barones collectis viribus suis et associati Michaelitio, qui tunc cum eis concordiam inierat...» (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 7).

126. Ὁ Bertoldus πιθανῶς συνδέεται μὲ τὸν ἐμπρησμὸ τῆς ΚΠόλεως κατὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1204. Βλ. D. QUELLER - Th. MADDEN, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*, Philadelphia, 21997, σελ. 185 σημ. 98· μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ ἐδόθη ὡς τιμᾶριο ἢ περιοχὴ τοῦ Βελεστίνου, βλ. B. FERJANČIĆ, «Ἡ λατινικὴ ἀρχὴ στὴ Θεσσαλία», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 53 (2008) 17-28 καὶ 54 (2008) 29-40, σελ. 24 καὶ 27. Βλ. καὶ K. TODT, «Graf Berthold II. von Katzenelnbogen (vor 1183-nach 1217) im ägäischen Raum und im Nahen Osten», *Nassauische Annalen* 117 (2006) 65-87.

127. G. PRINZING, «Der Brief Kaiser Heinrichs» (1973), σελ. 414, στίχ. 73-82: «Significaverunt enim nobis barones nostri, quos in marchia Thessalonice regni servanda reliqueramus, comes Bertoldus videlicet et frater noster Eustachius et quidam alii, quod inimicus Stracius, quem omnino reliqueramus destitutum viribus, vires resumpserat per Burillum, qui ei miserat in auxilium LII acies et iam plurima nobis damna intulerat; sed praefati barones collectis viribus suis et associati Michaelitio, qui tunc cum eis concordiam inierat, eidem Stracio in plano Pelagonie occurrerant, ubi cum illo pugnantes optinuerunt victoriam, ita quod maiorem partem sui exercitus dimisit Stracius in eadem planicie gladiatam.» Ἴσως νὰ συνδέεται μὲ τὴν μάχη τῆς Πελαγονίας ἡ παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαήλ Α΄, τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς στρατηγοῦ στὴν Ἀχρίδα, ὅπου εἶχε ἤδη ἐκτυλίξει τὶς ἀρπακτικὲς τάσεις του κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἀφήρεσε

αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ μόνη περίπτωση τηρήσεως συμφωνίας ἔναντι τῶν Λατίνων ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Μιχαὴλ Α΄, ὁ ὁποῖος σταθμίζοντας τὶς ἐξελίξεις διέκρινε ὅτι συμφέρει ἡ παράταση τῆς ἀσθμινούσης λατινικῆς κατοχῆς παρά ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς βουλγαρικῆς ἀπειλῆς στὴν Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία ἐνσάρκωνε τὴν ζωηφόρο ἐλπίδα ἀνακτήσεως τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων.

12. Ἐπέκταση τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου

Ἀφοῦ μὲ τὴν μάχη τῆς Πελαγονίας ἀποσοβήθηκε ὁ βουλγαρικὸς κίνδυνος τοῦ βορρᾶ, ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἐστράφη πρὸς τὸν νότο.¹²⁸ Τὰ στρατεύματά του ἐλευθερώνουν τὰ Σάλωνα κατερχόμενα μέχρι καὶ τὸν Κορινθιακὸ κόλπο· ἀκολούθως οἱ δυνάμεις του προελαύνουν νικηφόρες στὴν Θεσσαλία,¹²⁹ ἡ ὁποία προσείλκυε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἡγεμόνος, καθότι ἐκεῖ πρὶν τὴν λατινικὴ κατοχὴ ὑπῆρχαν κτήσεις τῆς φιλοξενουμένης του πρῶην αὐτοκράτειρας Εὐφροσύνης¹³⁰ ἀλλ' ἴσως καὶ τοῦ συγγενοῦς του Κωνσταντίνου Μαλιασηνοῦ.¹³¹ Ἐκτὸς ὅσων

τὰ ἐκκλησιαστικά σκευὴ καί, καθὼς δὲν κατόρθωσε νὰ τὰ πωλήσει στὸν Ἰωάννη Ἀπόκαυκο, τὰ διοχέτευσε πρὸς ἐκποίηση καὶ ἀποκόμιση κέρδους στὴν Μ. Ἀσία συνεργαζόμενος μὲ τὸν πρωτεξάδελφό του καὶ ἔκπτωτο βασιλέα Ἀλέξιο Γ΄: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Συμβολὴ» (1907), σελ. 243, στίχ. 13-19: «...οὕτως ἐκ τῶν ἱερῶν παρακερδαίνειν διευλαβεῖτο. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σῇ ποτε Ἀχρίδι στρατηγὸς καταστάς καὶ σχολάσας, ἐκέιθεν ἱερὰ τῆς σῆς Ἐκκλησίας (κρατῆρες ἦσαν ταῦτα καὶ δίσκοι) ἐμοὶ ἐν Βονδίτζῃ ἐπώλει· ἀλλ' ὑπερτιμῶν τὴν ἀπόδοσιν εἶδεν ἐμὲ τὴν ἀγορασίαν ἀπαναινόμενον, καὶ συναναπλεύσας εἰς τὰ Ἐῶα τῷ αἰχμαλωτισθέντι βασιλεῖ κύρι Ἀλεξίῳ συνανήγαγεν ἐκεῖ τὰ ἱερά.». Περὶ τῆς ἐπιστολῆς βλ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σελ. 208-209 (ἀρ. Ε60).

128. Περὶ τῆ προηγουμένης σχέσεως τοῦ Μιχαὴλ μὲ τὴν νότια Ἑλλάδα βλ. Μ. ΚΟΡΩΣΗΣ, «Σχέσεις τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου Δούκα μὲ τὴν Πελοπόννησο», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 22 (1980) 49-57.

129. Χ. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ἡ ἱστορία τῆς Θεσσαλίας τὸν ΙΓ' αἰ.*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἡρόδοτος, 2002.

130. Α. CARILE, «Partitio terrarum imperii Romaniae» (1965), σελ. 221, στίχ. 111-σελ. 222, στίχ. 112: «*Pertinentia imperatricis* (sc. Εὐφροσύνης), *scilicet Vessena, Fersala, Domocos, Revenica, Duo Almiri, cum Dēmētriad[e]a.*» καὶ σχόλια ἐν σ. 283-284. ΤΙΒ 1.67 (σημ. 194) καὶ περὶ ἐκάστης περιοχῆς βλ. τὴν ἑλλ. μτφρ.: F. HILD. - J. KODER, «Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον* 12 (1987) 11-112. Β. FERJANČIĆ, «Ἡ λατινικὴ ἀρχὴ» (2008), σελ. 17-20, 22, 25. Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204*, [Βιβλιοθήκη Σ. Σαριπόλου, 27], Ἀθήναι, 1974, σελ. 136. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει», *ΕΕΒΣ* 17 (1941) 208-274, 18 (1948) 42-62, 19 (1949) 3-25, 21 (1951) 179-209, 22 (1952) 159-182, 25 (1955) 127-159: 21 (1951) 191-192.

131. R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 344, στίχ. 18-22 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 99) καὶ 367. Χ. ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ, *Ἡ ἱστορία τῆς Θεσσαλίας*, παρ. 128. Γ. ΤΕΡΕΖΑΚΗΣ, *Ἡ θεσσαλικὴ κοινωνία (ΙΒ'-ΙΕ' αἰ.)*, διδ. διατριβή, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα, 2013, σελ. 60, 204, 211.

ἐδαφῶν εἶχε προγενεστέρως ἀνακτήσει (1210),¹³² τώρα καταλαμβάνει τὴν Λάρισα (1211/2)¹³³ καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Δημητριάδος, ὅπου τοποθετεῖ ἐπισκόπους ἐψηφισμένους ὑπὸ τῆς *de facto* συνόδου τῆς Ἡπείρου.¹³⁴ Ἀφοῦ ὡστόσο ἐξασφάλισε τὰ ἐδάφη ἀπὸ τὴν Πίνδο ἕως τὰ παράλια τῆς Θεσσαλικῆς γῆς,¹³⁵ ἐπιστρέφει στὰ βόρεια σύνορα τοῦ κράτους τοῦ ἀποφασισμένος πιά νὰ ἀποτινάξει ἀκόμη καὶ τὴν κατ' ἐπίφασιν ἐπικυριαρχία τῆς Βενετίας. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Λευκάδος (t.a.q. 1212),¹³⁶ ἀθετώντας παντελῶς τοὺς ὅρους τῆς παλαιᾶς συνθήκης μὲ τὴν Γαληνοτάτη καὶ ἀποστερώντας τὴν ἀπὸ τὶς πιὸ ζωτικὲς κτήσεις στὴν δυτικὴ Ἀδριατικὴ, εἰσορμᾷ καὶ καταλαμβάνει ἀμελλητὶ τὸ Δυρράχιο (1212/3)¹³⁷ καὶ τὴν Κέρκυρα (t.a.q.

132. Βλ. *supra* παρ. 9.

133. Ὁ ἐπίσκοπος Λαρίσης Καλοσπίτης ἔχει τοποθετηθεῖ πρὸ τοῦ 1212, ἔτος χρονολογήσεως μιᾶς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαυκοῦ (N. BEES, «Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolitens von Naupaktos [in Ätolien]», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 21 [1971-1974] 57-160, σελ. 125-127· περὶ τῆς ἐπιστολῆς βλ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σελ. 171-172 [ἀρ. Ε1α']) καὶ ἐνὸς συνοδικοῦ ἐγγράφου περὶ τοῦ χαρτοφύλακος τῆς μητροπόλεως Λαρίσης (N. BEES, «Unedierte Schriftsucke» [1976], σελ. 72-75· περὶ τοῦ ἐγγράφου βλ. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σελ. 260-262 [ἀρ. Κ1]). Περὶ τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης βλ. J. PREISER-KAPPELLER, *Der Episkopat*, σελ. 229 κ.ἐξ.

134. Τὴν ἴδια τακτικὴ θὰ ἀκολουθήσει καὶ ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μιχαὴλ Α', ὁ Θεόδωρος Α', βλ. Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII» (1896), σελ. 277, στίχ. 23-25: «Εἰ δὲ καὶ ἀθηντικώτερα ἐπιτάξει ἢ παρ' ἡμῖν ἐξουσία καὶ χειροτονηθῆναι κελεύσει ἐπὶ ταῖς χηρευούσαις ἐκκλησίαις...». S. PÉTRIDÈS, «Jean Apokaukos, lettres et autres documents inédits», *Bulletin de l'Institut archéologique russe à Constantinople* 14 (1909) 69-100, σελ. 26, στίχ. 20 (ἀρ. 25): «Ἄλλως τε καὶ τῇ ὑπερεχοῦση ἐξουσίᾳ ἀποστολικῶς εἰδώς ὑποτάσσεσθαι...».

135. Γρηγορᾶς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, 1.2, ἐκδ. L. SCHOPENUS, σελ. 13, στίχ. 19-21: «...καὶ ὅς κατὰ τὴν Εὐρώπην Θετταλίας τε ἤρξε καὶ ἦν παλαιὰν ὀνόμασαν Ἡπειρον· ὁ ἐξ Ἀγγέλων οὗτος ἦν Κομνηνὸς Μιχαήλ...». Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 14, ἐκδ. A. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 24, στίχ. 12-13: «Ὁ δὲ Μιχαήλ, ὃν ἱστορήσας ὁ λόγος πέφθακε τῆς Ἡπείρου κατάρξει καὶ τινος μέρους τῆς χώρας Ῥωμαίων...».

136. V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII» (1896), σελ. 270, στίχ. 24-26: «Ὁ Λαρίσης... παρὰ τοῦ τετελευτηκότος Λευκάδος κεχειροτόνηται.»

137. Ὁ Μιχαὴλ Α' στὸ ἀνεκτημένο Δυρράχιο τοποθετεῖ τὸν Δοκειανὸ ὡς μητροπολίτη ἐψηφισμένο ἀπὸ τὴν τοπικὴ σύνοδο τῆς Ἡπείρου τὸ 1212/3 (βλ. *supra* σημ. 73). Α. ΓΑΛΩΝΗ, *Γεώργιος Βαρδάνης*, σελ. 425, στίχ. 297-300 (ἀρ. 6): «ἀγαπᾷ γὰρ ὁ κραταιὸς βασιλεὺς ἡμῶν (sc. Θεόδωρος Α') τὰς πύλας Δυρραχίου ὑπὲρ πάντα τὰ ὑπήκοα φρούρια. Οὐ γὰρ ἀπονητὶ κατεκτήσατο τὴν πόλιν ἐκείνην, οὔτε πρῶν ὁ τοῦ βασιλέως μακαριστὸς αὐτοῦ ὀμαίμων, ὁ τρισαριστεὺς Κομνηνός (sc. Μιχαὴλ Α'), οὔθ' ὕστερον αὐτὸς οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ...». Βορειότερα τῆς περιοχῆς τοῦ Δυρραχίου ὁ Μιχαὴλ Α' δὲν ἐπεκτάθηκε, ἂν καὶ θρυλεῖται ὅτι ἀναμετρήθηκε μὲ τὶς σερβικὲς δυνάμεις τοῦ Στεφάνου (Stefan II Nemanjić), βλ. S. ΓΟΡՇΕՆԻՇ,

1214),¹³⁸ τὴν ὁποία τιμᾶ μὲ πρόνομια¹³⁹ καὶ στῆς ὁποίας τὸν θρόνο ἐπαναφέρει τὴν πανολβίαν... ψυχὴν, τὸν θαυμαστὸν Κερκύρων, τὸν Πεδιαδίτην... Βασιλείον.¹⁴⁰ ἴσως δὲ ἐξικνεῖται μέχρι καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδος.¹⁴¹ Τὰ δὲ νότια σύνορα

Geschichte von Montenegro und Albanien, Gotha, 1914, σελ. 35 (χρονολόγηση: 1212). K. JIREČEK, «Skutari und sein Gebiet im Mittelalter», in: *Illyrische-Albanische Forschungen* 1 (1916) 94-124, σελ. 104-105 (χρονολόγηση: 1215). J. FINE, *The Late Medieval Balkans*, University of Michigan Press, 1987, σελ. 104-105.

138. Ὁ Βασίλειος Πεδιαδίτης τὸ 1214 παραλαμβάνει τὴν περὶ συγκλήσεως τῆς Δ' ἐν Λατερανῶ συνόδου παπικὴ πρόσκληση (Ch. SCHABEL, *Bullarium Cyprium* I, [Texts and studies of the history of Cyprus, 64], Cyprus Research Centre, Nicosia, 2010, παρ. b-40, σελ. 171-174) καὶ κατόπιν ἀπέστειλε δριμεῖα ἀπάντηση (Κ. ΜΑΝΑΦΗΣ, «Ἐπιστολὴ Βασιλείου Πεδιαδίτου μητροπολίτου Κερκύρας πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ὁ χρόνος πατριαρχείας Μιχαὴλ Δ' Αὐτωρειανοῦ», *Ἐπετηρὴς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 42 [1975-1976] 429-440). Περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βασιλείου Πεδιαδίτου βλ. H. SIEBEN, «Basileios Padiadites und Innozenz III.», *Annuaire Historiae Conciliorum* 27/28 (1995-1996) 249-274. Περὶ τῆς Δ' ἐν Λατερανῶ συνόδου τοῦ 1215 βλ. J. BIRD - D. SMITH, *The Fourth Lateran Council and the Crusade Movement*, [Studies in the Crusades and the Latin East, 7], Turnhout, 2018. M. ANGOLD, «The Preliminaries of the Fourth Lateran Council (1215) from an orthodox perspective», *Journal of Ecclesiastical History* 70 (2019) 38-56. Ch. SCHABEL - N. TSOUGARAKIS, «Pope Innocent III, the Fourth Lateran Council, and Frankish Greece and Cyprus», *Journal of Ecclesiastical History* 67 (2016) 741-759.

139. R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 9. C. PERRAT - J. LONGNON, *Actes relatifs à la principauté de Morée (1289-1300)*, Paris, 1967, ἀρ. 79, σελ. 80, στίχ. 43-46: «...presentatis coram nobis ipsis eorum bullis aureis et juribus ipsius imperatoris domini Ysachii (sc. Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος, 1285-1295 καὶ 1203-1204), ipsius eciam bone memorie et terbeatissimi domini patris nostri domini Comnini Michaelis Ducis (sc. Μιχαὴλ Α')...» (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 91)· περὶ τῶν προγενεστέρων πρόνομίων τῆς Κερκύρας βλ. R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 311-312 καὶ 361. Β. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Τὰ χρυσόβουλλα*, passim (βλ. εὐρετήριο).

140. R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 296, στίχ. 2-3 (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 25). Περὶ τοῦ Βασιλείου Πεδιαδίτου βλ. Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ καὶ νομικὴ φιλολογία» (2018-2019), σελ. 152-157.

141. Ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς γνωμοδοτικῆς ἀρμοδιότητος τοῦ τότε ἀποικομένου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωάννου Καματηροῦ κατὰ τὸ 1216, ὅταν προφανῶς εἶχε ἤδη ἐπιστρέψει στὴν ἀπελευθερωθεῖσα (1215) ἔδρα του: Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, 10.3, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 56, στίχ. 41-54: «Πέρυσι γὰρ ἄρχοντες..., διερχόμενοι τὴν Ἀχρίδα, προσεκύνησαν τὸν πρὸ ἐμοῦ ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον, τὸν μακαρίτην ἐκεῖνον κῦρ Ἰωάννην, καὶ ἠρώτησαν, εἰ... Ὑπολαβὼν δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος..., εὐθὺς εἶπεν... εὐθὺς τοῦτο μαθὼν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπηγόρευσε... Οὕτως οὖν, οὐκ ἄλλως ὁ λόγος ὁ περὶ τούτου ἐγένετο πέρυσιν.». Περὶ τῆς κρινομένης ὑποθέσεως βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «Ζητήματα κωλυμάτων γάμου» (1992) σελ. 362-363. Τὴν Ἀχρίδα ἀπαριθμεῖ στὰ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἀνακτηθέντα ἐδάφη μόνον ὁ Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.905A: «ὄς δὴ (sc. Μιχαὴλ Α') Βελλάγραδά τε καὶ Ἰωάννινα καὶ τὴν Βόνδιτζαν ἔκτησε· τὴν νῆσόν τε Κορυφῶ (sc. Κέρκυραν) καὶ Δυρράχιον καὶ Ἀχρίδα, καὶ πᾶσαν τὴν Βλαχίαν (sc. Θεσσαλίαν) καὶ τὴν

φθάνουν μέχρι την Ναύπακτο,¹⁴² την έδρα της σημαντικότερης του κράτους μητροπόλεως, την οποία διακονεί ο περιβόητος Ίωάννης Απόκαυκος¹⁴³ και την οποία βέβαια ο Μιχαήλ Α΄ τίμησε¹⁴⁴ επιβεβαιώνοντας παλαιότερη άπονομή προνομίων του θείου του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού.¹⁴⁵

13. Προσαγωγή ηγεμόνος

Το κράτος, που θεμελιώνει ο Μιχαήλ Α΄, εξελίσσεται στο πιο ισχυρό και επικίνδυνο στα νότια της χερσονήσου των Βαλκανίων και ο ηγεμόνας του μπορεί εκ του ασφαλούς να επιδεικνύει την δύναμή του αλλά και την μίμηση της ισχύος της πάλαι αυτοκρατορικής ΚΠόλεως. Ο άρχηγέτης¹⁴⁶ του κράτους

Ελλάδα (sc. Στερεάν Ελλάδα) περιειπίησατο, και εις πολὺ πλάτος επέτεινε τὴν ἀρχήν.» Περὶ τοῦ Ἀχρίδος Ἰωάννου Καματηροῦ βλ. G. PRINZING, «Prolegomena», [CFHB 38], σελ. 12* (χρονολόγηση ἀπελευθερώσεως Ἀχρίδος: 1215). Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τὸ κώλυμα γάμου*, σελ. 427. Τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐκδιώξη τοῦ Ἰωάννου Καματηροῦ ἐκ τῆς Ἀχρίδος καταγγέλλει σὲ ἐπιστολικὴ διαμαρτυρία πρὸς τὸν πάπα ὁ Βασίλειος Πεδιαιδίτης, βλ. Κ. ΜΑΝΑΦΗΣ, «Ἐπιστολὴ Βασιλείου Πεδιαιδίτου» (1975-1976), σελ. 436, στίχ. 65-66 καὶ σελ. 439. Περὶ τοῦ τότε χαρτοφύλακος καὶ μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου Δημητρίου Χωματηνοῦ βλ. Σ. ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Οἱ πηγὲς τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Σάκκουλας, ³2011, παρ. 6.4.9, σελ. 418-420. Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ καὶ νομικὴ φιλολογία» (2018-2019), σελ. 143-152. Περὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος βλ. Α. ΔΕΛΗΚΑΡΗ, *Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχριδῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα*, [Ἑλληνισμὸς καὶ κόσμος τῶν Σλάβων, 12], Θεσσαλονίκη: ἐκδ. University Studio Press, 2014.

142. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 8, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 13, στίχ. 25-σελ. 14, στίχ. 4: «Ἦν γὰρ οὗτος τῷ τότε μέρους τινὸς τῆς παλαιᾶς Ἠπείρου κρατήσας καὶ πολλὰ τοῖς πρὸς τὰ ἐκεῖσε μέρη ἀφιγμένοις Ἰταλοῖς παρέχων πράγματα. καὶ ἦν οὗτος δυναστεύων τῆς τοιαύτης χώρας· Ἰωαννίνων γὰρ ἤρχε καὶ Ἄρτης καὶ μέχρι Ναυπάκτου.» Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονικῆ*: «οὗτος γὰρ ἦν τότε τῆς Παλαιᾶς Ἠπείρου κρατήσας, Ἀχαΐας τε καὶ Ἀκαρνάνων ἐξουσιάζων καὶ τῆς Ναυπάκτου αὐτῆς, καὶ πολλὰ τοῖς πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπερχομένοις Λατίνοις παρέχων πράγματα, γενναίως αὐτοῖς ἀντικαθιστάμενος.» Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. VII, σελ. 454, στίχ. 3-6.

143. Περὶ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου Ἀποκαυκού βλ. Σ. ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Οἱ Πηγὲς*, παρ. 6.4.9, σελ. 417-418. Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ καὶ νομικὴ φιλολογία» (2018-2019), σελ. 137-143.

144. R. STEFEC, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 12. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Συμβολὴ» (1907), σελ. 242, στίχ. 9-12: «...ἐκ βασιλικῶν προσταγμάτων ὑπὸ τῶν προτοῦ μητροπολιτῶν νεμηθέν καὶ ὀρισμοῖς καὶ τοῦ αἰοιδίμου Κομνηνοῦ κυρίου Μιχαήλ καὶ τοῦ σήμερον κρατοῦντος ἡμῶν τῆ ἐκκλησίᾳ προσκυρωθέν...».

145. F. DÖLGER, *Regesten*, ἀρ. 1372. Β. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Τὰ χρυσόβουλλα*, σελ. 352 σημ. 1289.

146. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἠπείρου Μιχαήλ Α΄ δεν τεκμαίρεται ὅτι φέρει τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, ἂν καὶ δυτικὲς ἢ δυτικίζουσες πηγὲς χρησιμοποίησαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὸν ὄρο *Despotatum* (Δεσποτάτον) ἀναφερόμενες στὸ κράτος τοῦ Μιχαήλ Α΄, βλ. *Χρονικὸν Μορέως*, 1030-1033, ἐκδ. J. EGGA.

τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α' πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204 ἀναφέρεται στὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ στὶς σφραγίδες εἴτε ὡς υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου¹⁴⁷ εἴτε ὡς ἀνεψιὸς ἢ ἐξάδελφος (Ἀλεξίου Γ') ἢ θεῖος (Ἀλεξίου Δ') τῶν προβεβασιλευκότων.¹⁴⁸ χρησιμοποιοῖ δὲ τὸ ἐπώνυμο *Κομνηνός*¹⁴⁹ ἢ *Δούκας*¹⁵⁰

«Λοιπὸν ἐτότε ὅπου λαλῶ, εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον
ἦτον ἀφέντης τῆς Βλαχίας καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος,
τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Παννινῶν κι ὅλου τοῦ Δεσποτάτου,
κῦρ Ἰωάννην τὸν ὠνόμαζαν, Βατάσης εἶχεν τὸ ἐπίκλη.»

A. COLANTUONI, *La Cronaca della Morea (edizione e studio della versione francese)*, [Tesi di dottorato. Ciclo, 28], Napoli, 2017, 9⁸⁻⁹, σελ. 89, στίχ. 69-σελ. 90. *Cronaca di Morea* (versione italiana), ἐκδ. CH. HOPF, *Chroniques gréco-romanes*, Berlin, 1873, σελ. 420. Andrea Dandulus, *Chronica per extensum descripta*, 4 (De Petro Çiano duce et factis occursis in diebus suis), ἐκδ. E. PASTORELLO, *Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta, aa. 46-1280 d.C.*, [Rerum Italicarum Scriptores 12/1], Bologna: Nicola Zanichelli, 1938-1958, σελ. 284, στίχ. 12-14: «*Similiter Michael Conniano, qui Dispostaticum (leg. Despotatum) posidebat, per suos legatos huic duci reverenciam exhibuit, et ab eo, a flumine Vrecus usque Neopantum recognoscens fidelitatem, et anuale census exhibere promisit.*» (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 4). Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεσπότη» (2001), σελ. 84-85.

147. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. Ι, σελ. 641-649.

148. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦλάχιστον τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (1143-1180) οἱ ἀνεψιοὶ καὶ πρωτεξάδελφοὶ τοῦ βασιλέως δὲν ἔφεραν τίτλους, ἀλλὰ προσδιορίζονταν (ὡς πρὸς τὴν ἱεραρχικὴ τάξη τους) διὰ τοῦ βαθμοῦ συγγενείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα· βλ. L. STIERNON, «Notes de titulature et de prosopographie byzantines: sébaste et gambros», *RÉB* 23 (1965) 222-243, σελ. 224. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πολίτευμα καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (324-1204)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἡρόδοτος, 2004, σελ. 369-371.

149. Ὡσαύτως ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρης χρησιμοποιοῦσε πρὸ τῆς ἀλώσεως τὸ ἐπώνυμο *Κομνηνός*, βλ. supra σημ. 53. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 41-42· βλ. καὶ τὴν σφραγίδα, ὅπου ἐπιγράφεται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, ἐν Α. WASSILIOU-SEIBT, *Corpus*, τ. Ι, ἀρ. 1372:

«Μάρτυς, Κομνηνὸν Θεόδωρον δεσπότην
ἀνακτ[ο]φουὸς συζ<ύ>γου Ἄννης σ<κέ>π<οις>».

150. Στὴν οἰκογένεια τῶν ἐγγράφων περὶ τῆς μονῆς τοῦ Λάτρου ὁ Μιχαὴλ ἀναφέρεται ὡς *Κομνηνός* ἢ καὶ *Δούκας*, βλ. G. GASTGEBER - O. KRESTEN, *Das Chartular des Paulos-Klosters am Berge Latros*, [Wiener Byzantinistische Studien, 30], Wien, 2015, σελ. 216, στίχ. 150: «Ο δούλος καὶ ἐξάδελφος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, δούξ θέματος Μυλάσσης καὶ Μελανουδίου, Κῶ καὶ Στροβίλου, Μιχαὴλ +ὁ Δούκας+», βλ. καὶ σελ. 218, στίχ. 153 ἔνθα καὶ σχόλια περὶ τῆς σφραγίδος:

«σφρά[γισμ]α γραφῶν Μιχαὴλ Δούκα φέρω»,

Πρβλ. δὲ Α. WASSILIOU, «Zur indirekten Überlieferung von Siegeln in byzantinischen Urkunden», *Studies in Byzantine Sigillography* 7 (2002) 137-160, σελ. 147-148:

«Σφράγισμα γραφῶν Μιχαὴλ Δούκα φέρω
σεβαστοκρατορῶντος εὐθαλοῦς κλάδου»,

ἀποφεύγοντας (ὅπως ὁ πρωτεζάδελφός του Ἀλέξιος Γ΄)¹⁵¹ τὴν προσωνυμία Ἄγγελος, ἢ ὁποία ἀνακαλεῖ τὴν τελευταία πρὸ τῆς ἀλώσεως διεφθαρμένη δυναστεία βασιλέων,¹⁵² ἂν καὶ ἡ ἀντίπαλη ἱστοριογραφία τῆς Νικαίας μὲ

Πρβλ. V. LAURENT, «Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine», *Ἑλληνικά* 4 (1932) 19-228 καὶ 231-360, 5 (1932) 137-174 καὶ 389-420, 6 (1933) 81-102 καὶ 205-230, 7 (1934) 63-67 καὶ 277-300, 8 (1935) 49-64 καὶ 319-343, ἀρ. 475: 6 (1933) 99-100· βλ. στὰ ἔγγραφα τῆς Μονῆς Λάτρους καὶ τὶς ὑπόλοιπες ἀναφορὲς στὸ πρόσωπό του ἐν ἀρ. 11, σελ. 192, στίχ. 28, σελ. 194, στίχ. 59, καὶ ἀρ. 12, σελ. 204, στίχ. 1, καὶ ἀρ. 13, σελ. 228, στίχ. 19-20, 32, σελ. 230, στίχ. 47. Ε. ΡΑΓΙΑ, *Λάτρος: ἓνα ἄγνωστο μοναστικὸ κέντρο στὴ δυτικὴ Μ. Ἀσία*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Σταμούλης, 2006, σελ. 268-280. Β. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Τὰ χρυσόβουλλα*, σελ. 108 σημ. 271. Στὸν Μιχαὴλ ἀποδίδεται καὶ ἡ σφραγίδα, πού τοῦ ἀποδίδει τὸν τίτλο τοῦ σεβαστοῦ:

«[Σ]φραγίδα τὴν σὴν Μιχαὴλ πρωτοστάτα
ποθεὶ σεβαστὸς Μιχαὴλ ὁ τοῦ Δούκα.»

V. LAURENT, «Les bulles métriques» (1932), ἀρ. 375, σελ. 403-404· περὶ τῆς πιθανῆς ἀποδόσεως τῆς σφραγίδος στὸν Μιχαὴλ Β΄ βλ. Β. FERJANČIĆ, *Die Despoten in Byzanz und den südslavischen Ländern* (σερβιστί), Beograd, 1960, σελ. 52, 68 σημ. 123· περὶ τοῦ τίτλου τοῦ σεβαστοῦ καὶ τῆς ἀσφαλούς ἀποδόσεως στὸν Μιχαὴλ Α΄ βλ. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Πολιτικὴ ἰδεολογία τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου», *Βυζαντιακά* 31 (2014) 155-178, σελ. 165-166. Ἰστέον δ' ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦταν μέλος τῆς εὐάριθμης ομάδας τῶν ἐπισήμων ὁμήρων πού ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Ἰσαάκιο Β΄ τὴν 14.02.1190 στὸν Φρειδερίκο Α΄ Κοκκινωπώγωνα τῆς Γερμανίας: Α. CHROUST, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, [Monumenta Germaniae Historica, *Scriptores Rerum Germanicarum. Nova series*, 5], Berolini, 1928, παρ. 16.6, σελ. 65, στίχ. 16.

151. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία α΄ Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 459, στίχ. 54-56: «Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἀγγελωνυμίαν παρωςάμενος Κομνηνὸς ἐπέλεγετο, εἴτε τὸ ἐπώνυμον ἀδοξῶν οἶα ὑφίζανον πρὸς τὸ Κομνηνικὸν κλεῖσμα, εἴτε συναφαντῶν τῶ ὁμαίμονι καὶ τὴν ἐκείνου ἐπίκλησιν.»

152. Βλ. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β΄ Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 529, στίχ. 25-31: «Εἴ τι οὖν αἰτιώτατον τοῦ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐς γόνυ καταπεσεῖν καὶ χωρῶν καὶ πόλεων χειρώσεις παθεῖν, ὕστατα δὲ καὶ αὐτὴν ἐξαπολωλέναι, τοῦτο οἱ ἐκ Κομνηνῶν γεγόνασιν ἀφιστάμενοι καὶ βασιλειῶντες· παρὰ γὰρ ἔθνεσι καταλύοντες μὴ φίλα Ῥωμαίοις νοοῦσι τῆς πατρίδος ἦσαν πανώλεια, καίπερ ἐν τῶ παρ' ἡμῖν μένειν πράγμασιν ἐγχειρήσειν ἐλεῖν τε καὶ κρατήσειν ἀνεπιτηδειώτατοι ὄντες καὶ πάντων ἀχρειότατοι καὶ σκαϊότατοι.» Τὴν ἀποστροφή πρὸς τὴν δυναστεία τῶν Ἀγγέλων, τὴν ὁποία διατυπώνει καὶ ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης, *Λόγος κατηχητικὸς τέταρτος*, 11, ἐκδ. Α. HEISENBERG, «Neue Quellen» (1923), σελ. 25, στίχ. 2: «...τὸ τῶν ἀνάκτων χιμαιρῶδες τρικάρηνον...»· βλ. καὶ τὸ ἀνώνυμο ποίημα Ἡ βασιλις τῶν πόλεων πῶς Ἰταλοῖς ἐάλω... ἐν J. MÜLLER, «Byzantinische Analekten», *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse* 9 (1853) 336-419, σελ. 376, στίχ. 320-323:

«Καὶ ταῦτα μὲν προσήνεγκε τὸ τῶν Ἀγγέλων γένος,
τὸ νόθον καὶ κακοφνὲς τότε Ῥωμαίοις ἄρξαν·
βασιλευσάντων γὰρ αὐτῶν τῶν ἐπὶ γῆς Ἀγγέλων
ἢ βασιλις τῶν πόλεων εἰς τέλος κατεβλήθη.»

Ἄλλες ἐκδόσεις βλ. s.v. «Οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κρατήσαντες Λατίνοι», I. VASSIS,

στόχο πάντοτε τὴν ὑποτίμησή του ἐπιμενεὶ νὰ τὸν κατονομάζει ὡς Ἄγγελο.¹⁵³ Στὴν πολιτειακὴ γραμματεία πάντως ὁ Μιχαὴλ Α΄ συνεχίζει νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ ἐπώνυμα *Κομνηνός* ἢ *Δούκας*,¹⁵⁴ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παπικὴ ἐπιστολογραφία (*Nobili viro Michalicio Cuminiano Romaniae*)¹⁵⁵ καὶ ἀπὸ τὸν ὄρκο (promissio) τῆς συνθήκης πρὸς τὴν Βενετία (*Ego Michael Comnanus Dux*)-¹⁵⁶ τὸ αὐτὸ ἰσχύει βεβαίως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Α΄ νομισματοκοπία¹⁵⁷ ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ νομικὴ φιλολογία.¹⁵⁸

Initia Carminum Byzantinorum, [Supplementa Byzantina, 8], Berolini, 2005, σελ. 518. Πάντως οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου, ἂν καὶ προήλθαν ἀπὸ τὴν ἔνωση τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν μὲ τοὺς Ἄγγελους, ὥστόσο ὑπῆρξαν οἱ πιὸ δυναμικοὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀπογόνους τῶν Κομνηνῶν (D. POLEMIS, *The Doukai*, σελ. 85).

153. D. NICOL, *Τὸ Δεσποτάτο*, σελ. 23 σημ. 9. IDEM, «Πρόσφατες ἔρευνες γιὰ τὶς ἀπαρχές τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 22 (1980) 39-48, σελ. 43-44 καὶ 47. Ἀντιθέτως ὁμως ἡ βασιλικὴ καταγωγὴ τονίζεται ἀπὸ τὸν *Βίο Θεοδώρα*, κείμενο προερχόμενο ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, βλ. Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρα*, ἐκδ. PG 127.904A: «*Μιχαὴλ μὲν ὁ Κομνηνός ὁ καὶ πρὸς γένους αὐτῶ τε τῶ βασιλεῖ (sc. Ἀλεξίω Γ΄) καὶ τοῖς ἀγγελωνύμοις βασιλεῦσι διαφέρων, τὴν ἀρχὴν τῆς Πελοποννήσου πιστεύεται.*». Διαφαίνεται βεβαίως καὶ σὲ αὐτὸ τὸ ἀγιολογικὸ κείμενο ἡ τάση, νὰ ἀναχθεῖ τὸ βιογραφούμενο πρόσωπο σὲ βασιλικὸ γένος· γενικῶς βλ. Σ. ΜΕΡΓΙΑΛΗ, *Γράφοντας ἱστορία μὲ τοὺς ἀγίους: ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν ἀγίων στὴν κοινωνία τῶν Παλαιολόγων (1261-1453)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἡρόδοτος, 2014, σελ. 92. M. HINTERBERGER, «The genres of Hagiography», *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, τ. II, Farnham, 2014, σελ. 30-31. Πρβλ. δὲ καὶ μεταγενεστέρως περὶ τοῦ Θεοδώρου Α΄: V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII», (1896), σελ. 292, στίχ. 34-35: «...ὁ τὸ δικαίωμα τῆς βασιλείας ἐκ προγόνων λαβών...»· περὶ τοῦ πιττακίου καὶ χρονολογήσεως αὐτοῦ βλ. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Ἡ χρονολόγηση ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου», *Ἐγνατία* 4 (1993-1994) 143-168, σελ. 152 (ἀρ. 13 καὶ σημ. 39).

154. Βλ. τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Πουλχεριουπόλεως (*Βελλέγραδα / Βεράτιον*, Bělggrad / Berati / Berat) ἐπιγραφὴ «ΜΧΔΚ»: *Μ(ι)χ(α)ήλ Δ(ο)ύκ(α)ς*, A. DUCELLIER, «Observations sur quelques monuments de l'Albanie», *Revue Archéologique* 2 (1965) 153-207, σελ. 193, ὅπου διατυπώνεται ὁμως καὶ ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐπιγραφῆς στὸν Μιχαὴλ Β΄ βάσει ἀντιστοιχῶν ἐπιγραφικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Μονὴ Κάτω Παναγιάς τῆς Ἄρτας, βλ. καὶ S. ΚΑΛΟΠΙΣΣΙ-ΒΕΡΤΙ, *Inscriptions*, σελ. 51 (§4a)· A. RHOBY et. al., *Byzantinische Epigramme*, τ. III, §Gr7, σ. 151.

155. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, XII, ἀρ. 96, σελ. 178, στίχ. 19 (Πρβλ. R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 2).

156. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 119 (ἀρ. 223) (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 6).

157. Π. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, «Ἡ νομισματοκοπία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου (1204-1268)», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 34 (1982) 130-150, σ. 133 («*Μιχαὴλ Δούκας*»). M. HENDY, *Catalogue of the byzantine coins*, IV/2, Washington D.C., 1999, σελ. 623 καὶ 627. Βλ. infra παρ. 15.

158. Βλ. π.χ. Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII», (1896),

Ειδικά στην συνθήκη πρὸς τὴν Βενετία ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἐμφανίζεται ὡς υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννη, ὑπογραμμίζοντας τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ τοῦ ἰδίου ὡς *σεβαστοκρατοροῦντος εὐθαλοῦς κλάδου*¹⁵⁹ καὶ βεβαιώνοντας ἔτσι πανηγυρικῶς ὅτι ἀνήκει στὸν βασιλικὸ οἶκο τῆς ΚΠόλεως, ἂν καὶ ἀποτελοῦσε βέβαια ἐξώγαμο τέκνο παράνομης σχέσεως τοῦ πατρὸς του,¹⁶⁰ ὅπως φρόντιζε ἢ ἐχθρική Νίκαια συχνὰ νὰ τονίζει.¹⁶¹ Ἀξιομνημόνευτη ὁμως εἶναι ἡ χρῆση καὶ τοῦ ἑπωνύμου του *Dux*, τὸ ὁποῖο ἐμφανῶς ἀντιπαράκειται στὸ ἀξίωμα τοῦ ἀμέσως κατωτέρω ἐπιγραφομένου ὡς *Ducis Venetiarum*.¹⁶²

σελ. 270, στίχ. 21-23: «...τοῦ ἀοιδίμου κῦρ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ.» ἢ *Σημείωμα περὶ οἰκήσεως τόπου*: «...τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει μεταστάντος τῶν ὧδε, τοῦ δουκὸς κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ περιποθῆτου υἱοῦ τοῦ περιβοήτου καὶ ἀειμακαρίστου σεβαστοκράτορος...», Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος Βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων*, τ. I-II, Ἀθήναι 1961, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 19-21. Δημήτριος Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, 10.3, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 55, στίχ. 14, σελ. 55, στίχ. 21 καὶ σελ. 56, στίχ. 35, 45: «...τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου Κομνηνοῦ κυροῦ Μιχαὴλ...». Ἀντίγραμμα Γεωργίου Βαρδάνη πρὸς Γερμανὸν Β΄, ἐκδ. Α. ΓΑΛΩΝΗ, *Γεώργιος Βαρδάνης*, σελ. 425, στίχ. 299-300 (ἀρ. 6): «...ὁ τοῦ βασιλέως (sc. Θεοδώρου Α΄) μακαριστὸς αὐθωμαίων, ὁ τρισαριστεὺς Κομνηνός (sc. Μιχαὴλ Α΄)...». Περὶ τῆς προσφωνήσεως «τρισαριστεὺς» πρβλ. ἀντίγραμμα Γερμανοῦ Β΄ πρὸς δεσπότη Μανουήλ: «*Τί δέ, τρισαριστεῦ, πανευτυχέστατε δέσποτα...*», CH. GASTGEBER, «Das „Epiros“-Dossier im Codex Vindobonensis theologicus graecus 276: Patriarch Germanos II. und die Union mit der griechischen Kirche von Epiros (1232/33)», *JÖB* 66 (2016) 61-109, σελ. 92, στίχ. 37.

159. Βλ. *supra* σημ. 150.

160. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. I, σελ. 649, καὶ τ. II, σελ. 669.

161. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β΄ Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 529, στ. 18: «*Καὶ Μιχαὴλ δέ τις ἐκ νοθείας υἱὸς Ἰωάννου τοῦ σεβαστοκράτορος...*» (σημειωτέα ἢ ἀπροκάλυπτη ὑποτίμηση ὑπὸ τοῦ Χωνιάτη, στοῦ ὁποίου τὴν ἱστορία παρεμπιπτόντως παρεμβάλλεται *Μιχαὴλ... τις* ὡς κάποιος οὐτιδανὸς καὶ ἀνάξιος λόγου) καὶ *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 638, στίχ. 44-45: «...ὁ Μιχαὴλ..., ὃν ἐκ σπερμάτων σκοτίων ὁ σεβαστοκράτωρ ἐφύτευσε Ἰωάννης ὁ Δούκας...». Βλ. τὴν ἐπιμονὴ τῆς ἐκ Νικαίας ἱστοριογραφίας γιὰ ὑποβάθμιση τῶν ἡγετῶν τῆς Ἠπείρου, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Α΄, δηλ. τοῦ Μιχαὴλ Β΄, τὸν ὁποῖον θὰ παρουσιάσει ὡς υἱὸ παράνομου σχέσεως: Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 14, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 24, στίχ. 17-23 καὶ σελ. 25, στίχ. 3-5: «*Διὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Θεόδωρον ὁ Μιχαὴλ, ἵνα τοῦτον πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔτι παῖδα εἰς ἥβην ἐλθόντα, ἀλλ' οὐδὲ γνήσιον -ὁ γὰρ αὐτῷ γεννηθεὶς Μιχαὴλ ἐκ παλλακῆς ἐκείνῳ γεγέννηται, περὶ οὗ ἐροῦμεν ἐν τοῖς μετέπειτα- καὶ τοῦ θανάτου δὲ δεδιέναι τὸ ἄωρον· τοὺς γὰρ λοιποὺς τῶν ἀδελφῶν ἀφρῦεις ἐγίνωσκεν εἰς ἀρχήν.» καὶ «*Μετ' οὐ πολὺ δὲ φονεύεται παρά του τῶν ὑπηρετῶν ὁ Μιχαὴλ νύκτωρ ἐπὶ τῆς κλίνης συγκαθεύδων τῇ γυναικί.*». Περὶ τοῦ χωρίου: «*συγκαθεύδων τῇ γυναικί*» βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ζητήματα κωλυμάτων γάμου* (1992) σελ. 358-359.*

162. Ὡς πρὸς τὸ *Dux* (G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 119, στίχ. 1 [ἀρ. 224]) θὰ μπορούσε ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἐκληφθεῖ ὅτι εἶναι ἀπλῶς μετάφραση τοῦ ἑπωνύμου του (*Δούκας*) ἢ ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὡς *Dux* τοῦ *Ducatus de Nicopola* (*ibid.*, σελ. 121, στίχ. 10-

εἶναι ἐξ ἄλλου ὀφθαλμοφανὲς ὅτι σ' αὐτὴν τὴν διακρατικὴ συνθήκη, ἂν καὶ μὲ ἰσχυρὸ μέρος τὴν Βενετία, ἀναβιώνουν ὥστόσο χαρακτηριστικὰ τῆς πάλαι ποτὲ αὐτοκρατορικῆς μεγαλωσύνης καὶ εὐνοίας, τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὴν (μόνον τυπικῶς) ἀσθενῆ θέση τοῦ Μιχαῆλ Α', ὁ ὁποῖος στοιχῶν πρὸς τὶς διὰ χρυσῆς βούλλης περιβεβλημένες συνθήκες τῶν προηγουμένων βασιλέων ἐπιβεβαιώνει καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ (1143-1180) παραχωρηθέντα πρὸς τὴν Βενετία προνόμια (*quas habebant tempore domini Emanuelis Imperatoris*)¹⁶³ ἐμφανίζοντας ἑαυτὸν ὡς ἐν ἐξορία διάδοχο τῶν βασιλέων καὶ τὸ κράτος του ὡς συνέχεια τῆς πρώην αὐτοκρατορίας. Διαγιγνώσκεται λοιπὸν ὅτι στὸ κείμενο τῆς συνθήκης ὑφέρπει μία ὑποφώσκουσα ἀνάπτυξη τῆς *translatio imperii*,¹⁶⁴ ἂν καὶ οἱ Βενετοὶ δὲν θὰ ὠθοῦνταν στὸ νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ ὑπὸ τοῦ πάπα διακηρυττόμενον, ὅτι θεία χάριτι τὸ *imperium* διαβιβάσθηκε ἀπὸ τὸν τελευταῖο Ἑλληνα αὐτοκράτορα στὸν πρῶτο Λατῖνο κάτοχο τοῦ θρόνου τῆς ΚΠόλεως.¹⁶⁵ Ἐξ ἄλλου ὁ Μιχαῆλ Α'

11) ἀντιπαρτίθεται ὡς ὁμότιμος τοῦ (ἀναφερομένου στὴν *concessio*) Dux τοῦ *Ducatus Dyraehii* (*ibid.*, σελ. 121, στίχ. 8) ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ *Dalmacie atque Chroacie Dux* (*ibid.*, σελ. 120, στίχ. 1-2), βλ. L. STIERNON, «Les origines» (1959), σελ. 119-120. G. PRINZIG, «Studien (I)», (1982), σελ. 93-94· βλ. καὶ μεταγενέστερη πηγὴ ἐκλαμβάνουσα τὸν Μιχαῆλ Α' ὡς δοῦκα Δυρραχίου: G. PERTZ, *Alberici monachi Trium Fontium Chronicon*, [*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, 23], Hannoverae, 1874, σελ. 886, στίχ. 1-2: «*Similiter quidam Michalis, dum missus fuisset versus Durachium in partibus illis, se ducem fecit de consensu Grecorum.*», καὶ σελ. 906, στίχ. 27-31: «*Namucensis comes Petrus... mox ut Greciam attigit, captus est a duce Durachii, Theodoro nomine, Michaelis successore... factus est fortior et potentior ad persequendum catholicos.*» (πρβλ. M. BRIAL [ἐκδ.], *Recueil des Historiens des Gaules et de la France. Tome Dix-Huitieme. (Vol.18): Contenant la Seconde Livraison des Monumens des Regnes de Philippe-Auguste et de Louis VIII, Depuis Lan MCLXXX Jusqu'en MCCXXVI*, [*Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores*, 18], Paris 1879, στήλ. 770E καὶ 787CD), καὶ σελ. 927, στίχ. 5-6: «*Alsanus rex Bulgarie, frater Alexandri, successorem Michaelis, videlicet ducem Durachii Theodorum, cepit et excecavit...*».

163. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 121, στίχ. 26-27 (ἀρ. 224).

164. Ἡ θεωρία περὶ ἐξορίστου αὐτοκρατορίας θὰ κορυφωθεῖ μὲ τὴν ἀναγόρευση καὶ στέψη τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Μιχαῆλ Α', τοῦ Θεοδώρου Α', ἐρχόμενη σὲ ὀξεῖα ἀντιπαράθεση πρὸς τὴν ἀνάπτυξη τῆς αὐτῆς ἰδεολογίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Α' Λάσκαρη καὶ τοὺς διαδόχους του στὴν Νίκαια· βλ. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, *Νίκαια καὶ Ἡπειρος*, *passim*. ΕΑΔΕΜ, «Πολιτικὴ ἰδεολογία» (2014), *passim*.

165. A. SOMMERLECHNER et al., *Die Register Innocenz' III.*, τ. VII, ἀρ. 203, σελ. 355, στίχ. 32-35: «*Venerunt autem per Dei gratiam, quia, postquam diebus istis Constantinopolitanum imperium a Graecis translatum est ad Latinos, Ecclesia quoque Constantinopolitana rediit ad obedientiam apostolicae sedis, tanquam ad matrem filia, et membrum ad caput, ut inter nos et illos societas indivisa de caetero perseveret.*» καὶ τ. XIII, ἀρ. 182, σελ. 275, στίχ. 5: «*...et antequam idem imperium a Graecis translatum fuerit ad Latinos...*».

γνωρίζει ότι τὰ ἐδάφη του ἔχουν ἀποδοθεῖ διὰ τῆς *Partitio Romaniae* στὴν Βενετία (*terras, que vestri juris sunt*), ἀλλὰ προειδοποιεῖ τὸ ἕτερον μέρος τῆς συμφωνίας ὅτι αὐτὸς δρᾷ ὡς ὁ ἀπόλυτος κυριάρχης τοῦ κράτους του καὶ ὡς ὁ μόνος ἐξουσιαστὴς στὴν ἐπικράτειά του (*quas ego tenebam*),¹⁶⁶ ὁ ὁποῖος, μὴ ἀφιστάμενος τῆς εὐνοίας τῶν πρώην βασιλέων πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐπιβεβαιώνει τὰ τιμητικὰ προνόμια (*honorificentias*) τὰ κατωχυρωμένα ἐπὶ βασιλείας τοῦ *domini imperatoris* Μανουὴλ Α΄, ἀλλ' ἐκχωρούμενα καὶ τώρα ὑπὸ τὴν δική του ἀπόλυτη ἐξουσία, που ἀσκεῖ κυριαρχικῶς ἐπὶ τῆς ἐπικρατείας του¹⁶⁷ ἐμφανιζόμενος ὡς ὁ μόνος νόμιμος διάδοχος ἐκείνου καὶ τῶν μετ' αὐτόν. Δὲν ἐπιγράφεται λοιπὸν ὡς *dominus* (ὅπως ὁ *Petrus Zianus*)¹⁶⁸ ἢ *dominus imperator* (ὅπως ὁ Μανουὴλ Α΄) ἀλλ' ὅμως διακυρήσσει ὅτι *dominium*¹⁶⁹ (δεσποτεία) ἀναμφισβητήτως ἀσκεῖ ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν του καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας ἀποφασίζει νὰ παραχωρήσει στοὺς Βενετούς προνόμια ἐπιβεβαιώνοντας καὶ ὅσα εἶχε ἐκχωρήσει ὁ *imperator*¹⁷⁰ πρόγονός του Μανουὴλ Α΄ Κομνηνός.

14. Πρωτεύουσα καὶ πολιτειακὴ ὀργάνωση ἀνὰ τὴν ἐπικράτεια

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπιταχύνεται ἡ ἐπέκταση ἀλλὰ καὶ ἡ στερεώση τῆς ἐξουσίας τοῦ Μιχαὴλ Α΄, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύεται σὲ μικρογραφία τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ πρότυπο βέβαια τῆς ΚΠόλεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἄσειστο μακροπρόθεσμο στόχο τῶν ἀπανταχοῦ διεσκορπισμένων Ἑλλήνων, ἐμπνέει τόσο τὴν ἀπόμακρη Ἠπειρο, ὅσο καὶ τὴν ὄμορη Νίκαια. Ὅπως ἡ δυναστεία τῶν Λασκαριδῶν θεμελίωσε ὡς ἔδρα τοῦ ἐν ἐξορίᾳ αὐτοκράτορος τὴν Νίκαια, ἔτσι καὶ ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἔχοντας νομιμοποιήσει τὴν ἐξουσία του ἀνέδειξε τὴν Ἄρτα¹⁷¹ ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους του, ἡ ὁποία τιμήθηκε μὲ τὴν φιλοξενία τοῦ τελευταίου ἐπιζώντος βασιλέως Ἀλεξίου Γ΄¹⁷² καὶ δέχθηκε

166. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 120, στίχ. 5-σελ. 121, στίχ. 7 (ἀρ. 224): «... concessistis michi et heredibus meis, et nomine feudi dedistis terras, que vestri juris sunt, quas ego tenebam...»

167. *Ibid.*, σελ. 121, στίχ. 17-20 (ἀρ. 224): «... in omnibus partibus et locis, in quibus nunc dominium habeo et habebo in antea, ...omnes, qui sub dominio nostro sunt...»

168. *Ibid.*, σελ. 119, στίχ. 4 καὶ σελ. 120, στίχ. 1.

169. *Ibid.*, σελ. 121, στίχ. 18.

170. *Ibid.*, σελ. 119, στίχ. 26-27.

171. Πὰ τὴν Ἄρτα βλ. TIB 3.113-115· εἰδικὰ περὶ τῶν συμβολικῶν δεσμῶν πρὸς τὴν ΚΠολη βλ. Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, «Πνευματικὸς βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς βυζαντινῆς Ἄρτας», in: *Ἡ βυζαντινὴ Ἄρτα καὶ ἡ περιότης της*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 2007, σελ. (25-40) 30-32.

172. Ἀντιστοιχῶς ὁ Ἀλέξιος Γ΄ ἐνταφιάζεται στὴν Νίκαια, βλ. *supra* σημ. 65.

στὰ ἔγκατά της τὴν σύζυγό του αὐτοκράτειρα Εὐφροσύνη¹⁷³ ὡς ἐπιπλέον βασιλικὴ παρακαταθήκη. Γι' αὐτὸ, ἡ Ἄρτα μετατρέπεται βαθμηδὸν στὸ πολιτικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ κέντρο τῆς Ἡπείρου, καθὼς ἐκεῖ εὐρίσκεται ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος ἀλλὰ καὶ τῆς *de facto* συνόδου τῆς Ἡπείρου¹⁷⁴ μὲ πρόεδρο τὸν μητροπολίτη Ναυπάκτου¹⁷⁵ Ἰωάννη Ἀπόκαυκο.

Ἰσχνές καὶ ἀβέβαιες εἶναι οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν οἰκιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἄρτας κατὰ τὴν δεκαετία διακυβερνήσεως τοῦ Μιχαῆλ Α',¹⁷⁶ ὁ ὁποῖος

173. Ἡ πρῶν αὐτοκράτειρα Εὐφροσύνη ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν καὶ ἐτάφη στὴν Ἄρτα (ca. 1211): Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 10, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 17, στίχ. 23-25: «ἡ γὰρ σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἐν τῇ τῆς Ἄρτης ἐτελεύτησε χώρα, ἔνθα καὶ ὁ νεκρὸς αὐτῆς κατετέθη.». Ἐφραίμ Αἰνίας, *Χρονογραφία*, 7589-7590, ἐκδ. Ο. LAMPSIDES, σελ. 269:

«θνήσκει βασιλις Εὐφροσύνη πρὸς νόσου,
καὶ θάπτεται δὴ τῷ πολυχνίῳ Ἄρτης.».

Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 800-801. L. GARLAND, *Βυζαντινὲς αὐτοκράτειρες*, σελ. 241.

174. Ἡ σύνοδος τῆς Ἡπείρου μαρτυρεῖται ὅτι ἐπὶ Μιχαῆλ Α' ἐκλέγει τὸν Δοκειανὸ ὡς μητροπολίτη Δυρραχίου καὶ τὸν Καλοσπίτη ὡς μητροπολίτη Λαρίσης, βλ. *supra* σημ. 73 καὶ 133 ἀντιστοιχῶς. Α. ΚΑΡΡΟΖΙΛΟΣ, *The ecclesiastical controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233)*, Thessaloniki, 1973, σελ. 52. Περὶ τοῦ ἀγνώστου τῶν κυρίων ὀνομάτων τους καὶ τῆς προσφωνήσεως μόνον μὲ τὸ οἰκογενειακὸ τους βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «Κωνσταντῖνος Καβάσιλας» (2001), σελ. 185. Ἀφοῦ ὁ Μιχαῆλ Α' μεριμνοῦσε γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν στὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθερωθέντα ἐδάφη (ΤΙΒ 3.85), ἄρα ἐξελέγησαν βεβαίως καὶ ἄλλοι ἀδήλου ὀνόματος ἐπίσκοποι σὲ αὐτὲς τὶς περιοχές. Περὶ τῶν ἀντικανονικῶν χειροτονιῶν μέχρι τὸ 1230 βλ. Κ. ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ, *Ἡ κανονικὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου κατὰ τὴν περίοδο 1204-1235*, [Βιβλιοθήκη Βυζαντινοῦ καὶ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου, 2], Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Σάκκουλας, 1995, σελ. 158-180· περὶ ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν καὶ ἐπισκόπων μετὰ τὸ 1204 βλ. J. PREISER-KAPPELLER, *Der Episkopat*, *passim*.

175. Περὶ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου βλ. ΤΙΒ 3.85-87· περὶ τῆς Ναυπάκτου βλ. ΤΙΒ 3.210-211. Ν. ΚΑΠΩΝΗΣ, «Υστεροβυζαντινὴ Ναύπακτος: τὸ νοτιοανατολικὸ προπύργιο τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204-1307)», *Ναυπακτικὰ* 10 (1998-1999) 475-502. Α. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, «Ἡ Ναύπακτος ἀπὸ τὰ πρωτοβυζαντινὰ χρόνια ὡς τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση τοῦ 1499 (ἱστορικὸ διάγραμμα)», *Ναυπακτικὰ* 5 (1990-1991) 45-76. Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος τῆς *Ναυπάκτου* βλ. Β. MIGLIORINI, «Ναύπακτος - Lepanto», *Studi Bizantini* 2 (1927) 305-311.

176. Βλ. «Εἶναι δύσκολο ὁ Μιχαῆλ Α' Δούκας νὰ μὴν ὀχύρωσε στοιχειωδῶς τὴν πόλη, τὴν ὁποία διάλεξε γιὰ ἔδρα του (ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἤδη ὀχυρώσεις), τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὀχύρωσε τὰ Γιάννενα, δευτέρη σημαντικὴ πόλη τῆς περιοχῆς.», Μ. ΚΟΡΔΩΝΗΣ, «Γιὰ μίαν ἱστοριογεωγραφικὴ μελέτη τῆς μεσαιωνικῆς πόλης τῆς Ἄρτας», in: *Ἡ βυζαντινὴ Ἄρτα καὶ ἡ περιοχή της*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 2007, σελ. (53-140) 60. Περὶ τῆς Ἄρτας ὡς πύλης τῆς Ῥωμανίας βλ. Α. DUCELLIER, «Aux frontières de la Romanie: Arta et Sainte-Maure à la fin du Moyen-Age», *Travaux et Mémoires* 8 (1981) 113-124.

ἀπουσιάζει συνεχῶς ὀδηγώντας τὰ πολυεθνῆ¹⁷⁷ στρατεύματά του σὰν κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης ἐναντίον τῶν κυκλούντων ἐχθρῶν του· οὔτε ὡς πρὸς τὴν Πουλχεριούπολη (Βελλέγραδα) ἢ μοναδικὴ ἐπιτοίχιος ἐπιγραφὴ μπορεῖ νὰ προσφέρει ἀσφαλεῖς πληροφορίες.¹⁷⁸ Μόνο ὡς πρὸς τὰ Ἰωάννινα¹⁷⁹ καθίσταται ἐφικτὸ νὰ ἀλιευθοῦν ἐλάχιστα στοιχεῖα κεκαλυμμένα ὡστόσο ὑπὸ τῆς ρητορικῆς ὑπερβολῆς τοῦ ἐγκωμιστικοῦ λόγου τοῦ Ἀπόκαυκου πρὸς τὸν Μιχαὴλ Α΄ ἢ μᾶλλον πρὸς τὸν κρατοῦντα τότε Θεόδωρο Α΄.

Στὸ ἐπιγραφόμενο ὡς *Σημείωμα περὶ οἰκίσεως τόπου*¹⁸⁰ κείμενο τῆς *διαγνώσεως*¹⁸¹ ὁ Ἀπόκαυκος ἐπαινεῖ τὸν σύγχρονό του Θεόδωρο Α΄ πλέκοντας τὸ ἐγκώμιο τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει μεταστάντος τῶν ὧδε, τοῦ *δουκὸς*¹⁸² κυροῦ Μιχαὴλ Α΄ τοῦ περιποθήτου υἱοῦ τοῦ περιβοήτου καὶ ἀειμακαρίστου σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ὁ ἱεράρχης παρουσιάζει τὸν προαπελθόντα ἀδελφὸ τοῦ ἡγεμόνος ὡς νέον Νῶε, δηλ. σωτήρα τοῦ χειμα-

177. Βλ. supra σημ. 121.

178. Βλ. supra σημ. 154.

179. Περὶ Ἰωαννίνων βλ. TIB 3.165-167.

180. Ἰωάννης Απόκαυκος, *Σημείωμα περὶ οἰκίσεως τόπου*, ἐκδ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σ. 453-454. Περὶ τοῦ *σημειώματος* βλ. Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Οἱ ἀπαρχές τῆς οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνάπτυξης τῶν Ἰωαννίνων (ΙΓ΄-ΙΕ΄ αἰ.)*, ἐκδ. Δῆμος Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα, 2006, σελ. 10-12· Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, «Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων», in: *Χαριστήριον εἰς Ἄ. Ὀρλάνδον*, Ἀθήναι, 1968, σελ. (439-515) 445-447. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Απόκαυκος*, 298-299. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Περὶ συνοικισμοῦ τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος* 3 (1889) 451-455, σελ. 451-454. Περὶ χρονολογήσεως βλ. L. STIERNON, «Les origines» (1959), σελ. 108 σημ. 29. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Ἡ χρονολόγησις ἐπιστολῶν» (1993-1994), σελ. 155.

181. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 55.

182. Ἄν καὶ προτείνεται ἡ διόρθωσις τῆς λέξεως «*δουκὸς*» σὲ «*Δουκός*» (Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 670 σημ. 5), ὡστόσο (βάσει τῶν ἄχρι τοῦδε ἀνεπαρκῶν βεβαίως ἐκδόσεων τοῦ corpus τῶν κειμένων τοῦ Ἀποκαύκου) διαφαίνεται ὅτι τὸ τριτόκλιτο οὐσιαστικὸ (*δουξ*, -*κός*) δηλώνει τὸ ἀξίωμα, π.χ. Ν. ΒΕΕΣ, «Unedierte Schriftsucke» (1976), σελ. 63, στίχ. 37-38: «...ὁ μεγαλυπέροχος δουξ τῆς ἐπισκέψεως Ἀχελῶου κύρ Νικόλαος ὁ Γοριανίτης...» (περὶ τοῦ *δουκὸς* βλ. G. PRINZING, «Studien zur Provinz- und Zentralverwaltung im Machtbereich der epirotischen Herrscher Michael I. und Theodoros Dukas [II]», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 25 [1983] 37-112, σ. 93-94 καὶ 110), ἐνῶ τὸ πρωτόκλιτο (*Δούκας*, -*κα*) δηλώνει τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα (ἐπώνυμο), π.χ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, «Κερκυραϊκὰ: Ἰωάννης Απόκαυκος καὶ Γεώργιος Βαρδάνης», *Vizantijskij Vremennik* (1907) 334-351, σελ. 344: «...τὸν ἀοίδιμον σεβαστοκράτορα κύριν Ἰωάννην τὸν Δούκαν...»· βλ. καὶ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σ. 454, στίχ. 48. Περὶ αὐτοῦ τοῦ μεταπλασμοῦ βλ. G. HORROCKS, *Ἑλληνικά: Ἱστορία τῆς γλώσσας καὶ τῶν ὁμιλητῶν της*, (μτφρ. Μ. ΣΤΑΥΡΟΥ - Μ. ΤΖΕΒΕΛΕΚΟΥ), Ἀθήνα: ἐκδ. Ἑστία, 2006, σελ. 418.

ζομένου λαοῦ ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῶν Λατίνων, ἀναφερόμενος στὴν σπουδαία δράση του πρὸς διάσωση καὶ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων.¹⁸³ Ἐκθειάζει τὴν μέριμνα καὶ τὶς συντονισμένες ἐνέργειες τοῦ Μιχαῆλ Α' τὸ τῶν Ἰωαννίνων τεκτενημένον πολίδιον καὶ εἰς μόρφωσιν κάστρου αὐτὸ ἀνεγείραντος καὶ ἐν αὐτῷ αὐτοὺς ἐνοικήσαντος,¹⁸⁴ ἐνῶ ἀποδοκιμάζει τοὺς ἐγγχωρίους κατοίκους, οἱ ὅποιοι κατόπιν ἐδείχθησαν πρὸς τὸν εὐεργέτην ἀχάριστοι,¹⁸⁵ ἀφοῦ ἐπεχείρησαν ἐκδιῶξαι, οὓς ἐκεῖνος ὁ μακάριος ἀνὴρ ἐκ τῶν ἀναγκῶν σωσάμενος προσεκάθισεν¹⁸⁶ ἐντὸς τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων. Αὐτὸ ἀποτελέσκει ἀφορμὴ ἐπεμβάσεως τοῦ ἡγεμόνος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐτάχθη νὰ παραμείνουν οἱ ἐμπερίστατοι νεήλυδες ἐντὸς τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ ἀπέχουν οἱ ἐγγχώριοι ἀπὸ ἀπειλητικῆς ἐνέργειας κατὰ τῶν τετιμημένων προσφύγων.¹⁸⁷

183. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Οἱ κλάδοι κωνσταντινοπολιτικῶν οἰκογενειῶν στὰ Γιάννενα μετὰ τὸ 1204 καὶ ἡ νομὴ τῆς ἐξουσίας», *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie (Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur)*, [Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik, 7], Wiesbaden 2005, σελ. 445-455.

184. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 22-24. Περὶ τῆς ρητορικῆς ὑπερβολῆς τοῦ Ἀποκαυκοῦ βλ. Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ κάστρο τῶν Ἰωαννίνων καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς πόλης», *Ἱστορία-λογιοσύνη: ἡ Ἡπειρος καὶ τὰ Ἰωάννινα 1430-1913*, Ἰωάννινα: ἐκδ. Πανεπιστήμιου Ἰωαννίνων, 2015, σελ. (405-450) 439-440.

185. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 34. Πρβλ. τὸ ἀντιθετικὸ σχῆμα εὐεργέτου vs ἀχαρίστου στὴν ὑμνογραφία: πχ. *Παρακλητικὴ*, Ἦχος βαρῦς, Αἴνιοι, 4, ἐκδ. Ι. ΒΕΛΟΥΔΟΣ, *Παρακλητικὴ*, Βενετία, 1871, σελ. 270: «πρὸς τοὺς ἀχαρίστους ὁ εὐεργέτης» (βλ. *Παρακλητικὴ*, Ρώμη, 1885, σελ. 549). *Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας*, Στιχηρὰ Αἴνων Μ. Δευτέρας, ἐκδ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. II, Πετροῦπολις, 1894, σελ. 38, στίχ. 27: «ἀχάριστοι ὀφθέντες περὶ τὸν εὐεργέτην...». Ρωμανὸς Μελφδός, *Κοντάκιον εἰς τὸ πάθος*, 43.8.7, ἐκδ. J. GROSIDIER DE MATONS, *Hymnes - Romanos le Mélode. 4: Nouveau Testament: (XXXII - XLV)*, [Sources Chrétiennes 128], Paris 1967, σελ. 510: «καὶ νῦν τὸν σὸν εὐεργέτην ὄλωσ ἀχάριστος πέλων». Βλ. καὶ *Εἰς ἀνομβρίαν εὐχὴ γ'*, ἐκδ. Ι. GOAR, *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Venetiis, 1730, σελ. 615, στίχ. 31-32: «... προσερχόμεθά σοι τῷ εὐεργέτῃ οἱ ἀγνώμονες, καὶ ἀχάριστοι». Βασίλειος Καισαρείας, *Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*, ἐκδ. P. TREVISAN, *San Basilio: Commento al profeta Isaia*, τ. I-II, Torino, 1939, ἀρ. 65, στίχ. 11-12: «ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ἡ ἀλλοτρίωσις ἀπὸ Θεοῦ, τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστον».

186. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σ. 454, στίχ. 36-37.

187. Ρ. ΣΤΕΦΕΣ, «Die Regesten» (2015), ἀρ. 10. Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, *Σημείωμα περὶ οἰκίσεως τόπου*, ἐκδ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 45: «...ἐτάχθη παρὰ τοῦ σωτήρος ἐκείνου καὶ ἀξιωμακαρίστου ἀνδρὸς (sc. Μιχαῆλ Α')...». Ἄν ἡ κατωτέρω λέξη «ὀρισμοῦς» (Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 49-50) δὲν ἀποτελεῖ terminus technicus (Ι. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ*, I, ἐκδ. ΚΒΕ/ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1972, σελ. 183-187) ἐκ παραδρομῆς στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ, τότε ὁ Ἀπόκαυκος προφανῶς παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαστικὸ ἐνθουσιασμό του γράφει ἀπαραθραύστους τηρεῖσθαι τοὺς βασιλικοὺς ὀρισμοὺς ἀναφερόμενος συλλήβδην ὄχι μόνον στὸν πρόσφατο βασιλικό

Τὸ κείμενο τοῦτο, τὸ ὁποῖο βέβαια ἐξυμνεῖ τὸν Θεοδωρο Α΄ διὰ τοῦ ἐπαίνου τοῦ ἀδελφοῦ του, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς «βασιλικὸς ἀνδριάς»,¹⁸⁸ καθὼς ἀποδίδονται στὸν Μιχαῖλ Α΄ οἱ ἀρετὲς τοῦ ἰδανικοῦ βασιλέως. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου διακηρύσσεται ὡς *πολιστής*,¹⁸⁹ μία βασικὴ βασιλικὴ ιδιότητα τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς θεωρίας σχετιζόμενη πρὸς τὰς τῶν πόλεων ἐπανορθώσεις,¹⁹⁰ πού ἀποτελοῦν πεδίο ἐκδιπλώσεως τῆς βασιλικῆς ἰσχύος καὶ μεγαλωσύνης. Ἐπίσης ὁ ἐγκωμιαστὴς χαρακτηρίζει τὸν Μιχαῖλ Α΄ ὡς *σωτήρα πολιούχου*,¹⁹¹ ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ σὲ ἀσφαλὲς μέρος καὶ

ὀρισμὸ (Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 47) τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Α΄ (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 62) ἀλλὰ καὶ στὴν ἀντίστοιχη παλαιότερη πράξι τοῦ Μιχαῖλ Α΄ (R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 10).

188. Περὶ «βασιλικῶν ἀνδριάντων» (*specula principum*) βλ. Σ. ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Οἱ Πηγές*, παρ. 3.3.2, σελ. 141-143, καὶ παρ. 5.6.4, σελ. 309-310, καὶ παρ. 6.3.6, σελ. 394-395. Κ. ΠΑΪΔΑΣ, *Ἡ θεματικὴ τῶν βυζαντινῶν κατόπτρων ἡγεμόνος τῆς πρώιμης καὶ μέσης περιόδου (398-1085)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Γρηγόρης, 2005. IDEM, *Τὰ βυζαντινὰ κάτοπτρα ἡγεμόνος τῆς ὕστερης περιόδου (1254-1403)*, Ἀθήνα: ἐκδ. Γρηγόρης, 2006.

189. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 31· βλ. καὶ Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.905A: «ὅς δὴ (sc. Μιχαῖλ Α΄) Βελλάγραδά τε καὶ Ἰωάννινα καὶ τὴν Βόνδιτζαν ἔκτησε...».

190. Πρβλ. Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος: «...τὴν τοῦ ὑπῆκόου περιποίησιν, τὰς βουλὰς, τὰ τρόπαια, τὰς κοσμικὰς συστάσεις, τὰς πολιτικὰς καταστάσεις, τὰς τῶν πόλεων ἐπανορθώσεις. Αὗται ἀξιεπαίνετοι βασιλεῦσιν εὐφημίαι, αἴτινες καὶ πᾶν τὸ ὑπῆκοον προσκαλοῦνται εἰς εὐνοίαν.», ἐκδ. Ε. LAMBERZ, *Concilium Universale Nicaenum Secundum: Concilii actiones VI-VII*, [Acta conciliorum oecumenicorum II.3.3], Berlin 2016, σελ. 780, στίχ. 25-28. Κανὼν 38 Πενθέκτης Συνόδου, ἐκδ. Η. ΟΗΜΕ, *Concilium Constantinopolitanum A. 691/2 in Trullo habitum (Concilium Quinisextum)*, [Acta conciliorum oecumenicorum II.2.4], Berlin - New York 2013, σελ. 40, στίχ. 5-6. Κανὼν 17 Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐκδ. Ρ. JOANNOU, *Discipline Générale Antique (IIe-IXe s.)*, [Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo. Fontes, 9], I/1, Grottaferrata (Roma), 1962, σελ. 83, στίχ. 14-16: «Εἰ δὲ τις καὶ ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ καὶ αὐθις καινισθεῖ...». Βλ. καὶ Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, 86.5, ἐκδ. G. PRINZING, σελ. 298, στίχ. 55-58: «Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ἔκπαιλα τοῖς βασιλεῦσιν ἀνεμιμένην δικαιοδοσίαν, τὴν πόλεις καινίζουσαν καὶ ἀπὸ τιμῆς ἐλάττονος, ἐπισκοπῆς δηλονότι εἰς μείζω ταύτας ἀνάγουσαν μητροπολιτικὴν ἢ ἀρχιεπισκοπὴν, μητροπολίτης ἐγένου...».

191. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 31. Περὶ τῆς πιθανῆς μεταγενέστερης ἀντικαταστάσεως τοῦ *πολιστοῦ* καὶ *πολιούχου* τῶν Ἰωαννίνων Μιχαῖλ Α΄ ἀπὸ τὸν ἀρχάγγελο Μιχαῖλ κατὰ τὸ ἔγγραφο προνομίων (a. 1319) τοῦ Ἄνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου βλ. F. MIKLOSICH - J. MÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, V, Vindobonae, 1887, σελ. 78: «Ὁ δὲ δὴ πρῶτος αὐτῷ κόσμος ἐπὶ πᾶσι τῷ πολισματι καὶ μέγιστος, καὶ οὐ πάντα τᾶλλα ἤττηται· πολιστής γὰρ αὐτῷ καὶ πολιούχος καὶ πάντα καλῶς πράττειν προστάτης κράτιστος ὁ μέγας τῶν ἄνω τοῦ Θεοῦ ταγματῶν ἀγγελικῶν πρωτοστάτης Μιχαῖλ, ἐν πᾶσι καιροῖς καὶ παντὶ πράγματι χορηγὸς καλῶν, ῥύστης ἀλεξίκακος, καλλύνων

σφῶζει τὸν λαὸ του¹⁹² ἀπὸ τὶς ἐπιβουλὰς τῶν πολεμίων ὑψώνοντας τείχη πρὸς ἐνίσχυση τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως.¹⁹³ Ἔτσι, ὁ ἀνώτατος κυβερνήτης ἀναδεικνύεται «εὐεργέτης»¹⁹⁴ τῶν ὑπηκόων του, καθὼς ἡ δράση του ἀποβλέπει στὴν ὠφέλεια καὶ τὴν σωτηρία τοῦ λαοῦ του.¹⁹⁵ Ἔργο ἐπομένως πρῶτιστο

τε καὶ κρατύνων πάνυ τοι φιλοστόργως, ὡς εἰπεῖν, τὸ πόλισμα καὶ ἰδιοποιούμενος ἐκ μακρῶν τῶν χρόνων καὶ πρὶν ἢ καὶ πόλισμα τὸν χώρον εἶναι, βρύων ἐκάστοτ' ἐνταῦθα, καὶ ὅσαι ἡμέραι θαύματ' ἐπ' ἀνθρώπων εὐεργεσίαις αὐτόθι τε τοῖς ἐποίκοις καὶ πολίταις αὐτοῦ, καὶ πᾶσιν αὐτόθεν ἐπικαλούμενος εἰς δόξαν καὶ κλέος οὐχ ἥκιστα ἀπαράμιλλον αὐτῶν τῶν πρῶτως καὶ συνεχῶς ἀεὶ τῆς αὐτοῦ προστασίας καὶ σκέπης λαχόντων.» (F. DÖLGER, *Regesten*, ἀρ. 2412). Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, «Ἱστορικά» (1968), σελ. 446-447. Πιθανὸν δὲ ὁ Μιχαὴλ Α' νὰ σχετίζεται καὶ μὲ τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ναὸ τῶν Ἰωαννίνων (Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, «Ἱστορικά» [1968], σελ. 447)· περὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ὡς προστάτου τῆς δυναστείας τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ ἀντιστοίχου ναοῦ τῆς Ἄρτης βλ. Δ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ, *Οἱ τοιχογραφίες τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἄρτας κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, Ἰωάννινα: ἐκδ. Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 2010, σελ. 340 σημ. 2067. IDEM, «Τὸ παρεκκλήσιο τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στὸ καθολικὸ τῆς Παρηγορήτισσας καὶ ἡ ἀναθηματικὴ παράσταση ἡγεμόνων τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου», *Ἀφιέρωμα στὸν Μ. Γαρίδη*, I, Ἰωάννινα: ἐκδ. Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 2003, σελ. 123-152.

192. Πρβλ. Νεαρὰ διάταξις («*ιατήρ*») Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (α. 1148), ἐκδ. C.E. ZACHARIAE A LINGENTHAL, *Jus Graeco-Romanum*, τ. III, Lipsiae, 1857, §4.66, σελ. 443, στίχ. 4-7 (F. DÖLGER, *Regesten*, ἀρ. 1372): «*Ἡ δὲ τοῦ νέου τῷ Θεῷ ἐκλεκτοῦ καθηγουμένη τούτου λαοῦ βασιλεία μου, μετὰ τὸν ἐν βασιλεῦσιν ἐκείνιν ἄλλον Μωσέα, τοῦ λαοῦ σωτήρα καὶ ὁδηγόν, τὸν ἀοίδιμον λέγω αὐθέντην τῆς βασιλείας μου καὶ γεννήτορα (sc. Ἰωάννην Β' Κομνηνόν)...*».

193. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Τὰ βυζαντινὰ Γιάννενα», *Ἱστορικογεωγραφικά* 9 (2002), σελ. 68 κέξ

194. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 34. Ὁ Μιχαὴλ μνημονεύεται ἐπίσης ὡς εὐεργέτης τῶν Ραγουσαίων: R. STEFEC, «*Beiträge*» (2014), σελ. 334, στίχ. 12-13 (R. STEFEC, «*Die Regesten*» [2015], ἀρ. 92)· βλ. καὶ *supra* παρ. 10 (*Ἐμπορικὴ συνθήκη μὲ Ραγοῦζα*) καὶ R. STEFEC, «*Die Regesten*» (2015), ἀρ. 11.

195. Πρβλ. Θεμιστίος, *Ἐρωτικὸς ἢ περὶ κάλλους βασιλικῶν*, 13.171c, ἐκδ. H. SCHENKL - G. DOWNEY, *Themistii orationes*, τ. I, Lipsiae, 1951, σελ. 246, στίχ. 6-8: «*...βασιλέως λέγω βουλὴν, ἧς ἔργον τὸ σφῶζειν τοὺς ὑπηκόους, ὡσπερ καὶ ἐκάστης ἀρχῆς τὸ σφῶζειν ὅτου ἄρχει*» (βλ. μτφρ. καὶ σχόλια ἐν R. MAISANO, *Discorsi di Temistio*, Torino 1995, σελ. 512-513· περὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Θεμιστίου βλ. L. DALY, *The political life and thought of Themistius*, [Loyola University], Chicago, 1970)· βλ. καὶ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, 14.10.12: «*...alienae custod salutis...*», 25.3.18: «*...iusti esse finem imperii, oboedientium commodum et salutem...*», 29.2.18: «*...nihil aliud esse imperium, ut sapientes definiunt, nisi curam salutis alienae...*», 30.8.14: «*Finis enim iusti imperii, ut sapientes docent, utilitas oboedientium aestimatur et salus.*», ἐκδ. E. GALLETIER - J. FONTAINE - G. SABBAH, *Ammianus Marcellinus: Histoires*, τ. I (1968), τ. IV (1977) καὶ τ. VI (1999), ἀντιστοίχως· βλ. καὶ σχόλια ἀντιστοίχως: P. DE JONGE, *Sprachlicher und historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus XIV*, Groningen, 1935. J. DEN BOEFT et al., *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XXV*, Leiden - Boston, 2005, σελ. 95-96, καὶ EIDEM, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XXIX*, Leiden - Boston, 2013, σελ. 101, καὶ EIDEM, *Philological and*

τοῦ ἡγεμόνος ἀποτελεῖ ἡ ἀνύστακτη πρόνοια¹⁹⁶ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας καὶ εὐημερίας τῶν διοικουμένων¹⁹⁷ ἀλλὰ καὶ ἡ φροντίδα τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἀδικιῶν,¹⁹⁸ ἂν καὶ μερικοί, ὄχι μόνον τυφλωμένοι ἀπὸ τὴν ἰδιοτέλεια καὶ τὸ προσωπικὸ συμφέρον ἀλλὰ καὶ ἀχάριστοι, κατηγορήσαν τὸν Μιχαῆλ Α΄ ὅτι κατεπάτησε τὰ δικαιώματά τους χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν προσφύγων ἐντὸς τῶν Ἰωαννίνων.¹⁹⁹ Σύμφωνα ὅμως μὲ τὸν ἱεράρχη ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς Ἡπείρου ἔδειξε ἐμπράκτως ὅτι δὲν παραμελεῖ κανένα ἀπὸ τοὺς πολῖτες τῆς ἐπικράτειας²⁰⁰ καὶ κυρίως τοὺς ἐμπερίστατους, ἐξομοιούμενος ἔτσι μὲ πατέρα καὶ «ποιμένα» τὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθέμενον καὶ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐθνῶν ἐκσπάσαντα καὶ σκεπασάμενον πάντα.²⁰¹ καθ΄

Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XXX, Leiden - Boston, 2015, σελ. 180-181.

196. Πρβλ. *Novellae Marciani*, 2pr (a. 450), ἐκδ. TH. MOMMSEN - P. MEYER, *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges Novellae ad Theodosianum pertinentes*, τ. II, Berolini, 1905, σελ. 185, στίχ. 2-σελ. 186, στίχ. 4: «*nam id die ac nocte prospicimus, ut universi, qui sub nostro imperio vivunt, et armorum praesidio ab hostili impetu muniantur et in pace libero otio ac securitate potiantur.*».

197. Πρβλ. ΣΤ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐκδ. R. RIEDINGER, *Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, [Acta Conciliorum Oecumenicorum II.2.1], Berlin 1990, σελ. 10, στίχ. 21: «...μερίμναις στρατιωτικαῖς τε καὶ πολιτικαῖς ἀνευδότης ἡ ἡμετέρα συνέχεται γαλήνη...».

198. Πρβλ. Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐκδ. E. SCHWARTZ, *Concilium universale Chalcedonense*, [Acta conciliorum oecumenicorum II.1.1], Berlin 1962, σελ. 66, στίχ. 26-28: «Σκοπὸς τῶ ὑμετέρῳ κράτει ἀπάντων μὲν τῶν ὑπηκόων προνοεῖν καὶ χεῖρα ὀρέγειν ἅπασιν τοῖς ἀδικουμένοις...».

199. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 33-43, 50-51. Μ. Δένδιας Μ., «Διενέξεις μεταξὺ αὐτοχθόνων καὶ προσφύγων ἐν Ἡπείρῳ μετὰ τὸ 1204 καὶ ἡ ἀκολουθηθεῖσα ἐποικιστικὴ πολιτικὴ», *Atti dell' VIII Congresso Internazionale di Studi Bizantini*, II, [Studi bizantini e neoellenici, 8], Roma, 1953, σ. 302-306.

200. Πρβλ. *Novellae Marciani*, 2pr (a. 450), ἐκδ. TH. MOMMSEN - P. MEYER, *Theodosiani libri XVI*, σελ. 185, στίχ. 1-2: «*Curae nobis est utilitati humani generis providere.*».

201. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 51-53. Πρβλ. Ἰωάν. 10.11 «*Εγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων.*» ἀλλὰ καὶ *Εβρ.* 13.17: «*αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες*», ἐκδ. E. NESTLE - B. ALAND et al., *Novum Testamentum (Graece)*, Stuttgartiae, ²⁸2012, σελ. 282 καὶ 586, ἀντιστοιχῶς. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Τριακονταετηρικός*, 2.5: «*τοῦτο δὴ μέγιστον ἱερεῖον πρὸ τῶν ἀπάντων καλλιερεῖ βασιλεύς, θύει δ' ἄτε ποιμὴν ἀγαθός ...*» καὶ 7.9, ἐκδ. [Kirchenväter-Commission der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften], *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, τ. VII, Leipzig 1902, σελ. 200, στίχ. 14-15 καὶ σελ. 214, στίχ. 27, ἀντιστοιχῶς. Ἀγαπητὸς διάκονος, *Ἐκθεσις κεφαλαίων παραινεικῶν*, 2: «*Ὡς κυβερνήτης ἀγρυπνεῖ διαπαντὸς ὁ τοῦ βασιλέως πολυόμματος νοῦς, διακατέχων ἀσφαλῶς τῆς εὐνομίας τοὺς οἶακας καὶ ἀπωθούμενος ἰσχυρῶς τῆς ἀνομίας τοὺς ῥύακας, ἵνα τὸ σκάφος τῆς παγκοσμίου πολιτείας μὴ περιπίπτῃ κύμασιν ἀδικίας.*», ἐκδ. R.

ὑπερβολὴν περιγράφεται ὁ Μιχαὴλ Α΄ νὰ ἀναλώνεται γιὰ τὴν εὐημερία τῶν ὑπηκόων²⁰² καὶ νὰ θέτει ὡς πρῶτιστο στόχο τὴν σωτηρία τῶν πολιτῶν ὡς πατὴρ τοῦ λαοῦ.²⁰³ αὐτὴ ἢ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ὡς ποιμένος - πατρὸς προσοικειώση ἰδιότητος ἱερατικῆς ἀλλὰ καὶ θεϊκῆς ἀνάγεται στὴν μυστικὴ θεώρηση τοῦ κράτους καὶ στὴν ἀναβίωση τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τῆς πρῶν αὐτοκρατορίας.²⁰⁴ ἡ ἀποθέωση τοῦ ἡγέτη συντελεῖται μὲ τὴν ἐξύψωσὴ

RIEDINGER, *Agapetos Diakonos: Der Fürstenspiegel für Kaiser Iustinianos*, [Ἐταιρεία Φίλων τοῦ Λαοῦ. Κέντρον Ἐρεύνης Βυζαντίου, 4], Ἀθήναι, 1995, σελ. 26, στίχ. 8-12. Βλ. καὶ σχόλια ἐν Κ. ΠΑΪΔΑΣ, *Ἀγαπητοῦ διακόνου Ἐκθεσις κεφαλαίων παραινετικῶν: νουθεσίαι στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸ Α΄*, Ἀθήνα: ἐκδ. Γρηγόρης, ²2018, σελ. 147-148. Περὶ δὲ τῆς συμβολικῆς σημασίας τῆς ἀγρυπνίας τοῦ βασιλέως βλ. D. LETSIOS, «Die “vigilantia Caesaris” am Beispiel des “schlaflosen” Justinian», in: *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike (Festgabe für Professor Johannes Straub)*, Athen 1989, σελ. 122-146.

202. Πρβλ. Ξενοφῶν, *Ἀγησίλαος*, 7.1: «...βασιλέως ἀγαθοῦ τοῦτο ἔργον ἐνόμιζε, τὸ τοὺς ἀρχομένους ὡς πλεῖστα ἀγαθὰ ποιεῖν.», E. MARCHANT, *Xenophontis opera omnia*, τ. V, Oxford, 1920. Περὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ξενοφῶντος βλ. J. GRAY, *Xenophon's Mirror of Princes*, Oxford, 2011. N. HUMBLE, «Xenophon and the Instruction of Princes», in: *The Cambridge Companion to Xenophon*, Cambridge, 2016, σελ. 416-434. R. BUXTON, *Aspects of leadership in Xenophon*, [Histos Supplement, 5], Newcastle, 2016.

203. Περὶ τῆς εἰκόνας τοῦ βασιλέως ὡς πατρὸς βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ: Ἐξήγησις τῆς τοῦ Παύλου πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς*, 8.14.3, ἐκδ. É. DES PLACES - G. SCHROEDER, *Eusèbe de Césarée - La Préparation évangélique. Livres VIII-X*, [Sources Chrétiennes 369], Paris 1974, σελ. 144: «...βασιλεὶ δὲ οὐκ ἔστι πρόσρησις οἰκειότερα πατρὸς· ὁ γὰρ ἐν ταῖς συγγενείαις πρὸς τέκνα γονεῖς, τοῦτο βασιλεὺς μὲν πρὸς πόλιν, πρὸς δὲ κόσμον ὁ Θεός, δύο κάλλιστα φύσεως θεσμοῖς ἀκινήτοις ἀδιαλύτῳ ἐνώσει ἀρμοσάμενος, τὸ ἡγεμονικὸν μετὰ τοῦ κηδεμονικοῦ.». Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας*, 1.3.5, ἐκδ. M. DUBUISSON - J. SCHAMP, *Des magistratures de l'État romain*, I, [Collection des Universités de France. Série grecque, 450], Paris 2006, σελ. 10: «...πατρὸς ἅμα καὶ ἡγεμόνος στοργὴν περὶ τοὺς ὑπηκόους ἐνδεικνύμενον...». Περὶ παραλληλισμοῦ τῆς ἐξουσίας βασιλέως - πατρὸς - ἱερέως βλ. Θεοδώρητος Κύρου, *Περὶ προνοίας*, 7, ἐκδ. PG 83.684BD: «Ἀρχουσι τοιγαροῦν πόλεων μὲν, ἄρχοντες· κωμῶν δὲ, κηδεμόνες· στρατηγοὶ, στρατείας· καὶ τούτων δὲ κάκεινων οἱ βασιλεῖς... Ἄρχει καὶ παίδων πατὴρ, καὶ παιδεύει τοὺς παῖδας ἀκολασταίνοντας, καὶ ἐπαινεῖ σωφρονοῦντας... Ταύτην τὴν τάξιν καὶ τοῖς ἱερεῦσι δέδωκεν ὁ τῶν ὄλων Θεός· καὶ τοὺς μὲν ἱερωσύνης ἤξίωσεν, τοῖς δὲ τὴν τούτων ἡγεμονίαν ἐπίστευσε...»· γενικῶς περὶ τοῦ πατρὸς βλ. Φ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ποιμένας ἢ τύραννος, ὁ πατέρας στὴν χριστιανικὴ λογοτεχνία τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἄρμος, 2013.

204. Περὶ τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας βλ. I. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ πολιτικὴ θεωρία τῶν Βυζαντινῶν*, Θεσσαλονίκη, 1988, passim. E. ΓΛΥΚΑΤΖΗ, *Ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ψυχογιός, 1997. Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὰ προοίμια τῶν πολιτειακῶν πράξεων βλ. B. ΚΟΛΛΙΑΣ, *Τὰ χρυσόβουλλα*, παρ. 10-11, σελ. 178-211. H. HUNGER, *Prooimion: Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*, [Wiener Byzantinistische Studien, 1], Vienna, 1964, passim.

του στο επίπεδο του *ἥρωος*²⁰⁵ και στην παρότρυνση του ἐγκωμιαστοῦ πρὸς τοὺς πολῖτες *μνήμην αἰεὶ ποιεῖσθαι αὐτοῦ*.²⁰⁶

Τὸ ἐγκωμιαστικὸ αὐτὸ κείμενο λοιπὸν διαγράφει τὴν εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ Α΄ ὡς ἀρίστου ἡγεμόνος καὶ *κεκαλλωπισμένου πάσαις ταῖς ἀρεταῖς*²⁰⁷ ἀποδίδοντάς του ἔτσι πλεῖστες ὅσες βασιλικές ιδιότητες, τὶς ὁποῖες εἶχε συγκεντρώσει ἢ ἕως τότε παράδοση τῶν «βασιλικῶν ἀνδριάντων». Κἀτω ὅμως ἀπὸ τὴν ρητορικὴ ὑπερβολὴ καλύπτεται τεχνηέντως τοῦ Μιχαὴλ Α΄ ἢ προσπάθεια, ἢ ὁποία εὔρε συνεχιστὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Θεοδώρου Α΄, νὰ προσελκύσει στὴν ἐπικράτειά του τὶς περιπλανώμενες εὐγενικῆς τάξεως οἰκογένειες τῶν προσφύγων τῆς ΚΠόλεως,²⁰⁸ καθὼς ἔτσι μόνο θὰ μπορούσε νὰ πολιτογραφήσει στὸ νεότευκτο κράτος του συγκλητικὸς καὶ ὑψηλοὺς ἀξιωματοῦχους, οἱ ὁποῖοι διέθεταν τὸ προνόμιο τῆς περιαφῆς τοῦ ἀξιώματος ἢ τίτλου τους ὑπὸ τῆς πάλαι ποτὲ βασιλικῆς πορφύρας τῆς ΚΠόλεως.²⁰⁹

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μεθόδου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἀπέκτησε ἐπιπλέον νομιμοποιητικὸ ἔρεισμα στὴν ἀνώτατη ἐξουσία του, διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς σφζόμενες πληροφορίες περὶ τὴν νομικὴ γραμματεία ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἡγεμονίας του, ἂν καὶ ἡ ἐμπόλεμη κατάσταση ὑπῆρξε μόνιμος ἀνασταλτικὸς παράγοντας,²¹⁰ ὡστόσο θεμελιώθηκε στὶς ἀνακτηθεῖσες

205. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 25.

206. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 54. Πρβλ. τὴν εὐγνωμοσύνη, τὴν ὁποῖαν ὀφείλουν οἱ Νικαεῖς στὸν ἐκεῖσε θεμελιωτὴ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς (περὶ τοῦ δισήμου τῆς λέξεως βλ. R. MACRIDES, *George Akropolis*, σελ. 159 σημ. 13) Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρη: Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 18, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 32, στίχ. 6-8: «*Ἀρχὴ γοῦν οὗτος ἐγεγόνει τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, ᾧ καὶ πολλὴν χάριν ὄφλειν τοῖς Ῥωμαίοις πάνυ δεόν καθέστηκε.*».

207. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 25.

208. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Οἱ κλάδοι κωνσταντινοπολιτικῶν οἰκογενειῶν» (2005), σελ. (445-455) 445-446 καὶ 448. Τὸ κείμενο τοῦ Ἀποκαύκου παρέχει μία ἔνδειξη περὶ προνομιακῆς μεταχειρίσεως τῶν εὐγενῶν προσφύγων, καθότι σημειώνει ὅτι *ἅπασι τόποι κατοικίας καὶ μοναὶ κατ' ἀξίαν ἐδόθησαν* (Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος*, ἀρ. 7, σελ. 454, στίχ. 26), βλ. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Οἱ κλάδοι κωνσταντινοπολιτικῶν οἰκογενειῶν» (2005), σελ. 446. Περὶ τῆς Νικαίας πρβλ. «Τὰ μέλη τῆς κωνσταντινουπολιτικῆς ἀριστοκρατίας ποῦ τὸν (sc. Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρη) εἶχαν ἀκολουθήσει στὸν νέο χῶρο δράσης του ἀποτέλεσαν καὶ τὸν κύριο παράγοντα τῆς νομιμοποίησης, θεσμικῆς ἐδραίωσης καὶ ιδεολογικῆς προβολῆς τῆς ἐξουσίας του.», Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 49.

209. Οἱ πληροφορίες ἀφοροῦν μόνο στὰ Ἰωάννινα, ἐνῶ δὲν σφζονται ἀντίστοιχα στοιχεῖα γιὰ τὴν Ἄρτα· βλ. Μ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ, «Οἱ κλάδοι κωνσταντινοπολιτικῶν οἰκογενειῶν» (2005), σελ. 455. Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Νέα ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν βυζαντινὴ πόλη τῆς Ἄρτας», *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 1992, σελ. (375-400) 377 σημ. 22.

210. Πιθανὸν ἢ ἀνάλωση τοῦ Μιχαὴλ Α΄ στὰ πολεμικὰ μέτωπα δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ

περιοχὲς πολιτειακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία εἶτε ἐξ ἀρχῆς εἶτε δι' ἐπαναφορᾶς τῆς προτέρας καταστάσεως. Ὡς πρὸς τὸν διοικητικὸ μηχανισμό οἱ ἐνδείξεις τῶν κειμένων συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως ἑνός (αὐτοκρατορικοῦ προτύπου) πολιτειακοῦ μορφώματος²¹¹ μὲ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Α' στὴν κορυφὴ τῆς ἱεραρχίας περιβαλλόμενον ἀπὸ τὸ συμβούλιο τῶν εὐγενῶν κατὰ τὸν τύπο τῆς συγκλήτου.²¹² Ὁ ἡγεμὼν ὀρίζει τὸν διάδοχό του,²¹³ ἀσκεῖ τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία, εἶναι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑπεύθυνος γιὰ τὸν λαό του, εἶναι νομοθέτης, ἀπονέμει δικαιοσύνη καὶ οἱ ἀποφάσεις του δεσμεύουν τὸ κράτος του κατὰ τὶς διακρατικὲς συνθήκες.²¹⁴ Ὅλα δὲ τὰ διοικητικὰ ὄργανα τοῦ κράτους ἐπιλέγονται καὶ διορίζονται κατὰ τὴν κυριαρχικὴ καὶ ἀνεξέλεγκτη βούλησή του.²¹⁵ Στὴν ἐπικράτειά του ὑπάρχει

ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἀνέγερση νέων ναῶν, βλ. Ν. ΚΑΠΩΝΗΣ, *Ἡ ναοδομικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου τὴν περίοδο τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν Ἀγγέλων (1204-1318)*, διδ. διατριβή, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἄργινο, 2005, σελ. 370-371.

211. Περὶ τῆς πολιτειακῆς καταστάσεως πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως (1204) βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πολίτευμα*, σελ. 350 κ.έξ.

212. J. LONGNON, *Henri de Valenciennes*, §584.

213. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 123, στίχ. 65-67 (ἀρ. 224): «*Et post decessum meum de singulis capitulis obseruandis debet simile per omnia facere sacramentum.*», βλ. δὲ *ibid.*, σελ. 120, στίχ. 5-σελ. 121, στίχ. 6 (ἀρ. 224): «*...concessistis michi et hereditibus meis...*». Πρβλ. καὶ περὶ τοῦ Petrus Zianus: *ibid.*, σελ. 119, στίχ. 5 (ἀρ. 223): «*...et successoribus ejus.*». Περὶ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Α' βλ. Κ. ΒΑΡΖΟΣ, *Ἡ γενεαλογία*, τ. II, σελ. 682 σημ. 48. D. POLEMIS, *The Doukai*, σελ. 92 σημ. 10· ἴσως νὰ ἀποτελεῖ σφάλμα τοῦ γραφέως (G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 123, στίχ. 66 (ἀρ. 224): «*...filius [an frater?] meus Constantinus...*») καὶ νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαὴλ Α', βλ. Ν. ΛΑΠΠΑΣ, *Πολιτικὴ ἱστορία*, σελ. 88 σημ. 263. Συμβασιλέα ἀναδεικνύει καὶ ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρης στὴν Νίκαια τὸν υἱόν του Νικόλαο, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀώρων θὰ ἐκμετρήσει τὸ ζῆν· βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, «*Cinq actes inédits du patriarche Michel Autôreianos*», *RÉB* 25 (1967) 113-145, σελ. 122-124. Η. ΓΙΑΡΕΝΗΣ, *Ἡ συγκρότηση*, σελ. 48-49.

214. Πρβλ. τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία περὶ ἡγεμόνος στὰ προοίμια τῶν ἰουστινιάνειων νεαρῶν διατάξεων ἐν Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ Πηγές*, παρ. 1.3.3, σελ. 60-63.

215. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 122, στίχ. 36-37, 59-60 (ἀρ. 224): «*...ex quo notificatum mihi fuerit, vel bailiis meis.*», «*...omnes bailos meos, quos, sicut michi placuerit, per loca diversa constituam...*». Πρβλ. *Digesta* 1.4.1pr (Ulpianus), ἐκδ. ΤΗ. ΜΟΜΜΣΕΝ - Ρ. ΚΡΥΕΓΕΡ, *Iustiniani Digesta*, [*Corpus Iuris Civilis*, 1] Berolini, 1877, σελ. 7 καὶ 6, ἀντιστοιχῶς: «*Quod principi placuit, legis habet vigorem*» καὶ 1.3.31 (Ulpianus): «*Princeps legibus solutus est*». Βασιλικά 2.6.2, ἐκδ. Η. SCHELTEMA - D. HOLWERDA - Ν. VAN DER WAL, *Basilicorum libri LX. Series A (Textus)*, [*Scripta Universitatis Groninganae*], Groningen etc., 1953-1988, σελ. 75, στίχ. 6 καὶ 4: «*Ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν...*» καὶ 2.6.1: «*Ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται*». Σχόλια Βασιλικῶν, 2.6.1, ἐκδ. ΕΙΔΕΜ, *Basilicorum libri LX. Series B: Scholia*, [*Scripta Universitatis Groninganae*], Groningen, 1953-1985, σελ. 30, στίχ. 7: «*Ὁ μὲν βασιλεὺς ἐλεύθερός ἐστι τῶν νόμων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἀνάγκης*». Περὶ τοῦ βασιλέως ὡς ἐμψύχου νόμου

διοικητική ὀργάνωση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τοποθέτηση ἐπιτετραμμένων του ἀνὰ περιοχὲς καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του τελωνειακῶν ἐλέγχων πρὸς ἐξασφάλιση δασμῶν.²¹⁶ Ἐξ ἄλλου τὸ ὅτι ἡ συμφωνία τοῦ Μιχαὴλ Α' μὲ τὴν Βενετία ἐγγυᾶται τὴν ἀσφάλεια (*salvos et securos*)²¹⁷ τῶν Βενετῶν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἡπείρου συνεπάγεται τὴν ὑπαρξὴ δικτύου ἐντεταλμένων τοῦ ἡγεμόνος λειτουργῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποχρεοῦνται κατὰ τὰ συμφωνηθέντα νὰ ἀπέχουν ἀπὸ οἰαδήποτε πρὸς τοὺς Βενετοὺς ὄχληση.

15. Νομισματοκοπία

Ἐνα ἄλλο βασικὸ στοιχεῖο ὄχι μόνον τῆς πολιτικῆς ιδεολογίας²¹⁸ ἀλλὰ

βλ. Θεμιστίος, *Ἑπατικὸς εἰς τὸν Ἰοβιανόν*, 5.64b: «*Νόμον ἔμψυχον εἶναί φησι τὸν βασιλέα, νόμον θεῖον ἄνωθεν ἦκοντα ἐν χρόνῳ τοῦ δι' αἰῶνος χρηστοῦ...*» καὶ *Χαριστήριος*, 16.212d: «*...οὐ παραρρήξας τοὺς νόμους, ἀλλὰ πραῦνας, ὅτι καὶ αὐτὸς νόμος ἔμψυχος εἶ καὶ ὑπεράνω τῶν γεγραμμένων.*» καὶ *Ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου*, 19.228a: «*...ἄλλη δὲ βασιλέως ἀρετῇ, ...προσῆκει ...τῷ δὲ ἐπανορθοῦν καὶ τοὺς νόμους καὶ τὸ ἀπηνὲς αὐτῶν καὶ ἀμείλικτον παραδεικνύναι, ἅτε νόμῳ ἔμψυχῳ ὄντι καὶ οὐκ ἐν γράμμασιν ἀμεταθέτοις καὶ ἀσαλεύτοις.*», ἐκδ. H. SCHENKL - G. DOWNEY, *Themistii orationes*, τ. I, Lipsiae 1951, σελ. 193, σελ. 304, στίχ. 2-4, σελ. 331, στίχ. 7-11, ἀντιστοίχως (βλ. μτφρ. καὶ σχόλια ἐν R. MAISANO, *Discorsi di Temistio*, σελ. 268-269 καὶ 650-651 ἀντιστοίχως). A. STEINWENTER, «*Νόμος ἔμψυχος: zur Geschichte einer politischen Theorie*», *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse* 133 (1946) 250-268. J. MARTENS, «*Nomos Empsychos in Philo and Clement of Alexandria*», *Hellenization Revisited: Shaping a Christian Response within the Greco-Roman World*, Lanham, 1994, σελ. 323-338. I. RAMELLI, *Il basileus come nomos empsychos tra diritto naturale e diritto divino: spunti platonici del concetto e sviluppi di età imperiale e tardoantica*, [*Memorie dell'Istituto Italiano per gli Studi Filosofici*, 34], Napoli, 2006.

216. G. PRINZIG, «*Studien (I)*», (1982), σελ. 110.

217. G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 121, στίχ. 15, 19 καὶ 123, στίχ. 61 (ἀρ. 224).

218. Πρβλ. Μιχαὴλ Ψελλός, *Χρονογραφία*, 6.29, ἐκδ. É. RENAULD, *Michel Psellos: Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976-1077)*, τ. I, [*Collection des Universités de France. Série grecque*, 14], Paris 1926, σελ. 132, στίχ. 6-8: «*Δύο τοίνυν τούτων τὴν Ῥωμαίων συντηρούντων ἡγεμονίαν, ἀξιομάτων φημι καὶ χρημάτων...*». Περὶ τοῦ νομίσματος ὡς φορέως τῆς πολιτικῆς ιδεολογίας βλ. Β. ΠΕΝΝΑ, «*Βυζαντινὸ νόμισμα καὶ παραχαράκτες*», in: *Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἴδρυμα Γουλιανδρῆ - Χόρν, 1997, σελ. (273-294) 50-51: «*Σύμβολο καὶ καθρέπτῆς, θεμέλιο ἀλλὰ καὶ ὄπλο μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ βυζαντινὸ νόμισμα κατέληξε ἰδανικὸ μέσο προβολῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ιδεώδους καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς. Μὲ αὐτό, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἐξέπεμπε μηνύματα πρὸς τοὺς ὑπήκοους της, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς, καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ πρῶτο μέλημα κάθε αὐτοκράτορα ποὺ ἀνέβαινε στὸ θρόνο, νόμιμα ἢ πραξικοπηματικά, ἦταν ἡ κοπὴ νομισμάτων στὸ ὄνομά του ὡς πράξη κατοχύρωσης τῆς ἐξουσίας. Στὴν μικρὴ κυκλικὴ ἐπιφάνεια ὁ αὐτοκράτορας μεταβάλλεται σὲ λατρευτικὴ εἰκόνα... ἡ ἔμφαση δίνεται στὸν*

καὶ τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τῆς Ἡπείρου ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ Μιχαὴλ Α' ²¹⁹ ἐγκαινισθεῖσα νομισματοκοπία, ²²⁰ τῆς ὁποίας τὰ σφζόμενα τεκμήρια ²²¹ εἶναι μὲν ἐλάχιστα ἀλλ' ἱκανά, ὥστε νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν περὶ νομικῆς ὑποστάσεως ἀντίληψη αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνώτατη ἀρχὴ ἀσκεῖ πολιτικὴ κυριαρχία καὶ μέσῳ τῆς κοπῆς ἰδίου νομίσματος. Δύο ἤλεκτρα τραχέα νομίσματα φέρουν στὴν ἐμπρόσθια ὄψη νεανικὴ τὴν μετωπικὴ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἐμμανουὴλ καὶ στὴν ὀπίσθια τὸν Μιχαὴλ Α' σὲ ὄρθια στάση φέροντα στὴν δεξιὰ χεῖρα σκῆπτρο μὲ σταυρὸ καὶ στὴν ἀριστερὰ τὴν ἀνεξικακία, ἐνῶ ἐπάνω δεξιὰ διαγράφεται ἡ χεῖρα τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν εὐλογεῖ. ²²² Πιθανὸν δὲ τὸ νομισματοκοπεῖο τοῦ Μιχαὴλ Α' νὰ θεμελιώθηκε στὴν Ἄρτα, ὅπου συνέχισε καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του. ²²³ Ἐπομένως, ὁ ἡγέτης τῆς Ἡπείρου μιμεῖται προγενεστέρους τύπους νομισμάτων καὶ ὡς ἡγεμῶν ἀνεξαρτήτου κρατιδίου διὰ τῆς κυκλοφορίας νέου νομίσματος ἐνισχύει ὄχι μόνον τὴν ἀνόρθωση τῆς οἰκονομίας ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τοῦ νέου κράτους. ²²⁴

συμβολισμὸ πὸ ἐκφράζεται μὲ τὰ ἐνδύματα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔνδυσης καὶ ἐξουσίας... Μὲ τὸν συμβολισμὸ αὐτὸ ἐκφράζεται ἡ θρησκευτικὴ ἀποστολὴ τοῦ αὐτοκράτορα, ὁ ρόλος του ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ πηγὴ τῆς δύναμης καὶ τῆς ἐξουσίας του, τὸ πολιτικὸ του κύρος.»

219. Τὴν ἀναθεωρηθεῖσα ἄποψη, ὅτι ὁ ὑπὸ ἐξέταση νομισματικὸς τύπος ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τοῦ Μιχαὴλ Β', βλ. ἐν Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, «Ἀνασκόπηση τῆς νομισματοκοπίας τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου», in: *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 1992, σελ. (95-99) 97.

220. Βιβλιογραφία περὶ νομισματοκοπίας τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου: Ἀ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Βυζαντινὰ νομίσματα καὶ νομισματικὴ (Δ'-ΙΕ' αἰ.)*, [Ἰνστιτοῦτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ Μυστρά, 5], Ἀθήνα: ἐκδ. Παπαζήσης, 2019, σελ. 48 σημ. 56, σελ. 50-51 σημ. 60 καὶ σελ. 148.

221. Τὸ ἓνα ἤλεκτρο τραχὺ νόμισμα τοῦ Μιχαὴλ Α' ἀνακαλύφθηκε σὲ συλλογὴ μαζὶ μὲ νομίσματα τοῦ Ἀλεξίου Γ', τὸν ὁποῖον εἶχε φιλοξένησε ὁ Μιχαὴλ Α' στὴν Ἡπειρο (βλ. *supra* παρ. 4), βλ. Π. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, «Ἡ νομισματοκοπία» (1982), σελ. 134.

222. Π. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, «Ἡ νομισματοκοπία» (1982), σελ. 133-134. Μ. HENDY, *Catalogue*, σελ. 623 καὶ 627. Σημειωτέον δ' ὅτι στὴν συνθήκη τοῦ Μιχαὴλ Α' πρὸς τὴν Βενετία ἀναφέρεται χρηματικὸ ποσὸ σὲ ὑπέρπυρα (G. TAFEL - G. THOMAS, *Urkunden*, σελ. 122, στίχ. 54 [ἀρ. 224]).

223. Μ. HENDY, *Catalogue*, σελ. 623. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ - Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ - Η. ΤΣΟΥΡΤΗ, «Συμβολὴ στὴν ἐρευνα τῆς κυκλοφορίας τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων στὴν Ἡπειρο (1204-1332)», in: *Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου*, Ἄρτα: ἐκδ. Σκουφᾶς, 1992, σελ. (101-123) 103.

224. «Ἡ μεγάλη σπανιότητα τῶν νομισμάτων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου δείχνει γενικὰ ὅτι πρόκειται γιὰ μικρὲς ἐκδόσεις μιᾶς νομισματοκοπίας γοήτρου καὶ πολιτικῆς προπαγάνδας σὲ μία περίοδο, πὸ οἱ ἡγεμόνες του διατηροῦσαν ἐλπίδες ἀνεξαρτησίας ἢ φιλοδοξίες διαδοχῆς στὸν βυζαντινὸ θρόνο.», Π. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, «Ἡ νομισματοκοπία» (1982), σελ. 149-150· αὐτὰ τὰ συμπεράσματα χρειάζεται ἴσως νὰ μετριασθοῦν, ἐφόσον ἡ κυκλοφορία

16. Περί τυραννίδος κατηγορίες

Αντίθετα βεβαίως πρὸς τὴν νομικὴ γραμματεία καὶ γενικώτερα τὴν ἰδεολογία τῆς Ἡπείρου, ἡ ὁποία ἐκθειάζει καὶ μεγαλύνει τὸν θεμελιωτὴ καὶ τοὺς διαδόχους του,²²⁵ τὸ ἀντίπαλον δέος, ἡ Νίκαια τῆς Βιθυνίας, θὰ φροντίσει ἀκόμη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ καταδικάσει σέ «*damnatio memoriae*»²²⁶ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου,²²⁷ ὁ ἀρχηγέτης τῶν ὁποίων εἶχε ἐκ νεότητός του δεῖξει τὴν ἀπειθεια καὶ τὴν προσβολὴ πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς νέος ὢν καὶ αὐθάδης²²⁸ εἶχε διαπράξει τυραννίδα κατὰ τοῦ νομίμου βασιλέως.²²⁹ Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ Μιχαῆλ Α΄ πρὸς τὴν μόνη θεόθεν νόμιμη ἐξουσία θεωρήθηκε ὅτι ἐπανελήφθη, ὅταν τὸ *imperium* μεταφέρθηκε ἐν ἐξορίᾳ στὴν Νίκαια ὑπὸ τὸ σκῆπτρο τοῦ ἀναγορευθέντος καὶ στεφθέντος Θεοδώρου Α΄. Γι' αὐτὸ ἡ ἱστοριογραφία²³⁰

τοῦ νέου νομίματος δὲν ἐκτιμᾶται ὡς εὐρεῖα, βλ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ - Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ - Η. ΤΣΟΥΡΤΗ, «Συμβολή» (1992), σελ. 103.

225. Πρβλ. περὶ τοῦ Θεοδώρου Α΄: Ἰὼβ Μετίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.905A: «Θεόδωρος δὲ δοκιμώτατος ἐν μάχαις φανείς, καὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐλευθερώσας τῆς Λατινικῆς τυραννίδος...».

226. Περί τῆς *damnatio memoriae* βλ. Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Εἰσηγήσεις Βυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἡρόδοτος, 2014, παρ. 7.2.3.8, σελ. 177.

227. Ὁ Μιχαῆλ Χωνιάτης ἀντιθέτως ἐξέφρασε μεταγενεστέρως τὸν θαυμασμό του πρὸς τὸν Θεόδωρο Α΄, ἂν καὶ ἰδεολογικὰ ὑποστήριζε τὸν ἐν Νικαίᾳ βασιλεῖα: Μιχαῆλ Χωνιάτης, *Ἐπιστολαί*, 165.13, ἐκδ. F. ΚΟΛΟΝΟΥ, σελ. 264, στίχ. 83-84: «...ᾧ καλλώπισμα Κομνηνῶν, Δουκάδων δόξα, Ῥωμαίων καύχημα». Βλ. Φ. ΚΟΛΟΒΟΥ, *Μιχαῆλ Χωνιάτης: συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του. Τὸ corpus τῶν ἐπιστολῶν του*, [Πονήματα. Συμβολές στὴν ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας, 2], ἐκδ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήναι, 1999, σελ. 143.

228. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Βασιλεία β' Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 529, στίχ. 18-20: «Μιχαῆλ δὲ τις, ...νέος ὢν καὶ αὐθάδης τοῦ βασιλέως ἀφίσταται.».

229. Βλ. *supra* παρ. 1.

230. βλ. Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ Διήγησις: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ἐκδ. J. VAN DIETEN, σελ. 637, στίχ. 34-40 καὶ σελ. 638, στίχ. 41-55, ἀντιστοιχῶς: «Εἰσὶ δ' οἱ καὶ εἰς ὀλοσχερῆ φιλοτιμίαν κατὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ὑπεκκαέντες, ἀνδραποδώδεις ἄνθρωποι, τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπονοίαις διεφθαρμένοι, ὀχρωμάτων καὶ φρουρίων ἀποτόμων λαβόμενοι, οἱ δὲ καὶ πόλεων εὐτεχνίστων ἐπιβάντες, κακοδαίμονας τυραννίδας περιβάλλοντο, καὶ δέον φιλεχθρεῖν Λατίνοις, οἱ δ' ἀντωφθάλμου ἀλλήλοις καὶ Λατίνοις, τὸ καινόν, ἐσπένδοντο.» καὶ «Ὁ μὲν γὰρ Σγουρὸς Λέων... ὁ δὲ Χαμάρετος Λέων... Αἰτωλίαν δὲ καὶ τὰ τῆ Νικοπόλει προσοριζόμενα καὶ ὅσα πρόεισιν ἐς Ἐπίδαμνον ὁ Μιχαῆλ ἰδιώσατο, ὃν ἐκ σπερμάτων σκοτίων ὁ σεβαστοκράτωρ ἐφύτευσεν Ἰωάννης ὁ Δούκας. Ὁ δὲ μαρκέσιος Βονιφάτιος... Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἄλλος τις τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα... Εἰς τοσαύτας δὲ τυραννίδας διαιρεθείσης τῆς ἐσπέρας τί μὲν τῶν καλῶν οὐκ ἀπῆν, τί δὲ τῶν κακῶν οὐ παρῆν; χρημάτων ἀφαιρέσεις, τῶν θρεψαμένων ἐκτοπίσεις, σφαγαὶ καὶ φυγαί, καὶ μυρία πρὸς τούτοις ἄλλα δεινά, ὧν τὰ πλείω οἱ ἐκ Ῥωμαίων

τῆς Νίκαιας (ἂν καὶ ἀνεπαισθήτως ἀναγνωρίζει τὸν ἀντιλατινικὸ ἠρωϊσμό του)²³¹ ἐνέδυσσε μεταξὺ ἄλλων ἀκόμη καὶ τὸν Μιχαὴλ Α΄ μὲ τὸ βδελυρὸ ἱμάτιο τοῦ τυράννου σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προβαλλόμενη ὡς ἀνεγνωρισμένη πορφυρίδα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Νίκαιας, ἀφοῦ ὁ κυβερνήτης τῆς Ἡπείρου ὑποβιάστηκε σὲ ἓνα μεταξὺ πολλῶν κακοποιῶ τυράννο, ὁ ὁποῖος σφετερίστηκε τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλέως. Ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ἀγιολογικὴ γραμματεία²³² τῶν ἐκ Νικαίας παλινορθωμένων ἐν ΚΠόλει ἀντιμετώπισε τὸν Μιχαὴλ Α΄ μὲ τὸν ἀπὸ αἰῶνων περὶ τυράννου ἀποτροπιασμό τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ρυθμίζει τὴν συμπεριφορὰ του συμφώνως πρὸς τὸν νόμο, ὁ τύραννος ἀντιθέτως ἐπιβάλλει αὐθαιρέτως ὡς νόμο τὴν συμπεριφορὰ του,

ἐπετόλμων τυράννοι...». Πρβλ. καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Ἀκροπολίτη περὶ τῶν ἐπομένων ἡγεμόνων Θεοδώρου Α΄ καὶ Μιχαὴλ Β΄: Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 49, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 89, στ. 6-10: «Ὁ γοῦν βασιλεὺς Ἰωάννης (sc. Γ΄ Βατάτζης) ταῦτα γνοὺς καὶ τὴν αὐτῶν συνωμοσίαν μεμαθηκώς, οὐκ ἄλλους οἰόμενος εἶναι ἐναντίους τῇ τῶν Ῥωμαίων ἀρχῇ μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἄλωσιν ἄλλ' ἢ τούτους...». Βλ. δὲ καὶ τὸν μεταγενέστερο ἀπόηχο ἐν Γρηγοῤῃς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, 1.2, ἐκδ. L. SCHOPENUS, σελ. 13, στίχ. 19-σελ. 14, στίχ. 3: «... ὃς κατὰ τὴν Εὐρώπην Θετταλίας τε ἤρξε καὶ ἦν παλαιὰν ὠνόμασαν Ἡπειρον· ὁ ἐξ Ἀγγέλων οὗτος ἦν Κομνηνὸς Μιχαὴλ. Οὗτοι γὰρ ὅσον πλεῖστον ἦν τῆς βασιλευσύσης ἀπωκισμένοι, καὶ αὐτὰ γε, ὡς εἰπεῖν, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας τὰ πέρατα λαχόντες ἐκ διαμέτρου, καὶ ἅμα τοῖς τῶν τόπων ὀχυρώμασι σφόδρα θεθαρήκοτες, τυραννικώτερον ἐπεπῆδησαν τῇ ἀρχῇ, καὶ ἴσχυσαν ἄχρι καὶ τήμερον παισὶ τε καὶ ἀπογόνους αὐτῶν, καθάπερ τινὰ πατρῶον κληρον, αὐτὴν παραπέμψαντες.».

231. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 8, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 14, στ. 1-3: «...πολλὰ τοῖς πρὸς τὰ ἐκεῖσε μέρη ἀφιγμένοις Ἰταλοῖς παρέχων πράγματα...». Θεόδωρος Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονικῆ*: «...πολλὰ τοῖς πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπερχομένοις Λατίνοις παρέχων πράγματα, γενναίως αὐτοῖς ἀντικαθιστάμενος.», Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. VII, σελ. 454, στίχ. 5-6. Η. ΝΕΣΣΕΡΗΣ, «Ἡ εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ Α΄ Κομνηνοῦ Δούκα τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ δολοφονία του (τέλη 1214/ ἀρχὲς 1215): πολιτικὲς ἐπιδιώξεις καὶ ἰδεολογικὴ ἐκμετάλλευση», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 40 (2006) 441-465, σελ. 445-446.

232. Γεώργιος Πελαγονίας, *Βίος Ἰωάννου Βατάτζη* (BHG 933), 33, ἐκδ. Α. HEISENBERG, «Kaiser Johannes Batatzes der Barmherzige. Eine mittelgriechische Legende», *BZ* 14 (1905) 160-233, σελ. 224, στίχ. 20-24: «Ἄ πάντ' ἐπιὼν ἀνεκάθαιρεν, ἐλαύνων μὲν τοὺς βαρβάρους, ἐκβάλλων δὲ τοὺς τυράννους, ἀντικαθιστὰς δὲ ἡγεμόνας αἰδουμένους τὸν νόμον...». Πρβλ. Ἀκάθιστος Ὕμνος, 9.10-11, ἐκδ. C. TRYPANIS, *Fourteen early byzantine cantica*, [Wiener Byzantinistische Studien 5], Wien, 1968, σελ. 88:

χαῖρε, τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς·
χαῖρε, κύριον φιλάνθρωπον ἐπιδείξασα Χριστόν»,

Περὶ πολιτικῆς ἰδεολογίας τοῦ *Βίου Βατάτζη* βλ. L. CIOLFI, «Not another Constantine. Rethinking imperial sainthood through the case of John III Vatatzes», in: *New Europe College: Yearbook 2015-2016*, Bucharest 2018, σελ. 23-52.

κατὰ τὴν κλασικὴ βεβαίως ῥῆση τοῦ Συνεσίου Κυρηνείας.²³³ γι' αὐτὸ καὶ ἐπέγραψε στὸν ἴδιον καὶ τοὺς διαδόχους του τὴν τυραννικὴ ἀσέβεια πρὸς τὸν νόμο ὡς αἰτία τῆς μετέπειτα καθυποτάξεώς τους ὑπὸ τῆς μοναδικῆς νόμιμης ἐξουσίας, ἡ ὁποία ἀποτίνει σεβασμὸ πρὸς τὴν πατροπαράδοτη νομοθεσία.²³⁴

233. Συνέσιος Κυρηνείας, *Περὶ βασιλείας*, 6.5, ἐκδ. J. LAMOUREUX, *Synésios de Cyrène*, τ. V (Opuscules II), [Collection des Universités de France. Série grecque, 464], Paris, 2008, σελ. 94: «Μὴ τοίνυν ἄλλην, ἀλλὰ τὴν βασιλείας νόσον, τυραννίδα, δεῖδιθί τε καὶ διαγίνωσκε, χαρακτῆρσι τοῖς τεθεισιν ὑπὸ τοῦ λόγου χρώμενος· μεγίστω δέ, ὅτι βασιλέως μὲν ἐστὶ τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ ὁ τρόπος νόμος· ἡ δὲ ἐξουσία κοινή τις ἐστὶν ὕλη, καὶ μαχομένων τῶν βίων». Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας*, 1.3.7, ἐκδ. M. DUBUISSON - J. SCHAMP, σελ. 10: «Ἐστὶ γὰρ βασιλέως μὲν τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ νόμος ὁ τρόπος.». Νεαρὰ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου ἐπὶ τῇ ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων, ἐκδ. A. SALAČ, *Novella Constitutio saec. XI medii*, [Academia Scientiarum Bohemoslovenica. Textus Breves Graeci et Latini, 1], Praga, 1954, σελ. 17: «διαφέρειν γὰρ τύραννον ἐν τούτῳ καὶ βασιλέα, ὅτι ὁ μὲν (ὡς ὁ λόγος) νόμον ἔχει τὸν τρόπον, βασιλεὺς δὲ τὸ ἔμπαλιν τρόπον ἔχει τὸν νόμον, ἐπιστασίαν μὲν ἔνομον τὴν ἀρχὴν ἐπιστάμενος, τῆς δ' ἀρχῆς σοφὸν κυβερνήτην τὸν νόμον ἀσπασίως παραλαμβάνων, ὅστις εὖρεμα μὲν ἐστὶ καὶ δῶρον θεοῦ, τέχνη δὲ καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται τοῦ καλοῦ τε καὶ ἴσου, ἐπανορθοῦται δὲ πάντα τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ θαυμαστήν τινα τάξιν πρυτανεύει τοῖς πράγμασι· τάξις δὲ τὸ κεφάλαιον (ὡς ἔπος) τῶν ἀγαθῶν, ἡ καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια.». Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, «Ἡ Νεαρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἐπὶ τῇ ἀναδείξει καὶ προβολῇ τοῦ διδασκάλου τῶν νόμων», *Βυζαντινὰ Σύμμεικτα* 22 (2012) 243-263, σελ. 246.

234. Γεώργιος Πελαγονίας, *Βίος Ἰωάννου Βατάτζη*, 33: «...ἀντικαθιστὰς δὲ ἡγεμόνας αἰδουμένους τὸν νόμον...», A. HEISENBERG, «Kaiser Johannes Batatzes» (1905), σελ. 224, στίχ. 23-24. R. STEFEC, «Beiträge» (2014), σελ. 344, στίχ. 11-16 (μεταγενέστερη [ἀντηπειρωτικὴ] εἰσαγωγικὴ ἐπισημείωση ἐν R. STEFEC, «Die Regesten» [2015], ἀρ. 99): «...καὶ οἱ κρατοῦντες ταύτης (sc. τῆς ΚΠόλεως) ἐξώσθησαν ἔξω που περιπλανώμενοι καὶ περιφερόμενοι, κατεμερίσθη μὲν ἄλλος ἄλλαχού, καὶ τόπον ἕκαστος ἔσχευ, ὃν ἡρετίσατο· εἰσὶ δ' οὔτινες αὐτῶν οὐδὲ προσέχον διὰ τέλους τὸν τῆς ὑποταγῆς φυλάξαι νόμον πρὸς τοὺς ἡδη κρατοῦντας καὶ στέργειν ὡς εἰκὸς τὰ παρ' αὐτῶν νομιζόμενα, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἀπορραγέντες καθ' ἑαυτοὺς ὡς περ ἐγένοντο καὶ τόπων ἐκράτησαν διὰ τὸ τῆς ἀρχῆς ὡς ἂν τις καλέσειεν σεσαλευμένον ἔτι καὶ ἀνυπόστατον.». Πρβλ. Ambrosius Mediolanensis, *Valentiniano*, 21a./75a.9, ἐκδ. O. FALLER - M. ZELZER, *Ambrosius, Epistulae et acta*, [Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, 82/1-4] (μτφρ. καὶ σχόλια τῆς ἐπιστολῆς βλ. J. LIEBESCHUETZ, *Ambrose of Milan: political letters and speeches*, Liverpool, 2005, σελ. 136-142): «Leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat.». Πρίσκος Πανίτης, *Περὶ πρέσβων*, Exc.5.110, ἐκδ. P. CAROLLA, *Priscus Panita: excerpta et fragmenta*, [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], Berolini, 2008, σελ. 36, στίχ. 29-σελ. 37, στίχ. 1: «Κεῖσθαι δὲ τοὺς νόμους κατὰ πάντων, ὥστε αὐτοῖς καὶ βασιλέα πείθεσθαι...» (περὶ τοῦ Πρίσκου Πανίτου βλ. J. GIVEN, *The fragmentary history of Priscus: Attila, the Huns and the Roman Empire (AD 430-476)*, [Christian Roman Empire series, 11], New Jersey, 2014· A. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. I, Ἀθήνα 1997, σελ. 310-315)· Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας*, 1.3.5,

17. Δολοφονία Μιχαὴλ Α΄

Ἐνῶ ὅμως εὐρίσκετο στὴν ἀποκορύφωση, τοῦ Μιχαὴλ Α΄ ἡ ἀπειλὴ πρὸς τὴν Νίκαια ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλα τὰ κρατίδια τῆς Βαλκανικῆς ἔμελλε αἴφνης νὰ παυθεῖ μὲ τὴν ἀπροσδόκητη δολοφονία του (t.a.q. μέσα τοῦ 1215).²³⁵ Ἐν μῆ νυκτὶ ὁ θριαμβευτικὸς στρατηλάτης καὶ δαφνοστεφῆς ἥρωας²³⁶ τῆς Ἡπείρου *ἐξαπίνης λέλοιπε τόνδε τὸν βίον*²³⁷ μὲ θάνατο οἰκτρό, *ἔργον ρομφαίας γενόμενος*.²³⁸ Κατὰ τίς ἰσχνές καὶ ἀχλυδείς μαρτυρίες, τοῦ ἐγκλήματος τόπος ἴσως ἦταν ἡ περιοχὴ τῆς Πουλχεριουπόλεως (*Βελλέγραδα*)²³⁹ καὶ

ἐκδ. M. DUBUISSON - J. SCHAMP, σελ. 10: «*Ἴδιον δὲ βασιλέως ἐστὶ τὸ μηδένα καθ' ἅπαξ τῶν τοῦ πολιτεύματος νόμων σαλεύειν ἀλλ' ἐγκρατῶς τὴν ὄψιν τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας βασιλεία διατηρεῖν· καὶ μηδὲν μὲν κατ' αὐθεντίαν ἔξω τῶν νόμων πράττειν...*». Θεόδωρος Νικαίας, *Πρὸς Θεοφύλακτον*, 42, ἐκδ. J. DARROUZÈS, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, [Institut français d'études byzantines. Archives de l'Orient chrétien, 6], 1960, σελ. 313, στίχ. 96-99: «*Εἰ γὰρ καὶ βασιλεὺς κεχρησθαι τῇ ἐξουσίᾳ ... ἀλλ' ἔννομος, καὶ εἰ μὴ νόμοις ὑπέικων, ἀλλὰ κατὰ νόμους πολιτευόμενος...*» (περὶ Θεοδώρου Νικαίας βλ. Π. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, «Ὁ Ναπλιεὺς Θεόδωρος Νικαίας», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα* 4 [2000] 117-169).

235. Terminus ante quem τῆς δολοφονίας τοῦ Μιχαὴλ Α΄ καὶ συγχρόνως μαρτυρία περὶ τῆς ἀναλήψεως ἤδη τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου Α΄ ἀποτελεῖ ἡ χρονολόγησις (τέλη τοῦ 1214-ἀρχὰς 1215) τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου πρὸς τὸν πατριάρχη Θεόδωρο Β΄ Εἰρηνικό: Ν. ΒΕΪΣ, «Unedierte Schriftsucke» (1976), σελ. 113, στίχ. 52-53: «... *παρὰ τῶν ἡμετέρων μεγάλων Κομνηνῶν, τοῦ τε κύρ Μιχαὴλ ἐκείνου καὶ τοῦ νῦν κρατοῦντος κύρ Θεοδώρου...*». Περὶ χρονολογήσεως βλ. Β. FERJANČIĆ, «La famille des Maliassènes en Thessalie» (σερβιστί), *Zbornik Filozofskog fakulteta* 7 (1963) 241-249, σελ. 243. Ε. ΒΕΗ-ΣΕΦΕΡΛΗ, «Προσθήκαι καὶ παρατηρήσεις», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 21 (1971-1974) 161-243, σελ. 204-206. Κ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σελ. 172-172 (ἀρ. Ε2). Περὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Μιχαὴλ Α΄ βλ. Ν. ΛΑΠΠΑΣ, *Πολιτικὴ ἱστορία*, σελ. 96-98. Η. ΝΕΣΣΕΡΗΣ, «Ἡ εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ Α΄» (2006), σελ. 452-463.

236. Βλ. supra σημ. 205.

237. Βλ. infra σημ. 239.

238. Ἰωβ Μελίας, *Βίος Θεοδώρας*, ἐκδ. PG 127.905A: «*Ἀλλὰ ταχέως καὶ οὗτος (sc. Μιχαὴλ Α΄) ἔργον ρομφαίας γενόμενος, ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο*».

239. Ἐφραιμ Αἰνίας, *Χρονογραφία*, 7677-7682, ἐκδ. Ο. LAMPSIDES, σελ. 272:

«...*Μιχαὴλ, ὡς ἂν ἔφην,*

Αἰτωλίας ἄρχοντι καὶ τῆς Ἡπείρου.

ἐπεὶ δ' ἀπηνῶς Μιχαὴλ σφαγεῖς ξίφει

πρὸς ἀνδρὸς οὕτω Ῥωμαίου κεκλημένου,

νυκτὸς καθεύδων ἐν Βελλεγράδων ὄροις,

ἐξαπίνης λέλοιπε τόνδε τὸν βίον»,

Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν τειχῶν ἐπιγραφῆς βλ. supra σημ. 154.

δράστης ἓνας τῶν ὑπηρετῶν του.²⁴⁰ Ῥωμαῖος δὲ ἦν τῷ φονευτῇ τοῦνομα.²⁴¹ Αὐτὸ τὸ γριφῶδες ὄνομα (Ῥωμαῖος)²⁴² προκάλεσε πολλές ἀλλ' οὐχὶ ἀκλόνητες ἐρμηνεῖες, οἱ ὁποῖες διείδαν νὰ ἔχουν ὑποκινήσει τὸν αὐτουργὸ τοῦ ἀνοσιουργήματος εἴτε ὁ πάπας²⁴³ ἢ ἡ Βενετία ἢ ὁ Ἐρρίκος ΚΠόλεως²⁴⁴ εἴτε κάποια ἄλλη δύναμη τῶν Βαλκανίων ἢ ἀκόμη καὶ ὁ πατριωτισμὸς κάποιου ὑποστηρικτῆ τῆς Νίκαιας.²⁴⁵ Πολὺ πιθανὸν βεβαίως ἢ δολοφονία νὰ ὀφείλεται στὴν ἠθικὴ αὐτουργία ἐνὸς ἢ πλειόνων ἐξ αὐτῶν,²⁴⁶ ἀφοῦ ἡ δρᾶση τοῦ Μιχαῆλ Α' παρέμενε κάρφος στὴν ἐποφθλμιῶσα τὴν ΚΠολη ἀνταγωνίστρια Νίκαια, ἀλλὰ κυρίως στοὺς δυτικούς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ μεγίστου αὐτοῦ προδότη²⁴⁷ τῆς Ἠπείρου, ὁ ὁποῖος, μόλις τοὺς παρέσυρε σὲ σύναψη συμφωνιῶν, ἀμέσως ἀθέτησε τὶς συνθηκὲς καὶ κατόρθωσε ταχέως νὰ ἐγείρει τὸν στρατὸ του κατ' αὐτῶν τῶν δῆθεν

240. Ὅπως στὴν διηγήσῃ τοῦ Ἀκροπολίτη (βλ. *infra* σημ. 241), ὡς δρᾶστης παρουσιάζεται ἓνας τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἐν Στέφανος Β' Nemanjić ὁ Πρωτόστεπτος, *Βίος Συμεῶν-Στεφάνου Nemanjić*: V. ČOROVIC, «Žitije Stefana Nemanje od Stefana Prvovenčanog», *Svetosavski Zbornik* 2 (1939) 1-76, σελ. 63-66· βλ. ἑλλ. μτφρ. τοῦ ἀποσπάσματος ἐν Σ. ΚΙΣΣΑΣ, *Τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τῶν καλλιτεχνικῶν σχέσεων Θεσσαλονίκης καὶ Σερβίας ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ΙΒ' αἰ. μέχρι τὸν θάνατο τοῦ κράλη Μιλούτιν*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. University Studio Press, 2004, σελ. 93-94. Περὶ τοῦ Συμεῶν-Στεφάνου Nemanjić βλ. Η. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, *Ἅγιοι ἡγέμονες στὸν ὀρθόδοξο σλαβικὸ κόσμον (Ἀπὸ τὸν Νέον Κωνσταντῖνον στὸν μάρτυρα ἡγεμόνα)*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Ἀ. Κυριακίδη, 2018, σελ. 201-224.

241. Ἀκροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 14, ἐκδ. Α. HEISENBERG - P. WIRTH, σελ. 25, στίχ. 3-6: «Μετ' οὐ πολὺ δὲ φονεύεται παρὰ τοῦ τῶν ὑπηρετῶν ὁ Μιχαῆλ νύκτωρ ἐπὶ τῆς κλίνης συγκαθεύδων τῇ γυναικί· Ῥωμαῖος δὲ ἦν τῷ φονευτῇ τοῦνομα.» βλ. μτφρ. Σ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Γεώργιος Ἀκροπολίτης*, σελ. 127 καὶ σημ. 98· μτφρ. Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, *Γεώργιος Ἀκροπολίτης: Χρονικὴ συγγραφή*, [Κείμενα βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας, 12], Ἀθήνα: ἐκδ. Κανάκης, 2003, σελ. 55. Περὶ τοῦ χωρίου: «συγκαθεύδων τῇ γυναικί» βλ. Κ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, «Ζητήματα κωλυμάτων γάμου» (1992) σελ. 358-359.

242. Περὶ τοῦ ὀνόματος Ῥωμαῖος βλ. P. MAGDALINO, «Prosopography and byzantine identity», in: *Fifty years of Prosopography. The Later Roman Empire, Byzantium and beyond*, [Proceedings of the British Academy, 118], Oxford, 2003, σελ. (41-56) 49-51.

243. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, τ. Ι, Ἀθήναι, 1856, σελ. 61 σημ. 1.

244. Περὶ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἦταν Λατῖνος ὁ δολοφόνος, βλ. R. MACRIDÈS, *George Akropolitēs*, σελ. 146 σημ. 7· Κ. ΣΑΘΑΣ, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου*, Ἀθήναι, 1865, σελ. 135.

245. W. BLUM, *Geōrgios Akropolitēs (1217-1282): Die Chronik*, [Bibliothek der griechischen Literatur, 28], Stuttgart, 1989, σελ. 43-45 καὶ 215-216 σημ. 32.

246. Ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ Μιχαῆλ Α' δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν ἀσίκονο πρὸς ἐξουσία ἀδελφὸ τοῦ Θεόδωρου Α', βλ. S. PÉTRIDÈS, «Le moine Job», *Échos d'Orient* 15 (1912) 40-48, σελ. 41 σημ. 3.

247. Βλ. *supra* σημ. 76.

συμμάχων του.²⁴⁸ Ἐνας ἀπόηχος αὐτῆς τῆς ἀπειλῆς τοῦ Μιχαήλ Α΄ ἔναντι τῶν Σέρβων διασώζεται στὸν *Βίο Συμεών-Στεφάνου Νεμανjić*, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ προσευχὴ τοῦ βιογραφουμένου ἀγίου πρὸς τὸν ἅγιο Γεώργιο εἰσακούεται καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλομάρτυς διὰ θαύματος κινεῖ πρὸς μαιφονία τὴν χεῖρα τοῦ ὑπηρέτη, ὁ ὁποῖος ξιφοκτονεῖ τὸν Μιχαήλ Α΄, καὶ ἔτσι ἐκφεύγει τοῦ ὀλέθρου τὸ θεοφρούρητο βασιλεῖο τῆς Σερβίας.²⁴⁹

18. Συμπερασματικὸς ἐπίλογος

Τυραννὶς ἀποτυχημένη λοιπὸν ἀπομάκρυνε τὸν φίλαρχο καὶ πολυμήχανο Μιχαήλ ἀπὸ τὴν ἐπικράτεια τοῦ θώκου τῶν Ῥωμαίων βασιλέων, πρὶν αὐτὴ μianθεῖ ὑπὸ τῆς λατινικῆς *μιαρίας*,²⁵⁰ καί, ἀφοῦ περιπλανήθηκε μὲ ὀδηγὸ τὴν τύχη, κατέληξε στὴν Ἡπειρο, ὅπου ἔπηξε στερρὰ τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους του, τὸ ὁποῖο ἔμελλε νὰ ἀλλάξει τὴν τύχη τῶν νοτίων Βαλκανίων. Καταλαμβάνοντας τὴν ἐπιχώρια ἐξουσία καὶ περιβαλλόμενος τὴν αὐτοκρατορικὴ νομιμοποίηση τοῦ φιλοξενουμένου του πρῶην ἔκπτωτου βασιλέως Ἀλεξίου Γ΄, ἀποδύεται σὲ ἓνα ἀκαταμάχητο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἐπικρατείας του καὶ τὴν ἀνάκτηση κατεχομένων ἐδαφῶν, ὅπου ἀποκαθίσταται ἡ πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση καὶ ἀποτινάσσεται ἡ *ἰταλικὴ τυραννὶς*.²⁵¹

Τὸ ἀρτισύστατο ὡστόσο πολιτειακὸ μῶρφωμα τῆς Ἡπείρου ἀποκτᾶ *de iure* ἀνεγνωρισμένη νομικὴ ὑπόσταση κράτους μὲ τὴν σύναψη διακρατικῶν συνθηκῶν μεταξὺ τοῦ Μιχαήλ Α΄ καὶ τοῦ πάπα, τοῦ Ἐρρίκου ΚΠόλεως, τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ραγουσαίων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν σφζόμενη πολιτειακὴ γραμματεία. Ἡ ταχεῖα ἐπικράτηση ὅμως στὴν δυτικὴ Βαλκανικὴ τῆς νεγενοῦς αὐτῆς δυνάμεως θὰ προκαλέσει τὴν κατάφωρη ἀθέτηση τῶν συμφωνιῶν εἰρήνης καὶ τελικῶς τὴν νικηφόρο ἀναμέτρηση τῆς Ἡπείρου μὲ τοὺς ὀμόρους λατινικοὺς ἐχθροὺς της, ὥστε μετὰ δέκα ἔτη ἀσιγήτων πολεμικῶν ἰαχῶν τὸ κράτος τῆς Ἡπείρου ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Δυρράχιο μέχρι τὴν Ναύπακτο περιλαμβάνοντας Ἰονίους νήσους καὶ περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος.

248. Βλ. *supra* παρ. 9.

249. Βλ. *supra* σημ. 240. Η. ΝΕΣΣΕΡΗΣ, «Ἡ εἰκόνα τοῦ Μιχαήλ Α΄» (2006), σελ. 458-463. Β. FERJANČIĆ - L. MAKSIMOVIĆ, «Sava Nemanjić and Serbia between Epiros and Nicaea», *Balkanica* 45 (2014) 37-54, σελ. 39-40 καὶ σημ. 9.

250. V. VASILJEVSKIJ, «Epirotica saeculi XIII», (1896), σελ. 276, στίχ. 23. Πρβλ. Ν. ΒΕΕΣ, «Unedierte Schriftsucke» (1976), σελ. 128, στίχ. 34.

251. Ν. ΒΕΕΣ, «Unedierte Schriftsucke» (1976), σελ. 112, στίχ. 12.

Παράλληλα με την αύξηση τῆς δυνάμεως καὶ τῶν συνόρων τῆς Ἡπείρου, ὄχι μόνο ἀναβιώνει ἡ διοίκηση κατὰ τὸ πρὶν τὴν ἄλωση (1204) σύστημα ἀλλὰ μορφώνεται καὶ ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία μιμουμένη τὴν πάλαι ποτὲ δόξα τοῦ Βυζαντίου. Ἀναδεικνύεται ἡ Ἄρτα μικρογραφία τῆς ΚΠόλεως καὶ ὁ ἡγεμόνας τῆς σχεδὸν ὡς βασιλεὺς τιμώμενος διοικεῖ τὸ ἐκτεταμένο κράτος του ὡς ἀπείκασμα τῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ ἰσχὺς του χαράσσεται σὲ μνημεῖα, ἡ εἰκόνα του ἀποτυποῦται σὲ νομίσματα καὶ ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία του ἀνυμνολογεῖται ἀπὸ τὰ κειμενικὰ μαρτύρια τῆς σύγχρονης καὶ μεταγενέστερης νομικῆς γραμματείας.

Ἡ προέλαση τοῦ ἐλευθερωτῆ Μιχαὴλ Α΄ στὰ ἐδάφη πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη καὶ συνεπῶς ἡ προσέγγιση πρὸς τὴν προσμένουσα τὴν ἀπολύτρωση ΚΠολη, προκάλεσε τὴν σύγκρουση μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἐξόριστη αὐτοκρατορία· οἱ δύο δυνάμεις ἄρχισαν νὰ καλλιεργοῦν ἓνα ἐπικίνδυνο ἰδεολογικὸ ἀνταγωνισμό, ὁ ὁποῖος θὰ ἐκκινήσει μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀποσκίρτηση τῆς Ἡπείρου ἀλλὰ θὰ καταλήξει ὡς ὀξυμμένη ἀντιπαράθεση καὶ μάλιστα σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο, κυρίως τὴν ἐποχὴ τοῦ διαδόχου Θεοδώρου Α΄.

Ὁ ἀρχηγέτης τῆς Ἡπείρου εἶχε φθάσει κάποτε στὴν Ἡπειρο, γιὰ νὰ σώσει τὸν διοικητὴ τῆς ἀπὸ τὴν δολοφονία, τὴν ὁποία δὲν πρόφθασε νὰ ἀποσοβῆσει· τὴν ἴδια κατάληξη ὅμως ἐπέπρωτο νὰ ἔχει καὶ ὁ ἴδιος. Ἄδοξο τέλος λοιπὸν σὲ αὐτὴν τὴν ἔνδοξη πορεία τοῦ Μιχαὴλ Α΄ θέτει ἀπροσδόκητα ἐνὸς τῶν ὑπηρετῶν του ἡ ἀγνώμων χεὶρ, ἡ ὁποία ξιφουλκεῖ τὸ θανατηφόρο ὄπλο παρακινούμενη προφανῶς ἀπὸ πολιτικὰ κίνητρα, τὰ ὁποία καλύπτονται αἰνιγματωδῶς πίσω ἀπὸ τὶς ἀγωνιώδεις προσπάθειες πρὸς ἄμυνα τῶν πολλῶν ἀπειλουμένων ἀντιπάλων του. Ἄν καὶ ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν στὴν ἀποκορύφωση τῆς δυνάμεώς του, ὡστόσο ἡ λαμπρὴ πορεία τοῦ κράτους του θὰ συνεχιστεῖ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Θεόδωρο Α΄, ὁ ὁποῖος θὰ ἀναγορευθεῖ καὶ θὰ στεφθεῖ στὴν Θεσσαλονικὴ βασιλεὺς *Ῥωμαίων* ὡς ἐπιστέγασμα τῆς πορείας, ποὺ χάραξε βεβαίως ὁ προκάτοχος ἀδελφός του.

Ὁ μὲν Μιχαὴλ Α΄, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν νομικὴ γραμματεία, ἐδραίωσε τὴν νομιμοποίησιν τῆς ἐξουσίας του καὶ στοὺς συγγενικοὺς δεσμούς του πρὸς τὴν δυναστεία τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἱστοριογραφία τῆς Νίκαιας, ὅπως ἀκριβῶς ἀποκηρύχθησαν μετὰ ἀπέχθεια συλλήβδην οἱ προβεβασιευκότες συγγενεῖς του ὡς ἀχρειότατοι καὶ σκαιότατοι δυνάστες, ἔτσι καὶ ὁ ἴδιος μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη καὶ τυράννων κατὰ τὴν κυρίαρχη ἀντίπαλη πολιτικὴ ἰδεολογία. Ὅμως τὸ κράτος του ἀναδυόμενον ἀπὸ τὶς στάκτες τῆς αὐτοκρατορίας κατόρθωσε νὰ μεσουρανήσει κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΓ΄ αἰ. διαγράφοντας λαμπρὴ πορεία σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ

πολιτισμοῦ· ὁ ἴδιος δὲ ὡς θεμελιωτῆς του κατάφερε τελικὰ νὰ περιενδυθεῖ τὴν ὑπάτη ἐξουσία καὶ τὴν μέγιστη αἴγλη, προβαλλόμενος ὡς συνεχιστῆς τῆς σειρᾶς τῶν αὐτοκρατόρων τῆς ΚΠόλεως, ἂν καὶ κάποτε εἶχε διαπράξει κατὰ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ βασιλέως *Ῥωμαίων* τυραννίδα.²⁵²

ABSTRACT

POWER AND IDEOLOGY IN THE STATE LEGAL LITERATURE OF THE DESPOTATE OF EPIRUS (1204-1215)

Alexandrer Liarmacopulus

Dr. Iuris Byzantini

After a failed *τυραννίδα* (*tyrannis*) against his cousin (and former emperor) Alexius III Angelos, the founder of the Despotate of Epirus Michael I follows an impressive course: after a failed coup d'état in Asia Minor, he moves to the court of the sultan of Iconium whom he serves. Subsequently, in the time of the Fall of 1204 he joins the mercenary army of Bonifacius Momferraticus. Then he drifts to Nicopolis (Epirus), due to a call for assistance on behalf of his relative Senacherim (commander of the *theme* of Nicopolis). After the assassination of Senacherim, Michael executes the conspirators and seizes power. He succeeds (by means of a forbidden marriage) the deceased Senacherim who had already been acting as a local ruler. By a stroke of luck, the dethroned emperor Alexius III (who had been saved from the Fall of 1204 and had managed to remain the sole claimant to the throne of Constantinople) reaches the

252. Εὐχαριστίες ἐκ βάθους καρδίας ὀφείλονται σὲ εὐάριθμα φίλτατα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα προσέφεραν δαψιλῶς παντοειδῆ βοήθεια καὶ ἐνίσχυση στὴν ἀδυναμία τοῦ γράφοντος καὶ δὴ ἐν περιόδῳ θανάσιμης ἀπειλῆς ὑπὸ λοιμικῆς νόσου· ἐκφράζονται λοιπὸν εὐχαριστίες πρωτίστως στὸν πλέον εἰδικὸ περὶ τὴν βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία καὶ Διδάσκοντα (ΕΔΒΜ96) τῆς Νομικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ Β. Κόλλια γιὰ τὴν διόρθωση καὶ συμπλήρωση τοῦ δοκιμίου ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιογραφίας, στὸν δξύνου νομικὸ καὶ βαθύνου ἱστορικὸ ἀναλυτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου π. Κύριλλο Κατερέλο, Καθηγητὴ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ, στὴν Διευθύντρια Ἐρευνῶν ΕΙΕ/ΙΙΕ Μαρία Λεοντσίνη γιὰ τὴν ἀκατάπαυστη ἐμπύχωση καὶ τίς πάντοτε πρωτότυπες ἰδέες της, στὸν ὑπ. Διδάκτορα *Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας* στὸ LMU τοῦ Μονάχου Κ. Παπαναστάση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀναρίθμητων δυσσεύρετων βιβλίων, στὸν Καθηγητὴ R. Stefec (Πανεπιστήμιο Βιέννης) γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἐγγράφων καὶ τοῦ *Registrum* τῆς πολιτειακῆς γραμματείας τῆς Ἡπείρου, καθὼς καὶ στὴν Καθηγήτρια *Ἱστορίας Δικαίου* ΔΠΘ Μαρία Γιούνη, στὸν Καθηγητὴ *Βυζαντινῆς Φιλολογίας* ΔΠΘ Γρ. Παπαγιάννη, στὸν Καθηγητὴ *Βυζαντινῆς Φιλολογίας* ΕΚΠΑ Τ. Κόλια, στὸν Καθηγητὴ *Κανονικοῦ Δικαίου* τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ Θ. Γιάγκου, στὴν Διδάσκουσα (ΕΔΒΜ96) *Βυζαντινῆς Φιλολογίας* ΔΠΘ Ἀναστασία Νικολάου, στὴν Διδάκτορα *Ἱστορίας Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν* ΕΚΠΑ Ειρήνη Κασάπη, στὴν ΜΔΕ *Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου* ΕΚΠΑ Παρασκευὴ Τζίμα, στὸν μεταπτυχιακὸ φοιτητὴ *Θεολογίας* ΕΚΠΑ π. Συμεὼν Σπυρόπουλο καὶ στὸν πτυχιούχο *Γερμανικῆς Φιλολογίας* ΑΠΘ Γ. Λογοθέτη.

territory of Michael who liberates him and hosts him in Arta. The two cousins support each other, cooperating against a common enemy (the Latins) and having the same ultimate goal (Constantinople). Those relations essentially legitimized Michael. After the adventurous death of Alexius in Nicaea, agile and cunning alliances with the Latins eventually provided the Despotate of Epirus with the desired *de iure* recognition. Michael's games of power include treaties concluded by him and his State with the pope, with the Latin emperor of Constantinople Henrichus, and with Venice (to which *Partitio Romaniae* had effectively ceded the lands of the Despotate). Nevertheless, Michael's behaviour before and after the conclusion of those treaties surprised the Latins and the pope, who at one time received promises from Michael and the other suddenly saw him attacking them. However, the negotiations and the conclusion of those bilateral treaties provided Michael with recognition of him as the ruler of a State with legal status. While he had already begun to violate his oaths and treaties, provoking the wrath of the Latin emperor and the pope, Michael entered into a trade treaty with Ragusa. In addition, he allied with the Latins of Thessalonica. At its peak, the Despotate occupies territories from Dyrrachium to Naupactos, including some Ionian islands and areas of Macedonia, Thessaly and Central Greece. The political structure and ideological identity of the Despotate emerged under Michael I within a framework of delicate alliances that often followed one another, almost immorally. The rivalry with the other Greek State that emerged after the Fall of 1204, the Empire of Nicaea, was a key factor influencing Michael's movements. At the same time, in the context of this ideology, the Despotate imitated the Roman Empire at the level of political ideology and the relations between the State and the Church (in general, Christianity). Texts of the state legal literature and related historical evidence during the era of Michael I provide significant testimonies of this ideological and political grid. Michael I acted and appeared as a miniature of an emperor. With reference to the ecclesiastical organization, Arta, the capital of the Despotate, became the seat of the *de facto* synod of the bishops of Epirus, chaired by the Metropolitan of Naupactos Ioannes Apocaucus. Epirus was organized as a State having its own administration, imitating the imperial model of Constantinople. It minted its own currency, another important example of statehood. At the height of his power, Michael I was assassinated in the middle of 1215 at the latest. The perpetrator of the murder is unknown, but there must have certainly been many possible moral perpetrators. While Michael I arrived in Epirus, after a series of random events, his abilities and maneuvers made him the ruler of a State that expanded rapidly and in every direction.

ΑΡΕΤΗΝ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΣΤΗΝ

Σύμμεικτα προς τιμήν
Καλλιόπης (Κέλλυς) Α. Μπουρδάρα

Mélanges en l'honneur de
Kalliope (Kelly) A. Bourdara

Édités par

Ioannis E. Tzamtzis Panayotis Antonopoulos Christos Stavrakos

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΝΟΜΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (1204-1215)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2021